

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди
факультет історії і права

*кафедра цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені професора О.І. Процевського*

*кафедра державно-правових дисциплін,
кримінального права і процесу*

Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

кафедра правового регулювання економіки

Матеріали круглого столу
до Дня юриста

***«Виклики правничої
професії
в умовах воєнного
стану»***

06 жовтня 2022 року

м. Харків

Виклики правничої професії в умовах воєнного стану : тези доповідей та наукових повідомлень учасників круглого столу присвяченого до Дня юриста (6 жовтня 2022 року) / уклад.: О.О. Коваленко, Т.Г. Головань, М.Д. Ждан ; за ред. О.О. Коваленко. – Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. – 158 с.

У збірнику розміщено тексти наукових доповідей та повідомлень, присвячених актуальним проблемам правничої професії в умовах воєнного стану.

Видання адресоване вченим, аспірантам, докторантам, викладачам закладів юридичної освіти, працівникам суду, адвокатури, органам юстиції, співробітникам Державної служби зайнятості України, практикуючим юристам, громадським діячам, профспілковим активістам, іншим особам, що цікавляться проблемами правничої професії в умовах воєнного стану.

Матеріали круглого столу оприлюднені у електронному вигляді на сервері відкритого електронного архіву (репозитарію) Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди EKhNPUiR (електронний архів): <http://dspace.hnpu.edu.ua/> та на сайті факультету історії і права: <http://www.hnpu-laws.in.ua/> у розділі «Наука».

Інформація про оргкомітет. Координацію проведення круглого столу здійснює кафедра цивільно-правових дисциплін і трудового права імені професора О.І. Процевського та кафедра державно-правових дисциплін, кримінального права і процесу – тел.: +38(057)700-35-16, e-mail: trudkonf.hnpu@gmail.com)

Коваленко Олена Олександрівна (в.о. завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права імені професора О.І. Процевського д-р юрид. наук, професор) +38(057)598-98-75;

Головань Тетяна Георгіївна (в.о. завідувача кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права і процесу канд. юрид. наук, доцент) +38(067)681-93-90;

Ждан Микола Дмитрович (канд. юрид. наук, доцент) +38(063)948-05-19.

Оргкомітет круглого столу не завжди поділяє думку учасників. У збірнику максимально точно збережена орфографія і пунктуація, які були запропоновані учасниками. Повну відповідальність за достовірну інформацію несуть учасники та їх наукові керівники.

Всі права захищені. При будь-якому використанні матеріалів круглого столу посилання на джерела є обов'язковим.

Затверджено редакційно-видавничою радою
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди
протокол №10 від 19 жовтня 2022 р.

© Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди, 2022

ЗМІСТ

Жернаков В.В. ВОЄННИЙ СТАН: СУТНІСТЬ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ	5
Джабраїлов Р.А., Гудіма Т.С., Малолітнева В.К. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ В УКРАЇНІ	9
Коваленко О.О. ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ СПІВВІДНОШЕННЯ ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО АСПЕКТІВ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ВІДНОСИН У СФЕРІ ПРАЦІ ДЛЯ РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД	13
Синчук С.М. СТАНДАРТИ РАДИ ЄВРОПИ ЯК ОСНОВА ВИЗНАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ – ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ З УКРАЇНИ	16
Шабанов Р.І. ЩОДО ПРОБЛЕМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАЙНЯТІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	19
Амелічева Л.П. ПРОФЕСІАЛІЗАЦІЯ СТУДЕНТА-ПРАВНИКА КРІЗЬ ПРИЗМУ ЮРИДИЧНОЇ КЛІНІЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	21
Бурак В.Я. ДИСТАНЦІЙНА РОБОТА ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАЦЮ	25
Вербіцька М.В. ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ВИГУЛЮВАННЯ СОБАК	28
Головань Т.Г. ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	31
Гоц-Яковлєва О.В. МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ПРИНЦИПИ ЯК СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАВНИКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ З РФ	34
Ждан М.Д. ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ	36
Калаченкова К.О. ФУНКЦІОНУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ КЛІНІКИ ЯК ПРАКТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ	40
Лук'янчиков О.М. ВИДИ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ АДВОКАТА	41
Остапенко О.Г. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	44

Павленко Т.А. ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ	47
Плотнікова А.В. ЩОДО ПРАВОВОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПОСОБНИЦТВА ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ	49
Пономаренко О.М. ПРАВО НА ШЛЮБ ТА СІМ'Ю ЯК ПРИРОДНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ	52
Рогова О.Г. ВИПРОБУВАННЯ ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ	55
Смолярова М.Л. СТИМУЛЮВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ПРАЦІ В УКРАЇНІ	57
Шинкарьов Ю.В. ЩОДО ТЕМПОРАЛЬНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ БОЙОВОГО ІМУНІТЕТУ	59
Богданець А.В. ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ ШЛЮБУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	61
Корабель М.Г. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ РФ	65
Кошарновська С.Л. ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	67
Санченко А.Є. ПРАВА ЛЮДИНИ В СФЕРІ БІЗНЕСУ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ВИКЛИКИ В УКРАЇНІ	71
Трофименко Д.С. ОЗНАКИ НЕДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ	74
Глущенко С.І. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИБОРУ СТАТІ ДИТИНИ У СВІТІ ТА В УКРАЇНІ	77
Циркуненко О.В., Купін В. ВІДВІД СУДДІ ЯК ГАРАНТІЯ НЕУПЕРЕДЖЕНОГО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ	81
Мешкова К.О. ПРИМУСОВЕ ВІДЧУЖЕННЯ МАЙНА В УМОВАХ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	83
Власенко М.В. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОБОЧОГО ЧАСУ СУДДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	85
Гапочка К.В. ЩОДО ВПОРЯДКУВАННЯ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ, РОБОТОДАВЦЯ І ПРАЦІВНИКА У ПИТАННЯХ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ РОБОЧОГО ЧАСУ В УМОВАХ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	87

Гелашвілі А.Г. НЕРУХОМЕ МАЙНО ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВА НА ДОСТАТНІЙ РІВЕНЬ ЖИТТЯ ПРИ УКЛАДАННІ ДОГОВОРУ ПРО ПРИПИНЕННЯ ПРАВА НА АЛІМЕНТИ ДЛЯ ДИТИНИ У ЗВ'ЯЗКУ З ПЕРЕДАЧЕЮ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО	89
Фатєєв Я.В. ДИНАМІКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗМІН ІСТОТНИХ УМОВ ПРАЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	91
Журавльов М.С. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ БОЙОВОЇ ОБСТАНОВКИ ЯК КВАЛІФІКУЮЧОЇ ОЗНАКИ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ	93
Кузнецова К.І. ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ. ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ СУДУ	96
Лиманський П.П. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	99
Герасименко Г.О. ОХОРОНА ПРАВА НА МАТЕРИНСТВО ТА БАТЬКІВСТВО ЯК ФАКТОР ПОДОЛАННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ	102
Жиленко Х.О. ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЧЛЕНСТВА В СІМ'Ї У СФЕРІ ПРИВАТНОГО ТА ПУБЛІЧНОГО ПРАВА	104
Коренцов О.І. ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	107
Панаско Ю.І. ПРАЦЯ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: РЕАЛІЇ ВОЄННОГО РЕЖИМУ ТА ПІСЛЯВОЄННІ ПЕРСПЕКТИВИ	110
Сапітон Д.В. ПРИЗУПИНЕННЯ ДІЇ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ	113
Ференець О.Є. СУД ПРИСЯЖНИХ У ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ РЕФОРМ СУДУ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ	116
Шапірко В.Г. ГЕНДЕРНО-ПРАВОВА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ	117
Варук В.В. ПРОБЛЕМИ ТА ГОТОВНІСТЬ ДО РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ	120
Донченко К.Р. ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА: ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ	122
Андрєєва Ю.С. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОБОЧОГО ЧАСУ У ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ	126

**Гончаренко К.Ю. СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ НОВОВВЕДЕНЬ
ДО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: СТАТТЯ 111-1
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 128**

**Долмат Д.Р. ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ НА
ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ 132**

**Ілющенко А.С. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІДМЕЖУВАННЯ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ 135**

**Нічипоренко Д.О. ІДЕЯ СРОДНОСТІ ПРАЦІ Г.С. СКОВОРОДИ ЯК
ВАЖЛИВА ЗМІСТОВНА СКЛАДОВА ВИЗНАЧЕННЯ ПРИРОДИ СУЧАСНОЇ
ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ - ЗАХОДУ ЩОДО СПРИЯННЯ ЗАЙНЯТОСТІ
НАСЕЛЕННЯ 137**

Шейко К.В. СУДОВА ПРАКТИКА: ВИПРОБУВАННЯ ВІЙНОЮ 139

**Баранник С.О. ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 142**

**Герасєва П.А. МАТЕРІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ
ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ВЛАСНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВА 145**

**Герасєва П.А. ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ВИПРОБУВАННЯ ПРИ
ПРИЙНЯТІ НА РОБОТУ ПІД ЧАС ДОВОЄННОГО І ВОЄННОГО ЧАСУ 147**

**Єгіян А.Д. ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ 149**

**Максименко А.В. ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ НАСИЛЬНИЦЬКИХ
ЗЛОЧИНІВ КРАЇНИ-АГРЕСОРА 151**

**Соломонова К.О. САМОСУД ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА В УКРАЇНІ В
ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ 154**

Жернаков Володимир Володимирович,
професор кафедри трудового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук, професор
e-mail: vvzhernakov@ukr.net

ВОЄННИЙ СТАН: СУТНІСТЬ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Перш за все, хочу звернути увагу на тему нашого круглого столу, що задає конкретний напрямок досліджень і дискусій. Ця назва не є стандартною з точки зору традицій оформлення наукових заходів на вітчизняних теренах, оскільки не є загально-абстрактною. У ній сутність науки поєднано з конкретною величезною проблемою сьогодення для нашого суспільства.

Свого часу відомий англійський астрофізик, іноземний член Академії наук СРСР Артур Еддінгтон Стенлі, який наполегливо прагнув відшукати єдиний закон Всесвіту [1], зробив дуже влучний висновок: прогрес науки визначається не кількістю питань, на які ми здатні відповісти, а кількістю питань, які ми здатні сформулювати.

Наприклад, сама назва круглого столу зумовлює багато питань, найперше з яких: «Очевидно, нам слід розуміти виклики воєнного стану в суто практичному сенсі? Бо як можна в умовах війни, що вимагає концентрації усіх ресурсів країни й суспільства, відволікатися на примарні теорії?». Після цього виникає безліч інших питань, які, в свою чергу можна об'єднати метою: яку відповідь на ці виклики ми будемо вважати гідною – вона має бути заснованою на теорії чи на практиці?

Сформулювати проблему складно, та без цього етапу неможливий шлях до її подолання. На цьому шляху треба буде ставити конкретні питання, з приводу яких треба приймати конкретні рішення.

Для правників-науковців основне питання щодо викликів має містити теоретичну й практичну складові: чи здатні правова наука і правове регулювання з усією точністю визначити сутність викликів воєнного стану та з максимальною ефективністю врегулювати відносини з їх приводу?

На перший погляд, правове середовище не має інструментарію, властивого точним наукам, де об'єктивна істина ґрунтується на природних властивостях явищ і предметів. Та насправді якісні визначення та чіткі правові конструкції в праві схожі на математичні формули, бо вони вміщують сутність правового явища або категорії й зумовлюють засади її реалізації в суспільних відносинах.

В першу чергу, це міцна та надійна теоретична конструкція трудового правовідношення з особистісним, організаційним та відплатним елементами, що витримала випробування часом й придатна до дії навіть в екстремальних умовах воєнного часу. Працівник особисто має виконувати роботу і не вправі передоручити її будь-якій іншій особі; робота виконується в умовах субординації з підляганням працівника внутрішньому трудовому розпорядку та під контролем

роботодавця; робота обов'язково оплачується, і в встановлених законами випадках за працівниками зберігається заробітна плата – всі ці засади роблять непохитною теорію і практику трудового правовідношення як основи предмета трудового права.

Розуміння сутності викликів воєнного стану для правників має базуватися на реаліях, сформованих у тому числі й практикою. Достатньо, наприклад, звернути увагу на те, що соціальні мережі рясніють матеріалами про виклики у самих різноманітних сферах суспільного буття – від багатьох галузей економіки до медицини й дошкільної освіти. Вони не тільки пронизані емоціями, а й містять багато конструктиву.

Для правників важливо сприймати ці виклики не тільки як загрози або реальні втрати, а й фактори, що зумовлюють реакцію та конкретні дії, що мають бути своєчасними і продуктивними.

Виклики у правовому розумінні для населення в цілому – це додаткові обов'язки й зменшення рівня гарантій реалізації й забезпечення прав, в першу чергу в соціальній сфері. Для фахівців правничої професії їх можна умовно поділити на виклики у сфері теорії і виклики в практичній діяльності. Одним з важливих теоретичних питань полягає у визначенні пріоритетів у відносинах, обтяжених умовами війни.

Думається, вихідними положеннями для особи і в психологічній, і у правовій площині мають бути мужність й витримка – для себе та людяність – для інших. Правовою мовою це означає зростання у регулюванні відносин таких основоположних принципів права, як гуманізм й справедливість. Вони мають стати не менш дієвими, ніж законність.

Для правників одне з конкретних теоретичних питань впливає з самого визначення воєнного стану, що міститься в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05. 2015 р. Якщо воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки і передбачає тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [2], то чи існують «межі обмеження» прав людини – і за підставами, і за обсягом? Чи можна чи то умовно, чи то реально визначити «червоні лінії», нижче яких рівень забезпечення прав та гарантій не може опускатися?

Важливість цих питань та формування змістовних відповідей на них можна пояснити на конкретному прикладі. Директор підприємства, розташованого у нещодавно звільненому від окупантів місті, з посиланням на доручення військової адміністрації вжити заходів із недопущення гуманітарної катастрофи наказав працівникам негайно провести невідкладні роботи та «діяти за обставинами». Справа в тім, що заходи з розмінування території ще не закінчилися, і загрози є реальними, бо загарбники при відступі з міста замінували газопровід, а наші сапери виявили 104 міни на 100 метрах газогону. [3]. Ця ситуація зумовлює багато правових питань: чи мав право керівник підприємства видавати такий наказ? Чи вправі працівник відмовитись від виконання цього наказу, бо йому не

забезпечено належні умови праці, а Закон від 15 березня 2022 р. послаблень роботодавцеві щодо охорони праці не надає? Хто буде нести відповідальність у разі нещасного випадку і якою ця відповідальність має бути? На кого буде покладено обов'язок з відшкодування шкоди у разі нещасного випадку? Чи буде травма або смерть працівника пов'язаною з виробництвом, оскільки вибуховий пристрій не є частиною технологічного процесу на цьому підприємстві?

Цілком очевидно, що організатори заходів із відвернення гуманітарної катастрофи у цій місцевості мають керуватися гуманізмом як основоположним принципом права і конституційним положенням про те, що життя людини є найвищою соціальною цінністю. Врешті решт, цей працівник не є військовослужбовцем, для якого ризик життям є частиною його професійного обов'язку.

Очевидно, у кожного з нас як правників зараз виникає багато питань, поставлених самим життям в умовах воєнного стану. Зокрема, до мене зверталися з питаннями про кваліфікацію часу перебування у сховищах на період тривоги, про можливість головного бухгалтера закладу освіти перебувати з поважних причин за кордоном та реалізацію права цифрового підпису на цей період, про правомірність пропорційної виплати премії за результатами роботи за рік працівників освіти до Дня знань і т.д. Думаю, що для вирішення практичних питань в умовах воєнного стану теорія права є необхідною складовою. Вона надає не тільки висновок про зростання ролі процедурних норм в реалізації прав у трудовправовій сфері, а і є підставою для конкретного висновку: якщо норми матеріального права не містять прямих заборон на реалізацію й забезпечення прав, то у поєднанні з такими основоположними принципами права, як справедливість і гуманізм, їх слід забезпечити.

Суспільство вправі розраховувати на те, що й правотворча діяльність має відповідати на виклики воєнного стану не тільки зменшенням гарантій прав тих, хто й без того потерпає від війни – простих людей. Невже складно зрозуміти й авторам останніх законопроектів у сфері праці, і тим, хто їх приймає та впроваджує, що не наймані працівники є загрозою для економіки під час війни? Тому хочеться побажати їм керуватися здоровим глуздом у цій важливій справі, що потребує поєднання професіоналізму з людяністю.

Врешті решт, свої виклики воєнний стан зумовлює й у науково-педагогічній діяльності. Зараз замало гарно знати матеріал; треба працювати над тим, як донести знання здобувачам освіти, умови навчання яких інколи неймовірно складні. Не їх вина, що зараз вони не можуть здобути належні знання. Це їх біда, що найкращі роки, у тому числі й студентські, співпали з війною. Ми маємо використати всі засоби, зробити все можливе й навіть більше в умовах воєнного часу, щоб зменшити психологічний тиск на наших вихованців і навчити їх того, що знадобиться їм на багато десятків років. Важливо підкреслити, що як науковці ми маємо не стільки надати здобувачам освіти знання не тільки із законодавства (воно обов'язково буде змінюватися), а й розвивати їх розуміння засад функціонування права; формувати у них стійке переконання у важливості застосування принципів права в регулюванні суспільних відносин.

Список використаних джерел

1. Артур Еддінгтон Стенлі. Матеріал з Вікіпедії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%80%D1%82%D1%83%D1%80_%D0%95%D0%B4%D0%B4%D1%96%D0%BD%D0%B3%D1%82%D0%BE%D0%BD.
2. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Окупанти замінували газопровід на Харківщині: на 100 м газогону виявили 104 міни. URL : <https://war.obozrevatel.com/ukr/okupanti-zaminuvali-gazoprovid-na-harkivschini-na-100-m-gazogonu-viyavili-104-mini-foto.htm> (дата звернення 6.10.2022.).

УДК 346.5

ORCID 0000-0002-4422-2102

ORCID 0000-0003-1509-5180

ORCID 0000-0001-9678-1750

Джабраїлов Руслан Аятшахович,

заступник директора з наукової роботи

Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України»,

доктор юридичних наук, професор

e-mail: ruzaur13@gmail.com

Гудіма Тетяна Степанівна,

заступник завідувача відділу проблем модернізації господарського права та законодавства

Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України»,

доктор юридичних наук, старший дослідник

e-mail: gudima.t@ukr.net

Малолітнева Веста Костянтинівна,

учений секретар Державної установи

«Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України»,

доктор юридичних наук

e-mail: vestamalolitneva@gmail.com

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ В УКРАЇНІ

Правовий режим (або режим правового регулювання) будь-яких суспільних відносин, об'єктів права чи видів діяльності передбачає формування певного специфічного комплексу правових норм, які, як правило, виходять за межі однієї галузі права (галузі законодавства).

У випадку з віртуальними активами слід наголосити, що відбувається поступове формування їх правового режиму, що знаходить вияв у загальному, галузевому та спеціальному правовому регулюванні. Перший рівень регулювання представлений основоположними конституційно-правовими та міжнародно-правовими нормами, які визначають засади правопорядку у будь-якій сфері

суспільних відносин, у тому числі у сфері обігу віртуальних активів; другий рівень розкривається через систему актів галузевого законодавства, якими встановлюються вимоги щодо тих чи інших аспектів залучення віртуальних активів у правовий обіг; третій рівень передбачає генерацію правових норм вузької спрямованості, які розкривають специфіку віртуальних активів як об'єктів правового регулювання.

На даний час спеціальне правове регулювання представлене Законом України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022 р. (ще не набрав чинності), окремими нормами законів України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 р., «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. тощо, а також нормами деяких підзаконних нормативно-правових актів.

При цьому слід звернути увагу на те, що рівень спеціального правового регулювання відзначається непослідовністю у підходах до визначення кваліфікуючих ознак віртуальних активів як об'єкта правового регулювання, передчасною інтеграцією у правові норми категорій, безпосередньо пов'язаних з ринком віртуальних активів, ігноруючи потребу у їх легальній інтерпретації, що в цілому ускладнює правове регулювання відносин у сфері обігу віртуальних активів. Додатково суперечливість спеціального правового регулювання стримує розвиток галузевого правового регулювання ключових аспектів, пов'язаних з обігом віртуальних активів (зокрема, щодо оподаткування операцій з віртуальними активами).

Перспективне правове регулювання ринку віртуальних активів, передбачене Законом України «Про віртуальні активи», наразі закладає підґрунтя для істотного обмеження потенціалу віртуальних активів як прогресивного інструменту розвитку економіки держави.

Насамперед, це стосується кваліфікуючих ознак віртуальних активів, представлених у двох спеціальних законах України, а саме «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» та «Про віртуальні активи».

Так, відповідно до п. 13 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», віртуальний актив визнається як «цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або передавати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей». І таке визначення повністю тотожне дефініції віртуального активу, представлений у словнику FATF як додатку до Керівництва FATF щодо ризик-орієнтованого підходу до віртуальних активів та постачальників послуг з переказу віртуальних активів (оновлена редакція 2021 року) [1, с. 109].

В той же час Закон України «Про віртуальні активи» визначає віртуальний актив як нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі (п. 1 ч. 1 ст. 1). Додатково привертає увагу заборона щодо використання віртуальних активів у якості засобу платежу на території України та у якості предмета обміну на майно (товари), роботи (послуги) (ч. 7 ст. 4). Відповідно, такий підхід суперечить як Закону

України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», так і міжнародним рекомендаціям FATF. Останні визнаються загальноновизнаними міжнародними стандартами з протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму та враховуються законодавчими органами країн світу.

Попри те, що виявлену неузгодженість розділом VI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про віртуальні активи» передбачається вирішити шляхом приведення всіх законодавчих актів у відповідність із зазначеним Законом, слід визнати як недоцільність ігнорування підходів, напрацьованих на міжнародно-правовому рівні (який розглядається у цій публікації частиною загального правового регулювання), так і невідповідність запланованих змін принципу верховенства права, зокрема таким його складовим як юридичній визначеності та легітимним очікуванням. Виходячи з того, що юридична визначеність передбачає зрозумілість, точність та постійну прогнозованість правового регулювання, а легітимні очікування наголошують на розумній стабільності чинного законодавства і можливості передбачати наслідки застосування норм права, можна узагальнено дійти висновку про те, що напевно учасники відносин у сфері обігу віртуальних активів не могли розраховувати на істотні зміни кваліфікуючих ознак та, відповідно, обмеження функцій віртуальних активів, що були обумовлені наявною дефініцією у національному законодавстві щодо протидії відмиванню коштів та рекомендаціях FATF.

Конкретизації правового режиму окремих видів віртуальних активів, які на сьогодні згадуються в окремих нормативно-правових актах, має сприяти якісна правотворча робота із дотриманням вимог юридичної техніки.

Наприклад, у Законі України «Про запобігання корупції» згадується про криптовалюту, коли розкривається зміст нематеріальних активів, що належать суб'єкту декларування або членам його сім'ї, відомості про які мають бути зазначені в декларації (п. 6 ч. 1 ст. 46). Втім визначення поняття «криптовалюти» не наводиться як в зазначеному Законі, так і Законі України «Про віртуальні активи». Не розкривається визначення поняття «криптовалюти» і в тексті Постанови Національного банку України «Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану» від 24.02.2022 р. № 18, якою передбачено можливість купівлі криптовалют у межах операцій «квазікеш» (англійською мовою *quasi cash*), за умови дотримання встановлених вимог (підпункт 9 п. 14).

Замість здійснення спроб деталізації правового режиму окремих видів віртуальних активів, що об'єктивно є затребуваним, розділом VI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про віртуальні активи» передбачено викласти п. 6 ч. 1 ст. 46 Закону України «Про запобігання корупції» в новій редакції, використавши термін «віртуальні активи» замість «криптовалюти».

Отже, проблематика вдосконалення правового режиму віртуальних активів залишається актуальною та потребує здійснення подальших наукових пошуків.

Список використаних джерел

1. FATF (2021), Updated Guidance for a Risk-Based Approach to Virtual Assets and Virtual Asset Service Providers, FATF, Paris. URL: <http://www.fatf-gafi.org/publications/fatfrecommendations/documents/Updated-Guidance-RBA-VA-VASP.html>.

Коваленко Олена Олександрівна,
в.о. завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін і
трудового права імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди,
доктор юридичних наук, професор
e-mail: alena_kovalenk@ukr.net

ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ СПІВВІДНОШЕННЯ ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО АСПЕКТІВ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ВІДНОСИН У СФЕРІ ПРАЦІ ДЛЯ РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Події, що розпочались 24 лютого 2022 р. змінили буття кожного українця і зумовили виникнення нової реальності, в якій ми перебуваємо вже восьмий місяць поспіль. Ці події кинули виклики всім і кожному: як окремому громадянину, так і всім державним інституціям і звісно, насамперед, саме право мало стати тим інструментом, який мав би дати відповіді на питання: що робити? Як захистити життя українців? Яким чином залучити міжнародні та іноземні інституції до допомоги нашій країні? Як убезпечити та захистити права тих, хто вимушені були покинути свої домівки чи навпаки залишитись в Україні.

На восьмому місяці повномасштабного вторгнення цей процес реагування на виклики воєнного часу продовжується, адже для збереження економічної стабільності країни, забезпечення прав українців необхідна, насамперед, ефективна робота як по створенню нових актуальних правових норм, так і по їх застосуванню, і роль юридичної науки у цьому процесі є провідною.

Швидкість змін у законодавчих нормах та їх кількість збивають із пантелику як простих громадян, так і професіоналів-практиків і це зумовлює необхідність проведення наукових досліджень у юридичній царині щодо законодавчих новацій, які відбулися в Україні з початку воєнного часу, і змін, до яких варто бути уважним найближчим часом.

Конституція України визнала людину, її життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканність та безпеку найвищою соціальною цінністю. І тому, права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст та спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність. Головним своїм обов'язком держава визнала утвердження та забезпечення прав і свобод людини [1, ст.3]. До речі, у практичній площині реалізації цих принципових положень ми одразу взяли курс на їх реальне втілення від виборення своєї незалежності. Для України історично важливими були питання визнання свободи і незалежності як власне країни, так і окремої людини, яка б мала змогу вільно висловлювати свою точку зору, робити свій вибір.

Ці принципові положення Конституції України звичайно встановили відправну точку у бутті нашої країни і, зокрема у правовому регулюванні української дійсності та майбутнього. Для трудового права України як провідної

юридичної галузі будь-якої соціальної держави, це ознаменувало виключно новітній підхід до наповнення розуміння права на працю, що проявилось у зверненні до природності цього права та його невід'ємності від свого носія – людини. Ст. 43 Конституції України визначила право на працю як «кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується» [1].

Враховуючи те, що право на працю є ключовим у побудові усіх відносин, що охоплюються предметом трудового права, варто наголосити, що воно та його зміст є важливими елементами формування фундаменту сучасного трудового права, тенденції розвитку якого визначаються через ключові поняття свободи, рівності та справедливості. Ці поняття є маркерами соціальної держави і мають істотне значення для права України в цілому та для окремих його галузей, адже вони закладають ідею, яка формує принципи сучасного існування права та перспективи його розвитку.

Іншими словами, трудове право України має відповідати закріпленій у ст. 1 Конституції [1] ідеї соціальної та правової держави, політика якої спрямована на створення умов для реалізації невід'ємного права людини – права на працю. Соціальну основу такої держави має становити громадянське суспільство, побудова якого Україна визначила як напрям свого розвитку.

Як відомо, громадянське суспільство – це відкрите, демократичне суспільство, яке саморозвивається, і в якому центральне місце посідає людина, громадянин, особистість. Саме з визнання людини та її свободи метою існування держави починається громадянське суспільство.

Що стосується права на працю та його реалізації – то юридичні норми, що існують і діють у громадянському суспільстві в Україні, що закріплюють можливість людини задовольняти свою унікальну, даровану природою здатність створювати духовні та матеріальні блага, мають бути таким регулятором суспільних відносин, який спонукала би особистість оптимально та ефективно реалізовувати цю здатність. І це так і є – і це відмітна риса українського законодавства, що транслює сучасну українську ментальність.

Звичайно, величезною проблемою майбутнього у сфері правового регулювання відносин у сфері праці є пошук так званої золотой середини співвідношення публічного та приватного аспектів таким чином, щоб в гонитві за розширенням сфери можливостей прав суб'єктів визначати зміст правовідносин не дійти до мінімізації, а то й повного усунення участі держави у визначенні «правил гри» суб'єктів трудового права. Бо небезпека цього полягає, насамперед, в тому, що в умовах очевидного спаду інтересу держави до регулювання у сфері праці, відсутності в цій галузі комплексного та жорсткого централізованого регулювання, нагляду та контролю, роботодавці не завжди будуть зацікавлені у точному дотриманні норм офіційно чинного законодавства. Тим більше, що перші дзвіночки для цього вже були у вигляді особливостей організації трудових відносин в умовах воєнного стану [2]. І вони поступово нарощують темпи, внесенням змін в цей закон, презентацією нового Закону про працю, що має замінити КЗпП України і призвести до дерегуляції трудових відносин.

На жаль варто констатувати, що прагнення законодавців, які анонсуються як «з метою захисту», «з метою покращення становища», «оптимізації трудових відносин» тощо у теорії призводять до безсистемності у визначенні правових

конструкцій, а на практиці створюють більше проблем у реалізації прав українців. І на цьому все частіше наголошують науковці.

Безумовно, варто констатувати, що ситуація, в якій опинилась наша держава, змусила законодавця швидко реагувати на виклики воєнного часу і вочевидь це не давало змоги звернутися до фахівців-науковців для консультацій, але така швидкість, яка не дозволила необхідним чином провести обговорення нових правових конструкцій чи то нових механізмів реалізації прав українців в умовах воєнного стану призвела до наслідків, які негативно відбилися на і так, важкому житті громадян у воєнних реаліях.

Звичайно, зараз, у цей складний для України та її народу період – війни, що охопила всю країну, ми не полишаємо думки про перспективи нашого розвитку в майбутньому. Дуже важливим у цій площині є збереження у українському мирному житті балансу співвідношення публічного та приватного аспекту у регулюванні відносин у сфері трудового права України, у чіткому формулюванні правових розпоряджень, що визначають обов'язки роботодавця. Бо, попри наявні наукові погляди, що трудове право належить приватному праву, не треба забувати як воно виникло. Здається, що забудькуватість у цьому питанні веде до неправильного міркування у сфері встановлення засад правового регулювання праці. Адже, як відомо, трудове право виникло не лише завдяки виділенню норм із права цивільного – приватного, а й із права поліцейського (адміністративного) – публічного.

Виходячи з цього, принаймні, щодо трудового права, відправною точкою в його дії є його дуалістичний характер. Ось ця особливість і специфіка трудового права – об'єднання та встановлення гармонійного, сприятливого співіснування двох протилежних за своєю природою масивів правових норм, дозволяє наполягати на самостійності предмету, специфіці та особливості методу трудового права, в основі якого лежить таке саме гармонійне, збалансоване об'єднання способів на волю та свідомість суб'єктів права.

Отже, це дозволяє наполягати на необхідності не випускати державі зі своїх рук важелі управління у сфері трудового права та встановлювати «правила гри» для його суб'єктів. Особливо у післявоєнний період в Україні для того, щоб відновитися та мати можливості забезпечити ефективне правове регулювання відносин у сфері найманої праці.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України № 2136-IX від 15 березня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

Синчук Світлана Миколаївна,
докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри соціального права
Львівського національного університету
імені Івана Франка
synchuksvit@gmail.com

СТАНДАРТИ РАДИ ЄВРОПИ ЯК ОСНОВА ВИЗНАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРАЦІВНИКІВ – ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ З УКРАЇНИ

Рада Європи у своїй діяльності приділяє значну увагу забезпеченню права особи на визнання її професійної кваліфікації. Передусім варто наголосити, що “визнання” як терміно-поняття стандартизований Радою Європи у Конвенції про визнання кваліфікацій, що стосуються вищої освіти в європейському регіоні (Лісабонської конвенції) [1]. Йдеться про формальне підтвердження компетентним органом якості іноземної освітньої кваліфікації для цілей доступу до навчання і/або здійснення особою фахової діяльності (ст. 1.1). А “кваліфікація” розглядається як: кваліфікація вищої освіти (будь-які документи про присудження наукових кваліфікацій, дипломи тощо); кваліфікація, що надає можливість доступу до вищої освіти.

Із аналізу ст. 7 Лісабонської конвенції робимо висновок, що суб’єктами права на здійснення державами-учасниками усіх можливих і розумних заходів для забезпечення механізмів справедливої та оперативної оцінки кваліфікації є зокрема вимушено переміщені особи з України. Для реалізації Лісабонської конвенції було прийнято декілька Рекомендацій, положення яких використовуються у тих процедурах визнання професійної кваліфікації, коли особа-біженець взмозі надати повний пакет документів для оцінки професійної кваліфікації. Зокрема, це – Рекомендації: про критерії та процедури оцінки іноземних кваліфікацій (переглянута 2010 р.) [2], про використання кваліфікаційних рамок з метою визнання іноземних кваліфікацій (2013 р.) [3], про визнання спільних ступенів (переглянута 2016 р.) [4]. Водночас за умов, коли особа не може подати всі необхідні для підтвердження її професійної кваліфікації документи, застосовується Рекомендація про визнання кваліфікації біженців, переміщених осіб та осіб, які перебувають у статусі біженців (2017 р.) [5].

Право на визнання професійної кваліфікації вимушено переміщених осіб з України внаслідок війни росії проти нашої держави було додатково наголошено у Рекомендації ПАРЕ від 22.06.2022 р. (п. 19.2) [6]. Тут зроблено наголос на відкритості та швидкості процедури визнання професійної кваліфікації, зокрема в умовах, коли особа не має належних правопідтверджувальних документів. Відтак положення Рекомендації 2017 року натеper є надзвичайно актуальними для українців, що перебувають за кордоном. Зазначена Рекомендація застосовується у тих випадках, коли особисті документи чи документи навчальних закладів були знищені (повністю чи частково) або коли навчальний заклад, який присвоював кваліфікацію припинив діяльність. Серед загальних засад: визнання кваліфікації,

за винятком тих випадків, коли існує значна відмінність між кваліфікаціями держав; прозорість, безкоштовність (або за доступну плату); розумний термін тривалості процедур. Оцінка періоду навчання повинна зараховуватися за методом *mutatis mutandis*. У Рекомендації наголошується на потребі перегляду державами правових та нормативних рамок таким чином, щоб положення національного законодавства не перешкоджали застосуванню ст. 7 Лісабонської конвенції. Під час оцінки визначається факт володіння особою кваліфікації, на яку претендує, а також факт значимості кваліфікації в системі освіти приймаючої держави. Важливою є засада співмірності офіційних прав, яких набуває особа-володілець професійною кваліфікацією у державі походження та державі, яка надає прихисток. Джерелами підтвердження інформації про кваліфікацію рекомендовано застосовувати достовірні загальнодоступні сайти тощо. Зміст інформації, який потребує фіксації у довідці (рідною мовою переміщеної особи та однієї з поширених мов), що надається особі, передбачено в п. 19 Рекомендацій та різниться залежно від мети отримування визнання кваліфікації: продовження навчання чи майбутня зайнятість особи. Така Довідка не є документом про визнання професійної кваліфікації, однак може слугувати підставою для зазначеної процедури. Обмін інформацією через національні інформаційні центри (ЄНІК/НАРІК) держав значно спрощує процедуру.

У звіті Європейської інформаційної мережі в галузі освіти “Eurydice” [7], опублікованому у 2022 р. зазначено, що всі держави-сторони Лісабонської конвенції мали б імплементувати положення-власні зобов’язання щодо неї. Натепер є 17 країн, які так і не впровадили ст. 7 Лісабонської конвенції. Як стверджується у Звіті, лише Португалія внесла відповідні зміни у національне законодавство. Так у Португалії заяви про визнання професійної кваліфікації, подані особами, які отримали тимчасовий захист відповідно до Директиви Ради 2001/55/ЄС від 20.07.2001 року та імплементативного рішення Ради ЄС 2022/382 (вимушено переміщені особи з України після 24.02.2022 року), набувають пріоритетності та звільняються від формальної легалізації документів, виданих іноземними суб’єктами; засвідчення або засвідчення автентичності перекладів на португальську мову документів, написаних іноземною мовою; засвідчення або засвідчення автентичності фотокопій оригіналів документів; реєстраційних або інших зборів. Умови доступу до регульованих професій потрібно щораз уточнювати відповідно до Професійних наказів в межах кожної держави-учасника зокрема [8]. Здебільшого професійна кваліфікація в межах регульованих професій вимагає екзаменаційного підтвердження.

Натепер ефективно працюють дві міжнародні системи підтвердження професійної кваліфікації біженців, зокрема і вимушено переміщених осіб з України. Перша: механізм Європейського кваліфікаційного паспорту для біженців (EQPR), який забезпечує оцінку професійної кваліфікації особи за умов наявності чи відсутності у неї документів про освіту (був запроваджений в межах проєкту Ради Європи) [6]. Процедура Європейського кваліфікаційного паспорту для біженців (EQPR) передбачає, що на підставі механізму оцінки професійної кваліфікації через поєднання наявної персональної документації та використання структурованого інтерв’ю формується документ з інформацією про особу, яка може бути актуальною для її працевлаштування, стажування, кваліфікаційних курсів чи вступу на навчання. Систематично до 24.02.2022 року EQPR використовували Італія, Нідерланди та Румунія, рідше Мальта, Франція, Болгарія,

Греція, Фінляндія [7]. Станом на червень 2022 року 16 європейських держав приєдналися до цього проекту. Друга: тестування довідок про освіту в межах програми Erasmus+ “Набір засобів для визнання кваліфікації біженців” (учасники: Нідерланди, Норвегія, Великобританія, Франція) [5].

Поряд із міжнародними функціонують національні програми визнання професійної кваліфікації біженців, які взаємодію між собою. Заходи із удосконалення цих процедур проводить Європейська мережа національних інформаційних центрів Ради Європи/ Юнеско (Enic-Naric – gateway to recognition of qualification) [7].

Список використаних джерел

1. Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region (ETC №165). URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=165>

2. Recommendation on Criteria and Procedures for the Assessment of Foreign Qualifications and Explanatory Memorandum 2001, revised 2010. URL: <https://www.coe.int/en/web/higher-education-and-research/lisbon-recognition-convention>.

3. Recommendation on the Use Qualifications Frameworks in the Recognition of Foreign Qualification. June 2013. URL: <https://www.coe.int/en/web/higher-education-and-research/lisbon-recognition-convention>

4. Revised Recommendation on the Recognition of Joint Degrees and Explanatory Memorandums. 2004. revised 2016. URL: <https://www.coe.int/en/web/higher-education-and-research/lisbon-recognition-convention>

5. Recommendation on the Recognition of Refugees' Qualifications under the Lisbon Recognition Convention and Explanatory Memorandum. 14.11.2017. URL: <https://rm.coe.int/recommendation-on-recognition-of-qualifications-held-by-refugees-displ/16807688a8>

6. Humanitarian consequence and internal and external displacement in connection with aggression of the Russian Federation against Ukraine: Resolution PACE 2448 (2022) adopted 22.06.2022 < <https://pace.coe.int/en/files/30191>>

7. Supporting refugee learns from Ukraine in higher education in Europe: Eurydice report. 2022. Luxembourg. Publications office of the European Union. URL: <https://cutt.ly/KVrqpgU>

8. Portugal for Ukraine. URL: <http://surl.li/dakhq>

9. Enic-Naric – gateway to recognition of qualification. URL: <https://www.enic-naric.net/page-recognise-qualifications-refugees>

Шабанов Роман Іванович,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені проф. О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди,
доктор юридичних наук, професор
e-mail: roman.kh1978@gmail.com

ЩОДО ПРОБЛЕМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАЙНЯТІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна, що продовжує тривати на українській землі, породжує катастрофічні втрати для нашого суспільства і держави: руйнації піддається цивільна інфраструктура (дитячі садки, заклади середньої та вищої освіти, заклади охорони здоров'я, будівлі органів публічного управління тощо), підприємства і організації (заводи, фабрики, сільське господарство), пункти перерозподілу енергетичних ресурсів тощо. І це не лише матеріальні втрати - це втрати робочих місць. За різними даними станом на травень 2022 року близько п'яти мільйонів українців втратили роботу у результаті воєнних дій, а це 1/4 від усього працездатного населення держави. Себто чверть населення України не отримують заробітної плати для забезпечення існування себе і своєї сім'ї. Дані показники очевидно ставлять питання про перспективу реальної гуманітарної катастрофи в нашій державі, якщо владою не буде вирішене питання про забезпечення реалізації права на зайнятість. Треба зазначити, що означене право представляє собою суб'єктивне право кожного громадянина, який належить до категорії економічно активного населення, на державне сприяння в одержанні роботи або необхідної профпідготовки для цього, якому відповідає обов'язок держави в особі її компетентних органів здійснити таке сприяння [1, с. 343].

Запровадження в Україні 24 лютого 2022 року воєнного стану зумовило появи в українському законодавстві відповідних новацій, зокрема, й у сфері зайнятості. Так, у Закон України "Про зайнятість населення" [2] згідно Закону України "Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття під час дії воєнного стану" були внесені відповідні зміни.

Однією з таких змін стала трансформація п. 3 ст. 24 Закону України "Про зайнятість населення", в якому в переліку заходів сприяння зайнятості замість формулювання "створення умов для самозайнятості населення та підтримка підприємницької ініціативи" тепер наявне "сприяння самозайнятості населення, організації підприємницької діяльності". З юридичної точки зору це означає, що особа, котра бажає зайнятись підприємницькою діяльністю може розраховувати на надання консультацій щодо такої діяльності, однак їй не буде надаватись одноразова фінансова допомога для її організації. Інші трансформації Закону України "Про зайнятість населення" містять положення про пристосування системи матеріальної допомоги по безробіттю в умовах воєнного стану та надання дозволів на працевлаштування для іноземних громадян. Водночас, на жаль, жодних стимулів для створення робочих місць в умовах воєнного стану чи їх збереження оновлений Закон України "Про зайнятість населення" не містить.

Закон України "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану" [3], який набув чинності 24 березня 2022 року, включає в себе декілька норм, спрямованих для забезпечення зайнятості громадян для воєнних потреб: з метою оперативного залучення до виконання роботи нових працівників, а також усунення кадрового дефіциту та браку робочої сили, у тому числі внаслідок фактичної відсутності працівників, які евакуювалися в іншу місцевість, перебувають у відпустці, простої, тимчасово втратили працездатність або місцезнаходження яких тимчасово невідоме, роботодавець може укласти з новими працівниками строкові трудові договори у період дії воєнного стану або на період заміщення тимчасово відсутнього працівника (ч. 2 ст. 2); у період дії воєнного стану роботодавець має право перевести працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди (крім переведення на роботу в іншу місцевість, на території якої тривають активні бойові дії), якщо така робота не протипоказана працівникові за станом здоров'я, лише для відвернення або ліквідації наслідків бойових дій, а також інших обставин, що ставлять або можуть становити загрозу життю чи нормальним життєвим умовам людей, з оплатою праці за виконану роботу не нижче середньої заробітної плати за попередньою роботою (ч. 1 ст. 3). Проте наведені норми стосуються передусім кадрового наповнення вакантних чи фактичних посад на тих підприємствах, що мають

можливість працювати в умовах воєнного стану. Щодо створення додаткових робочих місць для працівників зруйнованих та ліквідованих підприємств даний нормативно-правовий акт не містить жодного положення.

Таким чином, реалізація права на зайнятість в умовах воєнного стану продовжує залишатись проблемним питанням. Компенсація втрати роботи для осіб, що залишились на території України, поки що здійснюється системою соціальної допомоги. Проте держава наразі потребує відновлення реального виробництва, максимального залучення працездатного населення до оплачуваної роботи. Відповідно, пропонується створити урядову Концепцію зайнятості в умовах воєнного стану, впровадження якої має як підтримати економічний стан населення, так і обороноздатність держави.

Список використаних джерел

1. Шабанов Р.І. Концептуальні засади соціального захисту від безробіття: монографія. Харків: ХНАДУ, 2015. 359 с.

2. Про зайнятість населення: Закон України від 5 липня 2012 року № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення 30.09.2022).

3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення 30.09.2022).

УДК 340.1

ORCID 0000-0003-0526-5393

Амелічева Лілія Петрівна,
професор кафедри цивільного права і процесу
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
доктор юридичних наук, доцент
e-mail: amelicheva@donnu.edu.ua

ПРОФЕСІАЛІЗАЦІЯ СТУДЕНТА-ПРАВНИКА КРІЗЬ ПРИЗМУ ЮРИДИЧНОЇ КЛІНІЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Важливим першим етапом у професіалізації студента-правника є формування його професійної ідентичності в юридичній професії, від якої в свою чергу залежить його соціальне благополуччя.

В сучасній спеціальній літературі [1; 2; 3] нерідко наголошується, що пандемія COVID-19 у всьому світі з 2020 року суттєво вплинула на масштабний перехід освіти, у тому числі юридичної клінічної освіти, від традиційної форми навчання на дистанційну, що в певній мірі пригальмувало процес становлення професійної ідентичності, знизило рівень соціального благополуччя студента.

Лапідарно, у психологічному дискурсі можна визначити професійну ідентичність студента як особистісну диспозицію, що ґрунтується на суб'єктному відчутті його причетності до професійної спільноти [4]. Професійна ідентичність є складним утворенням, в якому традиційно виділяють три компоненти: когнітивний (знання особливостей своєї групи та усвідомлення себе її членом), ціннісний (оцінка своєї групи і ставлення до членства в ній) та емоційний (прийняття чи ні своєї групи). Розвиток професійної ідентичності передбачає постійну спрямованість на професійне зростання, гнучкість в прийнятті рішень [5].

Іноді студенти під час навчання не відчувають себе в професії, яку здобувають, можливо це був не їхній вибір, а батьків тощо. Це непроста ситуація, але у них є ще час виправити свою помилку. Більш трагічна ситуація, коли досвідчений фахівець розчаровується у своїй професії. Так, почуття досягнення професійної ідентичності поступово руйнується в міру того, як мета, цінності і переконання втрачають свою життєздатність і вже не відповідають вимогам життя, що змінилося. Якщо при цьому розпочинається процес подолання кризи, то ідентичність переструктурується відповідно до нових вимог соціуму. Якщо ж, у зв'язку з певними обставинами, переструктурування не відбулось і індивід не бажає помічати (чи не в змозі помітити) зміни, які вже відбулися – виникає криза ідентичності. До структури ідентичності, поряд з природними задатками, базовими потребами, ефективними професійними навиками, успішними сублімаціями, постійними професійними ролями, входять і «значущі ідентифікації». Вони й відіграють визначну роль в тому, з якими саме моральними цінностями і нормами поведінки ототожнює себе індивід. Ці ідентифікації безпосередньо впливають на професійний рівень людини в професії [6].

Необхідно зауважити, що статус професійної ідентичності значною мірою залежить від цінності професії в суспільній свідомості і тієї ролі, яку вона відіграє в конкретному суспільстві. У державах із традиційно високим рівнем життя, професійна ідентичність виступає провідним чинником соціального благополуччя особистості студента і, врешті-решт, усього суспільства. Вона дає відчуття стабільності навколишнього світу і впевненості у своїх силах, тобто певний баланс із соціальним середовищем [7].

В сучасних умовах Україна має майже напівзруйновану економіку внаслідок повномасштабної війни з Росією та пандемії COVID-19, яка триває на протязі більше ніж двох останніх років за офіційними джерелами.

Враховуючи вищезазначені військово-політичні обставини та негативні фактори в сфері охорони здоров'я, а також активну діджиталізацію суспільних процесів та зростання попиту на ІТ-спеціалістів, юридична освіта в Україні втрачає свою популярність. Якщо раніше юридичні ЗВО вважалися одними з найбільш престижних навчальних закладів, то сьогодні спеціалізовані установи, що готують правників, вже не в ТОПі. Центр міжнародних проєктів «Євроосвіта» у партнерстві з міжнародною групою експертів IREG Observatory on Academic Ranking and Excellence презентував академічний рейтинг закладів вищої освіти України «Топ-200 Україна 2022». Повідомляється, що при складанні цього річного рейтингу експерти враховували сучасні тенденції розвитку вищої освіти в Україні і світі, яка зазнає глибинних змін, у тому числі в результаті впливу пандемії COVID-2019 та повномасштабного воєнного вторгнення Росії в Україну. Згідно із оприлюдненим рейтингом місця провідних вишів, що готують правників,

розподілилися таким чином: 1. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка... 7. Львівський національний університет ім. Івана Франка... 18. Києво-Могилянська академія... 84. Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого... 103. Одеська юридична академія... 116. Національна академія внутрішніх справ... 176. Київський університет права НААУ... 186. Академія адвокатури України... 190. Національна академія СБУ [8].

Що необхідно вже зараз переосмислити освітянам, які надають знання, практичні навички і компетентності за правничими професіями, зокрема, в юридичній клінічній освіті?

На наш погляд, набуті студенту навички консультування та інтерв'ювання клієнта в сучасних юридичних клініках ЗВО онлайн можливо, але їх якість буде недостатньо висока. Адже не можливо в повній мірі через екран навчитися «активному слуханню», методам і технікам встановлення довірчих стосунків з клієнтом, отримання від нього необхідної конфіденційної інформації.

Важливим етапом професіалізації сучасного студента-правника в Україні є набуття знань правової англійської мови, навичок медіації, складання процесуальних документів й договорів як вітчизняних, так і розвинутих країн, таких як США, Великобританія, Канада, країни ЄС й ін., які виступають партнерами України у війні з російським загарбником. Також важливо клініцистам набуті знання міжнародного гуманітарного права, «перехідної юстиції» та вміння користуватися методами оцінювання матеріальної і моральної шкоди, заподіяної країною-агресором вітчизняним фізичним та юридичним особам. Такі знання є необхідними для сучасних юристів, вже в недалекому майбутньому вони будуть суттєво користуватися попитом. Не менш значимим є й те, що клініцисти повинні знати процедуру та перспективи визнання та виконання рішень українських судів у ЄС, США, Канади тощо.

Вітчизняні керівники і куратори клінік, практикуючі адвокати, які співпрацюють з юридичними клініками українських ЗВО нерідко не володіють у повній мірі такими знаннями і передати їх сучасним студентам-клініцистам не можуть. Виходом є активна колаборація українських клінік з юридичними клініками США, країн ЄС тощо.

Так, нещодавно з червня по серпень 2022 року представники українських ЗВО, у тому числі юридичних клінік, мали можливість взяти участь в онлайн-семінарах проєкту "Global legal skills online conference on Ukraine", організованих секцією порівняльного права Асоціації американських юридичних шкіл та американським відділенням Комітету з вивчення міжнародного права Асоціації міжнародного права, за підтримки USAID «Справедливість для всіх». Три таких семінари дозволили тим, хто хотів й наполегливо працював влітку, встановити зв'язки, запланувати багато гостьових лекцій, воркшопів з академічними і клінічними професорами для українських студентів-правників, які будуть проведені у жовтні – листопаді 2022 року та в наступному семестрі цього 2022-2023 н.р.

Ще одна позитивна практика співпраці з американськими клінічними професорами та керівниками юридичних клінік триває з червня по жовтень 2022 року шляхом проведення віртуальних воркшопів в рамках проєкту «Soft skills workshop series for legal clinicians of Ukraine», організованому за підтримкою USAID, АЮКУ, Університету Лойола, Нью-Орлеан, США, Школи права Бенджаміна Н. Кардозо Університету Ієшива, Нью-Йорк. На таких заняттях наші

клініцисти і їхні куратори не тільки підвищують рівень правової англійської мови, але й знайомляться з документознавством американських юридичних клінік, із законодавчими вимогами до процедури консультування й надання правової допомоги клієнтам.

Звісно, що для вітчизняних викладачів, керівників юридичних клінік така практика є нетрадиційною, вимагає вийти із зони комфорту, набути нові навички або підсилити існуючі щодо правової англійської мови.

Нестандартні нові підходи щодо сучасної юридичної клінічної освіти, а також розвиток правової клінічної науки, просування ідеї створення клінічних факультетів у ЗВО України, на яких будуть працювати клінічні професори й передавати знання студентам-правникам – все це й буде запорукою успішної професіоналізації сучасних студентів-правників. Хочеться вірити, що скоро вітчизняні спеціалізовані ЗВО, які готують правників, знову будуть в ТОПі серед абітурієнтів, наші випускники ще більше стануть пишатися своєю професією, будуть більш затребуваними та успішними на ринку праці.

Список використаних джерел

1. Timothy Casey (2021). Reflections on legal education in the aftermath of a pandemic. *Clinical Law Review*. Vol. 28:85. P. 85–106. URL: <https://cutt.ly/aBhf66Z>
2. Смокович М. Юридична освіта в умовах дистанційного навчання. *Підприємництво, господарство і право*. 2021, № 2. С. 181–184.
3. Капліна Г.А. Дистанційне навчання в процесі підготовки юристів. URL: [file:///C:/Users/dorokhinaua/Downloads/026-029%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/dorokhinaua/Downloads/026-029%20(1).pdf)
4. Антонова Н. В. Проблема личностной идентичности в интерпретации современного психоанализа, интеракционизма и когнитивной психологии. *Вопр. психологии*. 1996. № 1. С. 131–143.
5. Ткаченко А. Ю. Професійна ідентичність особистості в процесі професіоналізації. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2011. Вип. 10. С. 221–228.
6. Erikh Erikson (1996). *Identity: youth and crisis*. W.W. Norton & Company o INC. New York. P. 342.
7. Ермолаева Е. П. *Психология социальной реализации профессионала*. М. : Ин-т психологии РАН, 2008. 346 с.
8. Юристи здають позиції? Оприлюднено рейтинг вишів 2022 року. Газета: Закон і бізнес. 07.06.2022. URL: <https://cutt.ly/4Bh2ICa>

Бурак Володимир Ярославович,
доктор юридичних наук, доцент
професор кафедри соціального права
Львівського національного
університету імені Івана Франка,
burakvj@yahoo.com

ДИСТАНЦІЙНА РОБОТА ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАЦЮ

Право на працю є фундаментальним правом людини, що встановлене міжнародно-правовими актами.

Однак у зв'язку із запровадженням в Україні режиму воєнного стану держава скоригувала деякі правові аспекти реалізації права на працю, пристосувавши його до умов війни.

Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [1] не тільки пристосовано трудове законодавство до умов війни, але і адаптовано до нових ринкових відносин та викликів сучасного суспільства.

Вже сьогодні трудові відносини характеризуються наявністю нових видів трудових договорів та нових форм організації праці. Доволі активно запроваджуються нові сучасні форми зайнятості, які базуються на договорах аутсорсингу, аутстафінгу, лізингу (оренди) тощо. Бізнес в Україні все частіше використовує й інші моделі: робота за викликом, віддалена робота, проектна робота за короткостроковими договорами, робота з гнучким графіком, дистанційна робота, робота на цифрових платформах і т.п.

В умовах глобалізації ринку праці, розвитку цифрових технологій актуальним є оформлення працівників на дистанційну роботу.

Виконання роботи в дистанційному режимі стало ще більш актуальним в умовах міграції працівників у зв'язку з воєнними діями, у тому числі й за кордон.

Відповідно до ст.60-2 КЗпП України «Дистанційна робота - це форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією роботодавця, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.»

Вже сьогодні, в умовах воєнного часу дистанційно можуть виконувати роботу працівники, які покинули територію бойових дій або перебувають вдома.

Трудовий договір про дистанційну роботу укладається письмово за типовою формою що була затверджена наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України 05 травня 2021 року № 913-21.[2]

Законодавством передбачено також, що у разі виникнення загрози збройної агресії, надзвичайної ситуації техногенного, природного чи іншого характеру дистанційна робота може запроваджуватися наказом (розпорядженням) роботодавця без обов'язкового укладення трудового договору про таку роботу в письмовій формі. При цьому важливо, що повідомлення працівника про таке розпорядження було доведено йому до моменту до запровадження дистанційної роботи.

Запровадження дистанційної роботи викликає ряд запитань як у вчених-юристів так і у практичних працівників.

В першу чергу це стосується вилучення з конструкції трудового договору формулювання про «підлягання працівника внутрішньому трудовому розпорядку». Однак вилучене формулювання є однією з основних ознак трудових відносин, що виникають на підставі трудового договору. В рекомендації МОП «Щодо трудових відносин» серед ключових ознак трудових відносин виконання названо ознаку «робота під керівництвом і контролем роботодавця».[3] Це створює проблеми при притягненні працівника до дисциплінарної відповідальності, а також визначення режиму роботи та прав та обов'язків працівника та роботодавця.

Тому, видається, що зазначена ознака мусить бути відображена у формулюванні статті 21 КЗпП України. При дистанційній роботі на працівника повинні поширюватися правила внутрішнього трудового розпорядку за виключеннями передбаченими законом, або трудовим договором.

У зв'язку з дистанційною роботою важливим є порядок ознайомлення працівників з наказами (розпорядженнями), повідомленнями, іншими документами роботодавця щодо їхніх прав та обов'язків. При дистанційній роботі таке ознайомлення повинно здійснюватися з використанням засобів електронних комунікаційних мереж з накладенням удосконаленого електронного підпису або кваліфікованого електронного підпису, або з використанням альтернативних способів. Такі способи повинні бути відображені в трудовому договорі. В трудовому договорі також необхідно передбачити порядок звітування працівника про виконану роботу.

Запровадження дистанційної роботи зумовлює відмову від традиційного обліку робочого часу працівника. Як видається настав час поступово відмовлятися від обліку робочого часу. Таке твердження впливає зі ст. 60-1 КЗпП України де передбачено обов'язок роботодавця забезпечити достовірний облік виконаної роботи, а також ст. 60-2 КЗпП України, де передбачено право працівника розподіляти робочий час на свій розсуд. При цьому загальна тривалість робочого часу не може перевищувати норм, передбачених статтями 50 і 51 КЗпП України.

Як видається, у кожному конкретному випадку укладення трудового договору сторони самостійно можуть встановлювати порядок обліку трудової діяльності працівника.

Ще одним невирішеним питанням трудового договору про дистанційну роботу є встановлення місця її виконання. Дистанційна робота передбачає, що працівник має право самостійно визначати робоче місце. Отже, працівник за наявності технічних можливостей, може виконувати роботу навіть перебуваючи за кордоном. Разом з тим деякими підзаконними нормативно-правовими актами обмежено права працівників на вибір місця виконання дистанційної роботи. Мова йде про постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану» від 12.04.2022 № 440 [4], а також постанову Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2022 р. № 481 «Деякі питання організації роботи працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки на період воєнного стану».[5]

Як видається, названі постанови Кабінету Міністрів України обмежують право працівника на вибір робочого місця при дистанційній роботі, а тому можуть вважатися такими, що суперечать актам вищої юридичної сили.

На практиці за погодженням між роботодавцем і працівником застосовують поєднання дистанційної роботи з виконанням працівником роботи на робочому місці у приміщенні чи на території роботодавця. Таке поєднання повинно регулюватися трудовим договором про дистанційну роботу.

Важливою умовою трудового договору про дистанційну роботу є забезпечення роботодавцем засобів виконання роботи, або компенсації витрат, які несе працівник при виконанні своїх трудових обов'язків.

Особливістю трудового договору про дистанційну роботу є встановлення належних умов праці для працівника. Оскільки працівник самостійно визначає своє робоче місце, то на нього покладається відповідальність за створення безпечних і нешкідливих умов праці на ньому. В трудовому договорі про дистанційну роботу доцільно передбачити обов'язок роботодавця періодично перевіряти технічний стан обладнання на якому працівник виконує доручену йому роботу, а також обов'язок роботодавця компенсувати працівнику витрати пов'язані з облаштуванням робочого місця.

У трудовому договорі про дистанційну роботу можна передбачити додаткові обов'язки роботодавця в частині забезпечення права працівника на безпечні та здорові умови праці. Це стосується профілактики професійного вигорання працівника, небезпеки втрати соціальних зв'язків працівника, компенсацій працівнику витрат за створення безпечних і нешкідливих умов праці на робочому місці та інших.

Запровадження дистанційної роботи зумовлює зміну поглядів на ознаки трудових відносин, які класично називалися в науці трудового права, а також передбачені вже згадуваною Рекомендацією МОП «Щодо трудових відносин».

Список використаних джерел

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-IX. <: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>>

2. Про затвердження типових форм трудових договорів про надомну та дистанційну роботу. Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 05.05.2021 № 913-21. <: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0886-21#n16>>

3. Щодо трудових відносин. Рекомендація МОП 2006 року № 198. <: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/genericdocument/wcms_748379.pdf>

4. Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від 12.04.2022 № 440. <: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2022-%D0%BF#Text>>

5. Деякі питання організації роботи працівників суб'єктів господарювання державного сектору економіки на період воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2022 р. № 481. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481-2022-%D0%BF#Text>>

Вербіцька Мар'яна Василівна,
доцентка кафедри конституційного, фінансового
та адміністративного права
Західноукраїнського національного університету,
кандидатка юридичних наук, доцентка
e-mail: ymv_353@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ВИГУЛЮВАННЯ СОБАК

На жаль, доводиться констатувати, що сучасне українське суспільство вкрай зневажливо відноситься до юридичної відповідальності, пов'язаної із жорстоким поводженням з тваринами, з правилами утримання домашніх тварин, з проблематикою безпритульних тварин та особливо – з відповідальністю за залишення тварин напризволяще.

Сьогодні у часи війни, пов'язаної з агресією російської федерації, дуже актуалізувалося питання безпритульних тварин. Проте воно не сприймається українським суспільством серйозно на фоні страждань і загибелі наших громадян.

Останнім часом ще до війни законодавець посилив адміністративну та кримінальну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами, однак механізми їх захисту на даний час є неефективними, особливо коли йдеться про безпритульних собак та котів, а поліція абсолютно інертна до правопорушень указаної категорії.

У цій публікації детальніше розглянемо адміністративну відповідальність за порушення правил виховування собак. З першого погляду указане правопорушення видається доволі безневинним, проте насправді воно може мати значні наслідки, зокрема, становити загрозу здоров'ю людей чи навіть їхньому життю, а також тварин: собак, котів, птахів тощо.

Відповідно до приписів ст. 154 КУпАП виховування собак без повідків та намордників (крім собак, породи яких не внесені до Переліку небезпечних порід собак) чи в не відведених для цього місцях, а також неприбирання власником тварини її екскрементів під час перебування тварини у громадському місці (крім виховування у спеціально відведених для цього місцях) тягнуть за собою попередження або накладення штрафу на громадян від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і попередження або накладення штрафу на посадових осіб - від двадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Указані дії, вчинені особою повторно протягом року, тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від двадцяти до тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб - від тридцяти до шістдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Такі ж дії, що спричинили заподіяння шкоди здоров'ю людини або її майну, тягнуть за собою накладення штрафу на громадян від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією тварин і на

посадових осіб - від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією тварин.

Постановою Кабінету Міністрів України від 10.11.2021 року № 1164 був затверджений Перелік небезпечних порід собак.

Таким чином, законодавець чітко визначив, собаки та метиси яких порід обов'язково повинні вигулюватися з намордником і на повідку.

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження» супроводжувати домашню тварину може особа, яка досягла 14-річного віку.

Особа, яка супроводжує тварину, зобов'язана забезпечити:

- безпеку оточуючих людей і тварин, а також майна від заподіяння шкоди супроводжуваною домашньою твариною;

- безпеку супроводжуваної домашньої тварини;

- безпеку дорожнього руху при проходженні з домашньою твариною біля транспортних шляхів і при їх переході шляхом безпосереднього контролю за її поведінкою;

- наявність повідка для здійснення вихулу собак та інших домашніх тварин, які можуть становити небезпеку для життя чи здоров'я людини, поза місцем постійного утримання таких тварин, а також намордника на собаках порід, що включені до Переліку небезпечних порід собак, що затверджується Кабінетом Міністрів України;

Отже, аналіз указаних законів у комплексі дозволяє встановити вимоги до вигулювання собак, які полягають не лише у забезпеченні безпеки оточуючих людей та тварин, але й самої собаки, яка вигулюється. Власники чи володільці собак, які не становлять небезпеку для життя чи здоров'я людини, можуть вигулювати своїх домашніх вихованців і без повідка, проте повинні у такому випадку, першою чергою, подбати про безпеку саме своїх вихованців.

У той же час наголошуємо, що частина 3 ст. 154 КУпАП передбачає посилену адміністративну відповідальність за заподіяння шкоди здоров'ю людини або її майну.

У даному випадку вважаємо, що законодавець під майном у тому числі розуміє й інших тварин, у яких є власники.

Адже відповідно до ст. 180 Цивільного кодексу України тварини є особливим об'єктом цивільних прав, на який поширюється правовий режим речі. Тобто собака є майном, об'єктом права власності людини, яке остання здійснює відповідно до закону на власний розсуд, незалежно від волі інших осіб.

Проте виникає таке питання: яку ж відповідальність нестиме власник собаки, який, порушуючи вищезазначені правила, вигулює свого вихованця бійцівської породи, наприклад, без намордника, і цей собака завдасть шкоди здоров'ю іншого собаки чи kota, який є безпритульним, тобто не має статусу майна?

Законодавець допустив прогалину у законодавстві з цього приводу, проте така ситуація суперечить основним засадам захисту тварин від жорстокого поводження, у тому числі безпритульних, задекларованим спеціальним законом.

Законодавство про місцеве самоврядування визначає, що відповідальність за безпритульних тварин та за завдану ними шкоду покладається на відповідні органи місцевого самоврядування, проте чітко не визначає, що власником безпритульних тварин є відповідна територіальна громада.

А відтак, такі тварини не є частиною об'єктивної сторони правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 154 КУпАП. Однозначно, це упущення має бути усунене законодавцем шляхом редагування вказаної норми.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 255 КУпАП повноваження щодо складання протоколів про вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 154 КУпАП, покладено на органи Національної поліції України.

Тому за наявності факту такого порушення необхідно по лінії «102» здійснити виклик патрульних поліції для фіксації адміністративного правопорушення та реагування на нього.

Залежно від виду адміністративного правопорушення справи розглядаються:

- адміністративними комісіями при виконавчих органах міських рад у справах про накладання адміністративного стягнення за ч. 1 ст. 154 КУпАП - вигулювання собак без повідків та намордників (крім собак, породи яких не внесені до Переліку небезпечних порід собак) чи в не відведених для цього місцях (ст. 218 КУпАП).

- районними, районними у містах, міськими та міськрайонними загальними судами у справах щодо накладання стягнень за ті самі дії, що спричинили заподіяння шкоди здоров'ю людей або їх майну, а так само повторно протягом року вчинення даного правопорушення (ст. 221 КУпАП).

Факт порушення правил поведження з тваринами може бути зафіксований і громадянином, безпосереднім свідком такого порушення, за допомогою засобів технічної фіксації – відео-, фото- зйомки. У такому разі громадянин має подати до підрозділу національної поліції, на території діяльності якого виявлено факт вчинення адміністративного правопорушення, заяву про вчинення адміністративного правопорушення, долучивши до неї відповідні докази (відеозапис, фотографії тощо).

Якщо справа підслідна адміністративній комісії, поліція передає матеріали про адміністративне правопорушення указаному органу, який відповідно до приписів статті 277 КУпАП має розглянути її протягом 15-ти днів з дня одержання.

На наш погляд, такий механізм є доволі неідеальним і доречно було би передати повноваження щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення, передбачені ч. 1 ст. 154 КУпАП, органам Національної поліції.

У межах даної публікації ми лише частково розкрили проблематику визначення правил поведження з тваринами крізь призму спеціального закону, притягнення до адміністративної відповідальності за порушення таких правил та жорстоке поведження з тваринами. Крім того, наголошуємо, що на даний час чинне законодавство взагалі не передбачає ефективних механізмів захисту безпритульних тварин та притягнення до відповідальності за жорстоке поведження з ними.

Головань Тетяна Георгіївна,
в.о. завідувача кафедри державно-правових дисциплін,
кримінального права і процесу
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З набуттям незалежності Україна розпочала складний шлях гармонізації податкового законодавства. Гармонізація вітчизняного податкового законодавства до вимог Європейського Союзу зумовлена євроінтеграційними процесами, які відбуваються в Україні. «Крім того, закріплення її як обов'язку, згідно з Угодою про партнерство та співробітництво між Україною та Європейського Союзу, передбачає не тільки спрямування, прагнення Української держави до створення політичної асоціації та економічної інтеграції з Європейського Союзу, але й сприяє здійсненню системних реформ, зокрема розвитку і зміцненню демократичних інститутів» [1, С.5].

Процес гармонізації податкового законодавства України безумовно є тривалим та поступовим. Результатом цього процесу повинні стати покращені умови для рівноправного партнерства України з Європейським Союзом та створення сприятливого інвестиційного клімату. Кожне положення правового акту ЄС повинно бути належним чином імplementоване в національне законодавство кожної країни-члена ЄС, забезпечуючи однакове застосування тих положень оподаткування, які гармонізовані на рівні ЄС.

«Остаточно обираючи європейські прагнення та європейський вибір, Україна взяла на себе зобов'язання розбудовувати розвинуту правову державу. Відповідно перед нею постає необхідність впроваджувати політичні, соціально-економічні, правові та інституційні реформи. При цьому, покращення економічних відносин, торгівлі, інвестицій та добросовісної конкуренції в значній мірі залежить від належного управління у сфері оподаткування» [2, С.68].

Протягом тривалого часу в Україні відбувається процес реформування усіх суспільних сфер. Проте саме податкова реформа стала не тільки найочікуванішою для сфері бізнесу та інвесторів, але й найбільш дискусійною темою в наукових та експертних колах. Єдине, з чим погоджуються і науковці, і експерти, те, що запорукою успіху податкової реформи є комплексний підхід.

Економіку необхідно стимулювати за допомогою зниження ставок податків. Зокрема, це стосується зниження ставок єдиного соціального внеску, який є непропорційно високим. Цей "фінансовий маневр" для зниження податкового тягаря повинна забезпечити часткова відмова від непритаманних ринковій економіці функцій держави. Це дозволить зменшити відсоток перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджет. З іншого боку, податкова лібералізація не спрацює, якщо не буде супроводжуватися іншими реформами, які необхідні для стійкого зростання економіки.

Податкова реформа в Україні втілювалась в межах Концепції податкової реформи, яка не визначала мету, але чітко окреслила ключові цілі: створення унікальних фінансових умов для розвитку бізнесу та відновлення економіки країни; розв'язання найбільш болючих проблем у сфері оподаткування; оздоровлення інвестиційного клімату; виведення економіки з тіні; стабільність та передбачуваність податкового законодавства.

Мета податкової реформи визначалась в Стратегії сталого розвитку «Україна–2020» як побудова податкової системи, яка є простою, економічно справедливою, з мінімальними затратами часу на розрахунок і сплату податків, створює необхідні умови для сталого розвитку національної економіки, забезпечує достатнє наповнення Державного бюджету України і місцевих бюджетів. Головними напрямками реформи є перехід від наглядово-каральної функції фінансових органів до обслуговуючої, що допомагає у нарахуванні та проведенні сплати податків, а не має на меті наповнення бюджету за рахунок фінансових санкцій та переплат; зменшення кількості податків, їх розміру та спрощення порядку розрахунку і сплати; впровадження електронних сервісів для платників податків; зменшення податкового навантаження на заробітну плату з метою її детінізації; удосконалення законодавства України, спрямованого на посилення боротьби зі схемами ухиляння від сплати податків як юридичними, так і фізичними особами, зокрема удосконалення адміністрування податку на додану вартість, формування системи податкового контролю залежно від ступеня ризику в діяльності платників податків, забезпечення відкритості доступу до інформації про сплату податків, удосконалення законодавства з питань трансфертного ціноутворення, впровадження контролю за видатками фізичних осіб.

Враховуючи зазначене, можна стверджувати, що податкова реформа була спрямована на полегшення ведення бізнесу, зменшення податкового навантаження та покращення адміністрування податків і зборів.

В умовах повномасштабного вторгнення росії траєкторія податкового реформування змінилась. Адже ця війна ведеться не тільки на військове-технічне, але й економічне виснаження противника. Тому так важливо реалізовувати економічну політику, яка би дозволила розраховувати не тільки на підтримку зовнішніх союзників, але й могла б забезпечувати фінансування основних функцій держави за рахунок внутрішніх можливостей країни. За таких умов одним з ключових інструментів, який є у держави для цього — податкова політика.

З дня запровадження воєнного стану на території України Верховна Рада України активно розпочала внесення зміни до податкового законодавства.

Зокрема, на період дії воєнного стану було зупинено перебіг строків, визначених Податковим кодексом України, іншим законодавством, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи. Очевидно, що під час війни дотримання строків є ускладненим, і у платників податків можуть виникнути питання щодо можливості притягнення їх до відповідальності за несвоєчасну сплату податків, подання звітності, чи можливості опису їх майна в податкову заставу під час воєнного стану, чи навіть можливості своєчасно скористатись податковою амністією

Крім того, на сьогоднішній день платники податків, які у зв'язку з наслідками їхньої безпосередньої участі у воєнних діях не дотрималися визначених Податковим кодексом України термінів виконання податкових обов'язків,

звільняються від відповідальності за умови виконання таких обов'язків протягом одного місяця з дня закінчення дії наслідків, які унеможливили виконання таких обов'язків.

Також на законодавчому рівні були врегульовані питання та визначені особливості справляння податку на додану вартість, акцизного податку, податку на прибуток підприємств, єдиного податку у період воєнного стану.

За тривалий період активних бойових дій економіка України встигла адаптуватися до життя в новій парадигмі. Офіс президента спільно з Міністерством економіки заявили, що прагнуть зменшити податкове навантаження на бізнес та почали працювати над радикальною податковою реформою. Нова податкова модель передбачає зниження ставок податку на прибуток підприємств, доходи фізичних осіб і податку на додану вартість. Водночас особлива увага приділяється посиленню контролю за дотриманням податкового законодавства. Однак проти фіскальних змін в умовах війни виступили в Міністерстві фінансів та у парламентському податковому комітеті.

На сьогоднішній день обговорення радикальної податкової реформи призупинено. Війна не час для проведення експериментів. Однак, у будь-якому разі, саме податкове реформування має відбуватись. Адже під час війни як ніколи необхідно знайти розумний баланс, щоб підтримувати бізнес та водночас мати змогу підтримувати обороноздатність, забезпечувати всім необхідним і армію, і громадян. Такий баланс можна віднайти лише за умови залучення як практиків, так і науковців. Виклики сьогодення, з якими стикається Україна, дають можливість вибудувати нову систему взаємовідносин науки і суспільства, підвищити її значимість як у науково-технічному прогресі та інноваціях, так і в посиленні обороноздатності країни, прийнятті суспільно-значущих рішень, формулюванні національних стратегій розвитку, воєнних доктрин тощо.

Список використаних джерел

1. Гармонізація податкового законодавства: українські реалії : [монографія] / [Білецька Г. М., Кармаліта М. В. Куц М. О. та ін.]. – К.: Алерта, 2012. – 222 с.
2. Чернадчук Т. Принципи податкового законодавства : окремі питання // Актуальні питання вітчизняної юридичної науки : матер. Третьої Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Суми, 14-15 квітня 2016 р.). – Суми : СНАУ, 2016. – С. 68-71;
3. Податковий кодекс України // Відомості Верховної Ради України - 2011 р., № 13, / № 13-14, № 15-16, № 17 /, стор. 556, стаття 112; 3. Шаган О.В. Система принципів нормотворчості / О.В. Шаган [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/10-9-14.pdf>.
- 4.. Майстренко О. Деякі питання вирішення колізій у податковому законодавстві України // Право України. – 2005. – № 9. – С. 95 – 99.
5. Браславський Р. Принцип стабільності та його місце у нормотворчій діяльності у сфері оподаткування // Підприємництво, господарство і право. – 2017. - №11. – С.138 – 141;
6. Угода «Про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 27.06.2014 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до матеріалу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011

7. Указ Президента України Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» // Офіційний вісник України - 2015 р., № 4, стор. 8, стаття 67, код акта 75358/2015.

УДК 340

ORCID 0000-0002-7217-7329

Гоц-Яковлєва Ольга Василівна,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди,
кандидат юридичних наук, доцент
e-mail: o_gots@ukr.net

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ПРИНЦИПИ ЯК СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАВНИКІВ

Кожна професія вимагає від працівників сумлінного ставлення до виконання своїх професійних обов'язків. Але професії, об'єктом яких є людина, крім високого професіоналізму, вимагають ще й підвищених моральних якостей. До таких професій належить і правнича. Так, професійний обов'язок юриста визначається взаємодією норм права і норм моралі, оскільки норми моралі регулюють внутрішнє усвідомлення людиною своєї поведінки, а норми права — зовнішню форму поведінки. Тобто наявна сукупність вимог правового і морального характеру, якими він повинен керуватися як у практичній юридичній діяльності під час здійснення службових повноважень, так і в повсякденному житті, поза службою. Професійний обов'язок юриста має об'єктивну і суб'єктивну сторони. Об'єктивна сторона обов'язку полягає в тому, що він мусить захищати особу, її права і законні інтереси, забезпечувати законність і правопорядок в країні. Об'єктивна сторона обов'язку являє собою чітко сформульовані завдання, що поставлені державою перед працівниками юридичної сфери. Суб'єктивна сторона обов'язку являє собою внутрішнє переконання в справедливості і правоті справи, якій присвячується життя.

Моральні якості нерозривно пов'язані з етичними нормами, оскільки етика і є системою моральних норм і цінностей, властивою певній спільноті, соціальній, професійній або іншій групі людей.

Так, про етику в правничій професії говорять в різних аспектах. Частіше як про персональну професійну етику – тобто необхідність дотримуватися в повсякденній професійній роботі правил моралі й етичних норм. Багато правничих професій мають свої етичні кодекси, правила етики. Зокрема, Кодекс суддівської етики, Правила адвокатської етики, Правила професійної етики нотаріусів тощо. Але, очевидно, що шлях формування високої моральної культури юристів починається ще під час навчання, оскільки складовими комплексної юридичної освіти є не тільки теоретичні знання та практичні навички, а й моральне виховання. І тут багато залежить від викладачів, навчального контенту, від того, як і який матеріал пропонується для опрацювання тощо.

В освітньому процесі і викладачі, і студенти опрацьовують різноманітні літературні джерела. Не тільки українські, а й зарубіжні. Використання будь-яких іноземних джерел не викликає зауважень, крім російських та білоруських. Слід зауважити, що прямої заборони на використання таких джерел в освітньому процесі немає. І ось тут як раз і вступають у дію морально-етичні норми, якими повинні керуватися викладачі й формувати відповідні принципи у студентів-правників.

Законом України «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну» від 22 травня 2022 року № 2265-ІХ закріплений статус рф як держави-агресора [1]. Білорусь, як відомо, підтримує дії країни-агресора. Тож, стає очевидним, що використання літературних джерел цієї країни протирічить моральним принципам української освітянської спільноти. Цю ідею підтримує і відповідна законодавча ініціатива. Так, на початку вересня цього року групою депутатів ВРУ був поданий проєкт Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо заборони використання джерел інформації держави-агресора або держави-окупанта в освітніх програмах, в науковій та науково-технічній діяльності, яким пропонується внести зміни до законів “Про освіту” та про «Наукову і науково-технічну діяльність» про те, що в освітніх програмах не може бути посилань на джерела інформації, створені на території, державною мовою, громадянами та юридичними особами держави-агресора чи окупанта [2]. До речі, голова комітету з питань освіти, науки та інновацій Сергій Бабак підтримує заборону використовувати російські джерела інформації у освітній, науковій та науково-технічній діяльності. Він назвав таку заборону одним із способів боротьби з агресором [3].

Безумовно, довгі роки співпраці між науковцями нашої країни й рф та бф у різних галузях ускладнює одномоментну відмову від наукових напрацювань. Адже, наукова діяльність – це «інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження» (п. 12 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність») [4]. До того ж, царина наукових досліджень не обмежується суто гуманітарними галузями знань, де відмова від російських джерел не викликатиме особливих складнощів, оскільки існує достатня кількість власних напрацювань. Певні труднощі можуть виникнути щодо фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі точних наук. Але, все ж таки, і тут необхідний виважений підхід до використання джерел інформації.

Що ж стосується підготовки майбутніх правників, то наразі постала нагальна потреба змінити вектор співпраці зі «сходу» на «захід» та змістити акценти з російських наукових здобутків на європейські. Особливої актуальності це набирає зараз, з отриманням Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі. Необхідно «підготувати підґрунтя» до вступу в ЄС, щоб, коли це відбудеться, студенти-правники вже були обізнані не тільки з законодавством ЄС, а й з науковими поглядами, концепціями, з колом наукових інтересів, були включені в спільні проєкти тощо. Тож час на це ще є, але чи будуть готові до цього правники того часу – залежить від сьогодення.

Список використаних джерел

1. Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну. Закон України від 22.05.2022 № 2265-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2265-20#Text>. 2. Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони використання джерел інформації держави-агресора або держави-окупанта в освітніх програмах, в науковій та науково-технічній діяльності. Проект Закону України від 04.08.2022 № 7633. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=74677. 3. М. Ящук. В комітеті ВРУ з освіти підтримали заборону використання російських джерел інформації в освіті і науці. URL: <https://ukranews.com/ua/news/875094-v-komiteti-vru-z-osvity-pidtrymaly-zaboronu-vykorystannya-rosijskyh-dzherel-informatsiyi-v-osviti-i>. 4. Про наукову та науково-технічну діяльність. Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.

УДК 349.2

ORCID 0000-0002-7773-0402

Ждан Микола Дмитрович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права

імені професора О.І. Процевського

Харківського національного педагогічного університету

імені Г.С. Сковороди

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОЇ РОБОТИ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Спалах пандемічної коронавірусної хвороби COVID-19, що поширилася в усьому світі та військове вторгненням РФ на територію України 24 лютого 2022 року, спричинили свій вплив на всі сфери життя. Не виключенням стали й трудові відносини, зокрема, питання щодо правової регламентації дистанційної роботи науково-педагогічних працівників.

Протягом тривалого часу трудове законодавство розвивалося достатньо сталим шляхом, без революційних звершень, що свідчило про достатньо спокійний розвиток України, навіть не зважаючи на економічні негаразди. Але пандемія COVID-19 та військове вторгнення РФ внесли корективи у всі сфери життя нашої держави і, звичайно ж, і у трудове право.

Так, було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) від 30 березня 2020 р. №540 [1], яким було внесено певні зміни до Кодексу законів про працю України (далі - КЗпП України), серед яких необхідно виокремити появу нового термінологічного визначення такої форми організації праці, як дистанційна робота. Зміни до Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року, а саме: «працівникам закладів освіти, установ освіти, наукових

установ, у тому числі тим, які в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану в Україні чи окремих її місцевостях, оголошених у встановленому порядку (особливий період) були вимушені змінити місце проживання (перебування), залишити робоче місце, місце навчання, незалежно від місця їх проживання (перебування) на час особливого періоду гарантується: організація освітнього процесу в дистанційній формі або в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників; збереження місця роботи, середнього заробітку, здійснення виплати стипендії та інших виплат, передбачених законом» [2]. Згодом було прийнято Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року [3], який також суттєво вплинув на регламентування трудових відносин.

Вищезазначені події та внесені зміни стали причиною втрати усталених соціальних зв'язків між громадянами, а велика частина приватного і трудового життя перемістилась до віртуального простору мережі Інтернет. Не оминули означені трансформації і сферу вищої освіти, для якої традиційні умови функціонування (очні заняття, колективна наукова робота безпосередньо на кафедрах, факультетах закладів вищої освіти) на сьогодні є скоріше виключенням, ніж правилом. Використання мережевих можливостей забезпечують продовження освітнього процесу і академічних досліджень, налагодження комунікації з учасниками цих процесів з будь-якого місця із точкою доступу до Інтернету. Слід зауважити, що, з одного боку, така можливість стає рятувальним ланцюжком гарантування неперервності освіти і наукового спілкування у кризових ситуаціях, але, з іншого боку, формується значна кількість ризиків порушення фундаментальних прав людини, у тому числі й права на працю.

На сьогоднішній день, питання правової регламентації дистанційної роботи науково-педагогічних працівників потребують особливої уваги, адже використання технологій віддаленої роботи передбачає значну залученість таких працівників до виконання додаткової роботи, що знаходиться поза сферою дії їх класичної трудової функції. Означена проблема пов'язана, крім вищезазначеного юридичного аспекту, також із ризиком зниження якості освіти через розмноження трудових завдань науково-педагогічних працівників.

Так, ст.60-2 КЗпП України під дистанційною роботою розуміє таку форму організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією роботодавця, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій" [4]. Як бачимо, КЗпП визнає дистанційну роботу особливою формою організації праці. Тим самим законодавець дає зрозуміти, що дистанційна робота може бути притаманна усім видам діяльності в незалежності від специфіки та характеру праці. Себто кожен працівник може виконувати дистанційну роботу одночасно із трудовою функцією, на яку він погоджувався при укладенні трудового договору, з чим важко погодитися.

Для дистанційної роботи у сфері вищої освіти запроваджено додаткове регулювання відповідно до Положення про дистанційне навчання, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки від 25 квітня 2013 року (далі - Положення) [5]. Згідно Положення дистанційне навчання реалізовується шляхом застосування дистанційної форми як окремої форми навчання; використання технологій дистанційного навчання для забезпечення навчання в різних формах. Основними видами навчальних занять за дистанційною формою навчання є: лекція, семінар,

урок, практичні заняття, лабораторні заняття, консультації та інші. Себто за видами навчальних занять дистанційне навчання близьке до класичного освітнього процесу, який лише здійснюється із застосуванням цифрових технологій у синхронному або асинхронному режимі. Водночас Положення вимагає проходження науково-педагогічними працівниками підвищення кваліфікації за наступними напрямками цифрової грамотності: персональні комп'ютери, мережеве обладнання, джерела безперебійного живлення, сервери, обладнання для відеоконференц-зв'язку, інформаційно-комунікаційне забезпечення із пропускну здатністю каналів, програмне забезпечення загального та спеціального призначення (у тому числі для осіб з особливими потребами), веб-ресурси навчальних дисциплін (програми). Такі навички мають дозволити науково-педагогічному працівникові самостійно організовувати дистанційний процес з комунікаційного та технічного боку, що очевидно повинно збільшити діапазон виконуваних ним обов'язків із суто навчальних і наукових до фактично адміністративних.

Тобто, поряд із первісною трудовою функцією науково-педагогічного працівника, йому необхідно значну частину робочого часу витратити на підготовку до онлайн-занять (презентації, підбір візуальних матеріалів), налаштування спеціальних додатків відеозв'язку (Zoom, MS Teams, Google Meet), заповнення порталів дистанційного навчання (Moodle, Google Classroom), ведення електронних журналів, складання звітності за проведеними заняттями (скріншоти, відеозаписи занять), модерація освітнього процесу і комунікація зі здобувачами в месенджерах (Viber, Telegram, WhatsApp, Signal, Skype) та e-mail-листування, пошук у мережі наукових журналів і конференцій, проходження курсів неформальної освіти з цифрової грамотності, що не сприяє покращенню морального стану вказаної категорії працівників.

Дистанційна робота, будучи перспективним напрямом піднесення виробничої сфери і прискорення економічного зростання, потребує ефективного та дотичного використання, щоб не завдавати шкоду здоров'ю працівників та не нівелювати їх традиційні професійні якості. Для унеможливлення прояву означених ризиків дистанційна робота потребує належного правового регулювання. Наразі розповсюдження нормативних положень про дистанційну роботу не лише на відповідних працівників інформаційно-цифрової сфери не відповідає як принципу єдності і диференціації правового регулювання трудових відносин, так і принципу свободи договорів про працю. Адже, як ми побачили із положень підзаконних нормативно-правових актів про здійснення дистанційного навчання та практики їх втілення у закладах вищої освіти, первинна трудова функція науково-педагогічних працівників в умовах дистанційної роботи була заміщена функцією адміністрування мережевого освітнього процесу із максимальним витісненням викладацької і наукової складової. У такий спосіб здійснюється недопустимий вплив на волю науково-педагогічних працівників, які з юридичної точки зору позбавляються можливості повноцінно реалізовувати власну трудову функцію та погоджуватись на зміну умов трудового договору при переході на дистанційне навчання. Таким чином, положення про дистанційну роботу мають бути сформульовані в окремій главі Кодексу Законів про працю України, норми якої будуть розповсюджуватись лише на тих працівників, в яких виконання трудової функції, пов'язаної із ІТ-сферою, є провідною.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19). Закон України від 30 березня 2020 року № 510-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text>
2. Про освіту. Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України від 15 березня 2022 року N 2136-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>. (дата звернення 15.09.2022 р.);
3. Кодекс законів про працю України. Закон України від 10.12.71р . № 322-VIII URL: [http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text) (дата звернення 15.09.2022)
5. Про затвердження Положення про дистанційне навчання: Наказ Міністерства освіти і науки від 25.04.2013 № 466. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text> (дата звернення 20.09.2022).

УДК: 340.12:346

ORCID 0000-0003-0720-2476

Калаченкова Катерина Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри господарського та адміністративного права Донецького
національного університету імені Василя Стуса,
kalachenkova.e.a@gmail.com

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ КЛІНІКИ ЯК ПРАКТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

Життя українців після повномасштабного вторгнення РФ до України кардинально змінено. Постає потреба майже в цілодобовому наданні правової допомоги населенню України, через різке зростання категорій осіб, які потребують правової допомоги. Це обумовлюється зростанням кількості внутрішньо переміщених осіб, які перебувають у важкому психологічному стані, багато з яких залишилися без належних житлових умов, втратили своє майно, не знають, що їм робити, не мають грошових коштів, проте потребують правової допомоги.

Юридична клініка Донецького національного університету імені Василя Стуса, який є переміщеним університетом, особливо розуміє проблеми ВПО та їх потреби, тому гостинно зустрічає усіх громадян, які потребують правової допомоги, та допомагає у вирішенні правових проблем. В юридичній клініці здобувачі під керівництвом супервайзерів (досвідчених викладачів та адвокатів) надають правничу допомогу і тим самим набувають практичних навичок, необхідних для професійної діяльності, а саме – надання правничої допомоги.

Діяльність юридичної клініки акцентується не на теоретичних знаннях, а на набутті практичних навичок щодо проведення інтерв'ювання клієнта, встановлення фактів справи, вміння здійснювати аналіз нормативно-правової

бази, складати процесуальні документи і вести документацію, навички у спілкуванні з державними органами, а також у володінні юридичною етикою. Отже, клінічна юридична освіта деякою мірою поглиблює знання, вміння та навички здобувачів, що отримується під час класичного навчання. Таким чином, робота в юридичній клініці допомагає майбутнім правникам формувати високий рівень правосвідомості, правової культури, сприяє оволодінню професійними правовими вміннями та навичками, а саме: приймати обґрунтовані рішення згідно з чинним законодавством, вирішувати проблеми клієнтів. Крім того, розвивається здатність до критичного мислення, комунікабельність, високі моральні та вольові якості.

Також слід звернути увагу, що надання правової допомоги у сучасному суспільстві, що характеризується поглибленням процесів діджиталізації, є постійним процесом. Кожного дня у громадян можуть виникати правові проблеми, що потребують своєчасного, а в деяких випадках і негайного вирішення. Тож враховуючи сучасні події у державі, а також події останніх років (2020 – 2021), а саме оголошення карантину, що було викликано епідемією COVID-19, надання якісної, своєчасної, безоплатної правової допомоги для громадян є актуальним питанням сьогодення. Саме тому в нагоді стає дистанційна правова допомога громадянам, які знаходяться у віддалених районах або за станом здоров'я, чи з інших особистих підстав не мають можливості на особисту зустріч.

Вагомим кроком розвитку в наданні правової допомоги стало застосовування інноваційних технологій, що дозволяють здійснювати дистанційні консультації через мережу Інтернет, а також використання спеціально створених застосунків, що дозволяють громадянам вирішувати значну частину правових питань знаходячись в безпеці.

Так, з метою інтерв'ювання та подальшого надання правничої допомоги юридична клініка Донецького національного університету імені Василя Стуса застосовує інноваційні технології (різні месенджери, Zoom, Microsoft Teams, Google Meet тощо), які надають можливість проводити онлайн-консультації, передавати інформацію тощо.

На підставі вищенаведеного можна зробити висновок, що для вміння здобувачами-правниками застосовувати знання потрібно займатись практикою і цю можливість надає юридична клініка, оскільки є найбільш дієвим інструментом набуття практичних навичок для здобувачів-праників. Крім того, в сучасних умовах формування діджитал-суспільства підготовка конкурентоспроможного фахівця-правника можлива тільки за умови оволодіння здобувачами вміннями та навичками майбутньої професії з використанням цифрових технологій.

Лук'янчиков Олег Миколайович,
завідувач кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця,
кандидат юридичних наук, доцент

ВИДИ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ АДВОКАТА

Внаслідок реформи процесуального законодавства, яка відбулася у 2017 році, принципів змін зазнав і інститут судових витрат. Зокрема, було змінено підхід до відшкодування витрат на правову допомогу: відтепер відшкодовуються лише витрати пов'язані з правничою допомогою адвоката (ч.1 ст.137 ЦПК України) [1].

Під час розгляду питання про відшкодування витрат на професійну правничу допомогу, однією з ключових проблем, що підлягає вирішенню є проблема визначення переліку витрат на професійну правничу допомогу. В свою чергу, вирішення цієї проблеми залежить від відповіді на наступне питання: які дії адвоката можна вважати наданням правової допомоги?

Цивільне процесуальне законодавство прямо не врегулювало це питання.

Адвокатська діяльність - незалежна професійна діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги клієнту (ч.1 ст.1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»[2]). Внаслідок тлумачення зазначеної дефініції, можна зробити 2 висновки: 1) змістом адвокатської діяльності є надання правової допомоги; 2) закон виокремлює декілька видів правової допомоги: захист, представництво, інші види правової допомоги.

Деталізація видів правової допомоги відбувається у п.6, п.7, п.9 ч.1 ст.1 та ст.19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». При цьому, особливу увагу слід звернути на припис ч.2 ст.19, згідно з яким «адвокат може здійснювати інші види адвокатської діяльності, не заборонені законом».

Відповідно до п.3.2 Рішення Конституційного Суду України № 23-рп/2009 «правова допомога є багатоаспектною, різною за змістом, обсягом та формами і може включати консультації, роз'яснення, складення позовів і звернень, довідок, заяв, скарг, здійснення представництва, зокрема в судах та інших державних органах, захист від обвинувачення тощо»[3].

Отже, перелік видів адвокатської діяльності, а відтак і перелік видів правничої допомоги адвоката, не є вичерпний (для цілей цієї доповіді вважаємо за можливе використовувати позицію законодавця і ототожнювати категорії «види адвокатської діяльності» та «види правничої допомоги» - *прим. автора*).

Оскільки законодавець не надає вичерпний перелік видів правничої допомоги, вважаємо за доцільне звернутись до судової практики і дослідити позицію судової влади з цього питання.

Однією з послуг, які надають адвокати, є подання позовної заяви до суду. Зробити це можна 3-ма способами: подати безпосередньо до канцелярії суду, здати на пошту, надіслати в електронній формі. Витрати часу на подання позовної заяви до суду будуть варіюватися в залежності від обсягу додатків до позовної

заяви та розташування офісу адвоката відносно суду та пошти. В будь-якому випадку, ніхто інший, крім самого адвоката це зробити не може. Під час здійснення дій, необхідних для подання позовної заяви, адвокат не може виконувати іншу роботу і витрачає свій робочий час, який, без сумніву, повинен бути оплачений. А яка позиція Верховного Суду?

Вирішуючи питання про відшкодування витрат на правову допомогу у справі №9901/264/19, Верховний Суд зробив такий висновок: «приїзд адвоката до КАС для подання позову до канцелярії суду (500 грн.) та подання позову безпосередньо до канцелярії КАС (500 грн.) не можуть бути віднесені до жодного з видів правничої допомоги, які передбачені в ст.ст.1, 19 закону №5076-VI. А тому витрати на здійснення вказаних видів робіт не можуть бути відшкодовані як витрати на професійну правничу допомогу» [4].

З цього приводу висловимо декілька міркувань. По-перше, ч.2 ст.19 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» свідчить про те, що законодавство не містить вичерпного переліку видів адвокатської діяльності, а відтак – і вичерпного переліку видів правничої допомоги. Отже, відшкодування витрат на правничу допомогу не обумовлено обов'язковим визначенням конкретних дій у якості правничої допомоги законодавством. По-друге, оскільки представництво, як вид правничої допомоги, полягає «в забезпеченні реалізації прав і обов'язків клієнта», то постає питання: чи не є подання адвокатом позовної заяви в інтересах клієнта саме забезпеченням реалізації права клієнта на звернення до суду? Питання, звісно, риторичне.

Задля участі у судовому засіданні адвокату слід прибути до суду і, можливо, тривалий час чекати початку засідання. Залежно від відстані між робочим місцем адвоката та судом, завантаженості доріг (наявність заторів) адвокат може витрачати значну кількість часу на те щоб дістатися суду. А у зв'язку з великим навантаженням на суддівський корпус, судді не завжди встигають своєчасно розпочинати засідання. Звісно, що і прибуття до суду, і очікування судового засідання, і повернення адвоката до робочого місця не є діями, які потребують юридичної освіти. Проте, ми розуміємо, що без цих дій майже неможливо здійснювати представництво клієнта в суді. Постає питання: чи можна віднести до правничої допомоги дії, які не потребують спеціальної освіти, а потім і відшкодувати витрати, які поніс клієнт?

З цього приводу, вважається доцільним процитувати Постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 25 травня 2021 року у справі №910/7586/19: «участь у судовому засіданні являє собою не формальну присутність на ньому, а підготовку адвоката до цього засідання, витрачений час на дорогу до судового засідання та у зворотному напрямку, його очікування та безпосередня участь у судовому засіданні.

Такі стадії представництва інтересів у суді, як прибуття на судові засідання та очікування цього засідання є невідворотними та не залежать від волі чи бажання адвоката. При цьому паралельно, вчиняти якісь інші дії на шляху до суду чи під залом судового засідання адвокат не може та витрачає на це свій робочий час.

З огляду на що колегія суддів вважає, що такі стадії, як прибуття до суду чи іншої установ та очікування є складовими правничої допомоги, які в комплексі з іншими видами правничої допомоги сприяють забезпеченню захисту прав та інтересів клієнта.

З урахуванням наведеного час, який адвокат витрачає на дорогу для участі у судовому засіданні, є складовою правничої допомоги і підлягає компенсації нарівні з іншими витратами» [5].

На наш погляд така позиція Верховного Суду відповідає принципам цивільного судочинства і виконує не тільки функцію відшкодування, а й превентивну функцію.

Чинне законодавство України не містить вичерпного переліку дій адвоката, які можна віднести до правничої допомоги, витрати на яку підлягають відшкодуванню. На наш погляд, це не є недоліком законодавства, оскільки визначити такий перелік не є можливим. Як наслідок, судова практика обирає два шляхи: 1) визнає правовою допомогою лише ті дії, які прямо передбачені в законодавстві; 2) визнає правовою допомогою дії, які не передбачені в законодавстві і, навіть, дії, які не потребують юридичної освіти.

На наш погляд, остання позиція, яка викладена, в тому числі, у постановах Верховного Суду, є найбільш прийнятною оскільки вона дозволяє реалізувати як компенсаційну, так і превентивну функцію інституту відшкодування витрат на правничу допомогу. Завдяки такій позиції судової влади ми не тільки забезпечуємо компенсацію стороні, на користь якої прийняте рішення, витрачених коштів, але й спонукаємо осіб утримуватися від подачі безпідставних заяв, скарг, а також своєчасно вчиняти дії, необхідні для поновлення порушених прав та інтересів інших осіб.

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17/>
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) від 30 вересня 2009 року № 23-рп/2009 у справі N 1-23/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09#Text>.
4. Постанова Верховного Суду від 04 листопада 2019 року у справі №9901/264/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85450247>.
5. Постанова Верховного Суду від 25 травня 2021 року у справі №910/7586/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97218330>.

Остапенко Олена Геннадіївна,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного
університету імені Семена Кузнеця,
кандидат юридичних наук, доцент
e-mail: ostapenkold77@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Тривалий процес побудови в Україні правової, соціальної, демократичної держави, реалізація конституційної реформи фактично з моменту проголошення незалежності й до сьогодні, інтенсивне реформування судової системи відповідно до міжнародних та європейських стандартів (особливо після 2016 року), враховуючи сучасний стан перебування країни у боротьбі зі збройною агресією Російської Федерації, актуальність дослідження проблем юридичної освіти та змісту правничої професії зростає.

Проект Закону України «Про юридичну освіту та юридичну (правничу) професію» № 7147-1 від 17.10.2017 р. (був відкликаний 29.08.2019 р.) передбачав визначення юридичної (правничої) професії через їх диференціацію на регульовані та нерегульовані. За текстом законопроекту регульована юридична професія є юридичною професією, допуск до якої, підтвердження професійних компетентностей (кваліфікацій) регулюється законодавством України. До регульованих правничих професій зі спеціальним порядком допуску належать: 1) суддя; 2) адвокат; 3) прокурор; 4) нотаріус; 5) викладач права; 6) дослідник права; 7) третейський суддя; 8) арбітражний керуючий; 9) державний виконавець, приватний виконавець; 10) слідчий; 11) детектив; 12) помічник судді. До вказаних професій допускаються особи, які здобули юридичну освіту другого (магістерського) рівня вищої освіти, відповідають спеціальним кваліфікаційним вимогам, а у випадках, визначених відповідними законами, також склали спеціалізований кваліфікаційний іспит.

Стосовно нерегульованих юридичних професій держава не визначає їх перелік. До таких професій допускаються особи, які здобули юридичну освіту початкового (короткого циклу) або першого (бакалаврського) рівня вищої освіти [1].

Аналогічні підходи містяться у проекті Концепції розвитку юридичної освіти розробленому та обговореному на робочих зустрічах народних депутатів України спільно з експертами у галузі права та вищої освіти [2].

На підставі запропонованих підходів до видів і сутності правничої професії, в умовах введення на території України воєнного стану вважаємо за необхідне зупинитися на визначенні особливостей правничих професій, які визначені як регульовані, і умовно поділити їх на науково-педагогічні (наукові) та правозастосовчі. Крім того, особливу роль в ефективній реалізації завдань і функцій правників відіграє парламент України, покликаний в сучасних складних умовах створювати нормативно-правову основу належної і продуктивної

реалізації правниками покладених на них завдань і функцій. Отже, першочерговим є завдання Верховної Ради України забезпечити ухвалення законів відповідно до сучасних умов. Так, сьогодні, наприклад, залишається проблемним питання формування суддівського корпусу через відсутність повноваженого складу органів суддівського врядування – Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів. В системі судочинства та судоустрою фактично з 2019 року тривають дискусії щодо формування незалежних органів (типу Етичної ради), в діяльності яких беруть участь міжнародні експерти. Кінцева мета – забезпечення незалежності судів та суддів, доступність правосуддя дійсно вимагають ґрунтовних підходів до формування нормативно-правової основи як для забезпечення впровадження міжнародних та європейських стандартів у сфері судочинства, так і для ефективного його здійснення відповідно до цих стандартів. Водночас труднощі в реалізації окремих положень чинного законодавства у сфері судоустрою і судочинства (наприклад, складність і тривалість процедури добору суддів) вимагають вдосконалення законодавства у цій галузі, наприклад, шляхом спрощення процедурних моментів. Але при цьому повинні забезпечуватися конструктивність, політична нейтральність, неможливість впливу будь-яких органів чи посадових осіб як на процеси внесення змін до чинного законодавства, так і на процедуру його реалізації. Як ілюстрацію, можна назвати спробу замінити Вищу кваліфікаційну комісію суддів на Кваліфікаційну палату кадрового забезпечення судової системи Вищої ради правосуддя, яка буде мати аналогічні до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України повноваження, але буде діяти у складі Вищої ради правосуддя. З таких тенденцій можна зробити висновок про можливість встановлення прихованого контролю з боку Вищої ради правосуддя над органом добору суддівських кадрів.

Таким чином, перед правниками правозастосовчої сфери в умовах воєнного стану стоїть складне завдання: з одного боку, належним чином виконувати власні завдання і функції, з іншого боку – активно сприяти правотворчій та інтерпретаційній діяльності, оскільки сьогодні є нагальна потреба забезпечення тлумачення правових норм, зокрема, для вдосконалення чинного законодавства. Так, наприклад, серед науковців після нападу Російської Федерації наприкінці лютого 2022 року тривала дискусія щодо співвідношення категорій «оголошення війни» та «введення воєнного стану», як з точки зору змісту понять, так і наслідків їх застосування, зокрема, в майбутньому в контексті застосування санкцій до агресора та забезпечення відновлення порушених прав України та її народу.

Теоретики і практики активно залучалися до вирішення нагальних питань застосування і вдосконалення законодавства про тимчасово переміщених осіб, забезпечення їх захисту, вирішення проблемних питань з адміністративних процедур, міграційного законодавства тощо. Таким чином, можемо підкреслити, що правники повинні брати активну участь у правотворчій і правозастосовчій, у тому числі інтерпретаційній діяльності для ефективного забезпечення функціонування усього державного механізму в складних умовах військової агресії. Актуальним є інформування громадян про зміни у чинному законодавстві, що безпосередньо по'язані із забезпеченням і захистом їх прав і свобод в умовах воєнного стану.

Величезну роль у формуванні правосвідомості та високої правової культури як майбутніх праників, так і молоді в цілому відіграють такі представники

правничої професії як викладачі та дослідники права. Викладання правових дисциплін вимагає як якісної теоретичної підготовки викладача, так і його обізнаності в сучасних тенденціях і практиці реалізації національного та міжнародного законодавства в умовах сьогодення – воєнного стану. Перед дослідниками стоїть складне завдання пошуку механізмів ефективного виходу і подолання у майбутньому наслідків збройної агресії, способів відновлення та захисту порушених прав учасників конфлікту. У навчальному процесі потребують детального вивчення і обговорення всі новели чинного законодавства у кожній з галузей національного права, дослідження і ознайомлення з практикою діяльності міжнародних організацій та їх органів (зокрема, ГА ООН, РБ ООН, ЄС тощо) для розуміння сучасної ситуації в країні і світі, обсягу своїх прав, свобод та обов'язків з метою забезпечення ефективного захисту прав і свобод у випадку їх порушення (на окупованих територіях, в інших країнах, при проведенні незаконних референдумів чи інших аналогічних заходів, примушування до участі в них, примусовій мобілізації, реалізації права на працю тощо). Аналіз законодавства, чинних проблемних ситуацій (що виникають через збройну агресію), їх обговорення, дослідження міжнародного та зарубіжного досвіду дозволяють не тільки удосконалювати аналітичні навички, але і розуміти, зокрема, правомірність застосовуваних заходів, в тому числі примусових, забезпечувати реальне впровадження принципу рівності громадян (а не лише його декларування), шукати прогалини у чинному законодавстві з метою його вдосконалення, шукати механізми і шляхи майбутнього відновлення прав і свобод громадян, країни в цілому для покращення як власного життя, так і Української держави.

Підсумовуючи викладене, можемо констатувати, що особливості правничої професії в умовах воєнного стану зумовлені самим фактом його впровадження, що характеризується певними обмеженнями прав і свобод і взагалі специфікою цього спеціального правового режиму. Перед правниками стоїть важливе завдання – забезпечити збереження української державності та створити умови для подальшого відновлення належного рівня добробуту населення, порушених прав і свободі громадян та України як суб'єкта міжнародного права внаслідок збройної агресії з метою майбутнього процвітання Української держави.

Список використаних джерел

1. Проект Закону України «Про юридичну освіту та юридичну (правничу) професію» № 7147-1 від 17.10.2017 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62728.
2. Концепція розвитку юридичної освіти розробленому та обговореному на робочих зустрічах народних депутатів України спільно з експертами у галузі права та вищої освіти https://kno.rada.gov.ua/news/main_news/75652.html.

Павленко Тетяна Анатоліївна,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін, кримінального права та процесу
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди,
кандидат юридичних наук, доцент
e-mail:pavlenkotatiana7@gmail.com

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Як відомо, саме явище колабораціонізму виникло набагато раніше, аніж термін «колабораціонізм». В Україні проблема протидії цьому негативному явищу гостро стала у 2014 році. Адже наша держава стикнулася з питаннями співпраці з російськими окупантами на території Кримського півострову та окремих районів Донецької та Луганської областей, які внаслідок гібридної війни, що її Російська Федерація (далі – РФ) веде проти України, тимчасово не контролюються українською владою. Саме з цього часу почався процес юридичного оформлення відповідальності за колабораціонізм. Верховна Рада України сім разів намагалася на законодавчому рівні вирішити цю проблему. Проте, всі спроби унормувати питання відповідальності та протидії колабораційній діяльності так і не отримали свого логічного завершення. Зауважимо, що для цього були як об'єктивні причини, як-то нечіткість та розмитість формулювань і самого поняття «колабораціонізм», і його форм, так і суб'єктивні, як-то активний спротив еліт проросійського спрямування, які доволі системно та безкарно саботували прийняття та подальше доопрацювання відповідних законопроектів. І лише відкрита збройна агресія РФ проти України 24 лютого 2022 року спонукала законодавця все ж таки передбачити кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність. Зокрема, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» [1] від 3 березня 2022 року були внесені зміни до чинного Кримінального кодексу України (далі – КК) в частині встановлення кримінально відповідальності за певні форми колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК). Таке рішення законодавця безумовно є вчасним та необхідним. Проте, певні положення, що містяться у зазначеній статті є неоднозначними та дискусійними, на що вже звернули увагу науковці [2; 3]. Зупинимось на деяких з них.

По-перше, ст. 111-1 КК України складається з 8 частин та Примітки з 4 пунктами. У кожній частині ст. 111-1 КК передбачено окремі форми об'єктивної сторони колабораційної діяльності. Фактично законодавець передбачив відповідальність за 16 самостійних форм такої діяльності, що робить ст. 111-1 КК досить об'ємною та казуальною.

По-друге, звертає на себе увагу той факт, що деякі форми колабораційної діяльності дублюють форми державної зради, що може призвести у перспективі до ухилення осіб, які фактично вчинили державну зраду, від кримінальної

відповідальності за ст. 111 КК (Державна зрада) та притягнення їх до відповідальності за ст. 111-1 КК, що містить м'якшу санкцію.

По-третє, ст. 111-1 КК містить ряд понять, які можуть неоднозначно або розширено тлумачитися правозастосовцями. Наприклад, така форма колабораційної діяльності як «здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України...» викликає питання в контексті порушення балансу публічних та приватних інтересів, що знову ж таки, може призвести до вибіркового правосуддя.

По-четверте, ч.ч. 4, 7 ст. 111-1 КК передбачають, відповідно, такі форми діяння як «передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора...» та «...добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань...», які фактично дублюють склад іншого кримінального правопорушення, передбаченого ст. 260 КК України (Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань). Що тягне за собою питання, яку ж норму слід застосовувати. Думки науковців з цього приводу різняться. Перші говорять, що такі дії необхідно кваліфікувати за відповідною частиною ст. 260 КК [4], другі, що мають застосовуватися відповідно ч.ч. 4,7 ст. 111-1 КК [2, С. 386]. Очевидно, слід підтримати другий підхід, адже, дійсно норми, передбачені у ч.ч. 4, 7 ст. 111-1 КК є спеціальними по відношенню до норм, передбачених у ст. 260 КК, а відтак, за правилами кваліфікації при конкуренції кримінально-правових норма має застосовуватися спеціальна норма.

По-п'яте, ст. 111-2 КК (Пособництво державі-агресору) також передбачає відповідальність за дії, подібні до дій, передбачених у ст. 111-1 КК України, що також може призвести до складнощів при виборі конкретної норми при оцінці діяння.

По-шосте, якщо проаналізувати санкції ст. 111-1 КК України, ми можемо побачити, що у ч.ч. 1, 2 встановлюється відповідальність за проступки, що викликає питання. Адже це суперечить назві Розділу I Особливої частини КК «Злочини проти основ національної безпеки України». Звісно, що це не впливає на практику застосування зазначеної норми, проте така неузгодженість свідчить про певне порушення правил законодавчої техніки.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 3 березня 2022 р. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12>.

2. Кузнецов В.В., Сийпловіч М.В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. Вип 70. 2022. С. 381-388. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/259064/255759>.

3. Чальцева О.М. Категорія «колабораціонізм» як багатокомпонентний наратив в умовах війни. *Політичне життя*. № 2. 2022. С. 56-60. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/12184>.

4. Висновок на проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» (реєстр. № 5144 від 24.02.2021 р.) : проєкт вноситься народними депутатами України Черневим Є.В., Кравчук Є.М., Потураєвим М.Р. та ін. / Апарат Верховної Ради України № 04-27/3-2022/54331 від 02.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1243571>.

УДК 343.3

ORCID 0000-0003-0652-7316

Плотнікова Аліна Володимирівна,
доцент кафедри державно-правових дисциплін,
кримінального права та процесу
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди,
кандидат юридичних наук, доцент, адвокат
e-mail: advokatpg@ukr.net

ЩОДО ПРАВОВОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПОСОБНИЦТВА ДЕРЖАВІ-АГРЕСОРУ

Війна в Україні змінила вектор кримінально-правової політики в напрямку посилення охорони основ національної безпеки України та протидії військовим кримінальним правопорушенням.

До тексту закону про кримінальну відповідальність було внесено низку змін та доповнень, які є новими для вітчизняного законодавця і правозастосовників.

Погоджуючись в цілому із необхідністю певних змін, вважаємо, що деякі з них провокують неоднозначне сприйняття їх правозастосовником.

Даною публікацією хотілося б привернути увагу наукової спільноти до правового визначення пособництва державі-агресору.

Нагадаю, що КК України було доповнено статтею 111-2 згідно із Законом № 2198-IX від 14.04.2022 р. [1].

На місяць раніше вказану криміналізацію випередила інша – а саме: Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» КК України було доповнено статтею 111-1 згідно із Законом № 2108-IX від 03.03.2022 р. [2].

Крім того, в КК України встановлено відповідальність за державну зраду (ст. 109 КК України), дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 110 КК України), Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110-1 КК України), фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2 КК України).

З огляду на однаковий родовий об'єкт зазначених правопорушень, а також на схоже визначення об'єктивної сторони, виникає конкуренція норм, яка в майбутньому загрожує створити корупційні можливості для несумлінних правозастосовників. За умови відсутності практики застосування цих норм та їх роз'яснень, виникає багато питань щодо сутності вказаних правопорушень.

Найочевидніше така конкуренція вбачається при аналізі складів правопорушень, передбачених ч. 4 ст. 111-1 і 111-2 КК України.

Найсвіжіший приклад являє собою ухвалений 15.09.2022 р. вирок Київського районного суду м. Харкова, яким визнав винною особу у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 111-1 КК України.

Відповідно до зазначеного вироку, громадянин України добровільно, вирішив підтримувати діяльність військовослужбовців рф проти України, вирішив здійснити передачу матеріальних ресурсів, у вигляді двох автомобілів представникам збройних (воєнізованих) формувань держави-агресора російської федерації [3].

Цитата із вироку: «переслідуючи мету **надання допомоги** представникам збройних сил російської федерації, а також, підконтрольним їм, так званим «ДНР/ЛНР», у період не раніше 05.03.2022, з моменту окупації с. Тернова, Харківського району, Харківської області, **вирішив** добровільно здійснювати колабораційну діяльність, а саме: підтримуючи рішення та дії держави агресора, **передавати матеріальні ресурси** збройним (воєнізованим) формуванням держави-агресора військовослужбовцям збройних сил рф» [3].

Разом з тим, об'єктивна сторона ст. 111-2 КК України містить встановлену відповідальність за умисні дії, спрямовані на **допомогу державі-агресору** (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, вчинені громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства, за винятком громадян держави-агресора, з метою завдання шкоди Україні шляхом: реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора.

Тобто, виникає питання: яку норму слід застосовувати в даному і подібних випадках?

В цитованому вирокі зазначено, що особа діяла у невстановлений період часу, починаючи з 05.03.2022 р., тобто наголошується, що вже набрав чинності закон, за яким особа притягалася до кримінальної відповідальності, але ще не було встановлено відповідальності за пособництво державі-агресору [3].

Хочу привернути увагу на формулювання судом обставин: «добровільно, у **невстановлений період часу, починаючи з 05.03.2022, вирішив** підтримувати діяльність військовослужбовців рф проти України. Разом з тим, у **період з 06.05.2022 по 07.05.2022** (більш точну дату та час в ході судового розгляду не встановлено), останній вирішив здійснити передачу матеріальних ресурсів, у вигляді двох автомобілів представникам збройних (воєнізованих) формувань держави-агресора російської федерації [3].

Крім того, на початку травня місяця 2022 року, **приблизно 07.05.2022** (більш точну дату та час в ході судового розгляду не встановлено), незадовго до звільнення Збройними Силами України с. Тернова, Харківського району,

Харківської області під час відступу військовослужбовців держави-агресора рф від своїх займаних позицій, **добровільно здійснив передачу матеріальних ресурсів**, а саме свого транспортного засобу (ГАЗ 31105), а також транспортного засобу свого сина (ВАЗ 2110), з метою надання допомоги військовослужбовцям рф у вивозі останніх в сторону м. Вовчанська, Харківської області» [3].

Що виходить, що з **05.03.2022**, **вирішив підтримувати діяльність** військовослужбовців рф проти України, але власне **вчинив дії** (передав матеріальні ресурси) – 07.05.2022 р., коли вже було криміналізовано пособництво державі-агресору.

Хочу особливо підкреслити, що подібна ситуація є вкрай небезпечною в з огляду на те, що ч. 4 ст. 111-1 КК України – то нетяжке кримінальне правопорушення, у той час як норма, передбачена ч. 1 ст. 111-2 КК України, являє собою особливо небезпечне кримінальне правопорушення.

За такої логіки, якщо надати показання, що вирішив підтримувати діяльність рф проти України до криміналізації пособництва державі-агресору, суд при призначення покарання виходитиме із санкції ч. 4 ст. 111-1 КК України, яка починається зі штрафу, а максимальний строк позбавлення волі – п'ять років. У той час як пособництво державі-агресору карається позбавленням волі на строк від десяти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років та з конфіскацією майна або без такої.

Визначення дій, характерних для пособництва, міститься в ч. 5 ст. 111-2 КК України: «Пособником є особа, яка порадами, вказівками, **наданням засобів** чи знарядь або усуненням перешкод **сприяла** вчиненню кримінального правопорушення іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, знаряддя чи засоби вчинення кримінального правопорушення, сліди кримінального правопорушення чи предмети, здобуті кримінально протиправним шляхом, придбати чи збути такі предмети або іншим чином сприяти приховуванню кримінального правопорушення».

Чинні редакції ч. 4 ст. 111-1 і 111-2 КК України містять можливість на власний розсуд обирати норму, яку застосовувати в конкретному випадку, через правову невизначеність диспозицій.

Наслідки можуть не виправдати суспільних очікувань.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» від 14 квітня 2022 року № 2198-IX [Електронний ресурс] : Офіційний веб-портал Верховної Ради України // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12>. 2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 3 березня 2022 року № 2108-IX [Електронний ресурс] : Офіційний веб-портал Верховної Ради України // Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12>. 3. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 15.09.2022 р. (справа № 953/4502/22) [Електронний

УДК 347. 6

ORCID 0000-0001-6394-1834

*Пономаренко Оксана Михайлівна,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені проф. О. І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
ім. Г. С. Сковороди
кандидат юридичних наук, доцент
ponomarenko.oksana.mihaylovna@gmail.com*

ПРАВО НА ШЛЮБ ТА СІМ'Ю ЯК ПРИРОДНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ

Відповідно до ст. 12 Європейської конвенції з прав людини чоловік і жінка, що досягли шлюбного віку, мають право на шлюб і створення сім'ї згідно з національними законами, які регулюють здійснення цього права. Таким чином, на міжнародному рівні зазначено, що саме держава визначає порядок здійснення права людини на шлюб.

Але існування шлюбних відносин жодним чином не залежить від держави. Відносини між чоловіком та жінкою, які спрямовані на створення сім'ї та народження дітей, існували задовго до утворення держави, оскільки їх існування обумовлено самою природою людини і всього живого. За словами Аристотеля: «Природа зробила людину настільки більш схильною до шлюбу, ніж до державотворення, наскільки сім'я є необхіднішою за державу і виникає раніше держави». Саме тому, не викликає сумнівів, що право на шлюб відноситься до природних прав людини, тобто таких, яким за визначенням Ульпіана, природа навчила все живе: адже це право відноситься до об'єднання чоловіка та жінки, які ми називаємо шлюбом, сюди ж народження дітей, сюди ж виховання; ми бачимо, що тварини, навіть дикі, мають знання цього права.

Але держава, практично одразу, з часів утворення, взяла шлюб під свої жорсткий контроль та опіку. Відносини, які пов'язані з укладенням шлюбу, во всі часи регулювалися виключно імперативними нормами, хоча їх приватно-правову природу ніхто не оспорував.

Втручання держави у таку інтимну сферу людського життя, якою є шлюбні відносини, безумовно, має свої причини. Це пояснюється самою сутністю шлюбу та сімейних відносин, та тими функціями, які виконує шлюб.

Шлюб є не єдиною, але основною підставою виникнення сімейних відносин, у зв'язку з чим він не випадково зазначений у ч. 4 ст. 3 СК на першому місці серед всіх інших підстав. Шлюб, має на меті не лише створення сім'ї, а і народження та виховання дітей. Народження дитини, безумовно, не є той метою, яку має кожна людина, яка укладає шлюб. Від відсутності дітей, і навіть відсутності наміру щодо їх народження, шлюб не перестає бути шлюбом, це не є підставою для визнання його недійсним. Як, зазначав Кант, статеве спілкування по закону є шлюб (*matrimonium*), тобто з'єднання двох осіб різної статі заради довічного володіння статевими властивостями один одного, але для правомірності цього зв'язку зовсім

не потрібно, щоб людина, яка одружується, ставила перед собою цю мету; в іншому випадку шлюб розривався б сам собою, після того як припинялося б дітонародження. Але все ж таки, середньостатистична людина укладаючи шлюб, хоча може і прямо не мати на меті народження дитини, але допускає це, а більшість людей навіть прагнуть цього.

Народження дитини в шлюбі є настільки природним, що тривалий час, навіть в ті часи, коли розірвання шлюбу практично не допускалося, безпліддя (особливо жінки) було підставою для розірвання шлюбу за ініціативою іншого з подружжя (чоловіка). Навіть у чинному СК України закріплено, що небажання чоловіка мати дитину (відмова дружини від народження дитини) або нездатність його (її) до зачаття дитини може бути причиною розірвання шлюбу (ст. 49, 50 СК).

Саме в народженні дітей, їх вихованні та утриманні і полягає цінність шлюбу та сім'ї для держави та суспільства. Саме тому, держава бере сім'ю і шлюб як його основу, під особу охорону та захист, що виражається і в закріпленні імперативних вимог щодо шлюбу.

Не можна заперечувати, що в кожному суспільстві об'єктивно існують різні форми організації сімейних відносин і існування цих форм не залежить від держави. Однак, виключно держава вирішує які форми визнавати, а які не визнавати, ігнорувати, або, навіть, забороняти. Лише держава визначає, за якою людиною визнавати право на шлюб, а за якою – ні. І саме в цьому полягає суперечність. Якщо право на шлюб є природним правом, тоді чому держава визнає це право не за всіма людьми, а лише за певними суб'єктами.

Відповідно до ст. 21 СК України шлюбом визнається сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану.

Таким чином, в Україні шлюб має відповідати наступним вимогам: по-перше, бути різностатевим союзом, тобто союзом між жінкою та чоловіком; по-друге, бути сімейним союзом, тобто союзом між разом проживаючими особами, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки; по-третє, має бути зареєстрований у органах державної реєстрації актів цивільного стану.

Остання ознака шлюбу має лише формальний, а не сутнісний характер, але саме вона відрізняє шлюб від інших подібних за сутністю форм. У ст. 21 СК прямо зазначене, що проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя. Також, релігійний обряд шлюбу не є підставою для виникнення у жінки та чоловіка прав та обов'язків подружжя, крім випадків, коли релігійний обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення органів державної реєстрації актів цивільного стану.

Не знайшла в легальному визначенні шлюбу ще одна важлива риса шлюбу, яка, безумовно, лежить поза правом, але, саме вона виражає його природню сутність – шлюб, як правило, заснований на фізіологічному (статевому) та духовному зв'язку між особами. Саме ця сутність шлюбу робить шлюб цінним для держави та суспільства, оскільки є основою для народження і наступного виховання дітей. Як писав Г. Ф. Шершеневич: «В основі сім'ї лежить фізіологічний момент, прагнення до задоволення статевої потреби. Діти є фізіологічним наслідком співжиття». На цьому ґрунтується і духовний зв'язок між подружжям, який є необхідною умовою для спільного побуту, спільного майна, спільних дітей, спільної підтримки один одного. До шлюбу вступають люди, які прагнуть все своє життя провести разом, і в горі, і в радості, і в хворобі,

і в здоров'ї. Саме в цьому і полягає сутність шлюбу як добровільної форми утворення сім'ї.

Але, слід констатувати, що такий фізіологічний та духовний зв'язок між людьми, який становить основу шлюбу та сім'ї, є можливим не лише серед різностатевих пар, але і серед одностатевих. Чинне сімейне законодавство не визнає спільне проживання таких осіб, засноване на спільному побуті та взаємних правах та обов'язків сім'єю. Навіть для набуття сімейно-правового статусу особами, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу, сімейний закон вимагає наявності різностатевої приналежності суб'єктів. Відповідно до ст. 74 СК України якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними.

Не визнає за такими парами закон і можливість врегулювати свої сімейні відносини шляхом укладання сімейного договору, не дивлячись на те, що підстави виникнення сім'ї сформульовані у СК достатньо широко, і не вичерпне.

Так, відповідно до ч. 4 ст. 3 СК сім'я може створюватися і на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства. Однак, відповідно до ст. 9 СК право на договірне регулювання сімейних відносин право належить лише особам, які проживають однією сім'єю в розумінні ст. 74 СК, тобто різностатевій парі.

Таким чином, виходить, що право на шлюб та сім'ю є природним правом людини, а держава своїм вольовим рішенням визнає таке право виключно за гетеросексуальними особами. Внаслідок чого, гомосексуальні особи позбавлені можливості набути сімейно-правовий статус зі всіма його перевагами та тягарями. Наприклад, за законом у них не виникає аліментних зобов'язань, на них не розповсюджується презумпція спільної сумісної власності на майно, яке вони набули під час шлюбу, вони не можуть отримати відшкодування за втрату годувальника та інших можливостей, які належать членам сім'ї вони позбавлені. Такий стан законодавства, при якому держава не визнає природне право на шлюб та сім'ю за певною категорією осіб, не відповідає статусу правовій державі і є проявом дискримінації. Представляється, що в цьому питанні Україні необхідно врахувати досвід Європейських країн та Резолюцію ПАРЄ від 10 жовтня 2018 року та привести законодавство до міжнародних стандартів.

Рогова Олена Геннадіївна,
доцент кафедри правового регулювання економіки Харківського
національного університету імені Семена Кузнеця
Кандидат юридичних наук, доцент
Rogova31@ukr.net

ВИПРОБУВАННЯ ПРАВНИЧОЇ ПРОФЕСІЇ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Як би цинічно не виглядало це твердження, але жахи та втрати, які несе з собою будь-яка війна, загальновідомі та описані не тільки спеціальною історичною літературою, але й різними жанрами художньої творчості. Звісно, це у жодному разі не зменшує трагедію таких втрат для людини, суспільства, держави. Тому – розмірковуючи суто з дослідницької точки зору – у першу чергу варто виокремити загальнолюдські випробування, які зазнає та відчуває будь-який народ, що потерпає від війни.

На нашу думку, можна говорити про випробування правничої професії, обумовлені подіями війни, та ті випробування, які пов'язані з правовою рефлексією війни.

З іншого боку, однією з особливостей правничої професії, як відомо, є правова оцінка та інтерпретація подій реального світу з точки зору їх впливу на правову реальність. Така правова рефлексія настільки іманентно властива професійній свідомості правника, що інколи юристи навіть не замислюються, чому саме у такий спосіб відображаються у їх свідомості різні юридично значущі факти.

Ми всі є свідками жахливих подій повномасштабної війни в Україні, які з точки зору правової ідентифікації (а не просто їх емоційного сприйняття) підпадають під склади злочинів геноциду, анексії, незаконної депортації людей та інших.

Як відомо, перелік воєнних злочинів, що становлять серйозні порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, включає: умисне вбивство; катування і нелюдське поводження, включаючи біологічні експерименти, умисне заподіяння тяжких страждань чи серйозного каліцтва, завдання шкоди здоров'ю; незаконне, невмотивоване і широкомасштабне руйнування і привласнення майна, не викликане військовою необхідністю, скоєне щодо осіб та майна, що знаходяться під захистом Конвенцій; примус цивільної особи чи військовополоненого служити в збройних силах ворожої держави; позбавлення особи права на неупереджене і нормальне судочинство; незаконна депортація, переміщення цивільної особи; незаконний арешт цивільної особи; взяття заручників [2]. Військовий трибунал, який буде розглядати злочини, скоєні армією Російської Федерації (надалі – РФ) в Україні, обов'язково дасть їм відповідну правову оцінку, але вже зараз можна стверджувати, що військові РФ свідомо і системно нехтували законами і звичаями війни, жорстоко порушуючи норми міжнародного права.

У таких умовах правники України відчують всю ту гамму емоцій та почуттів (від болю, обурення, втрати, несамовитого горя, бажання помститися тощо), яка властива нормальному перебігу процесів людської психіки. Тож, не дивно, що все частіше можна почути заклики до військових Збройних Сил України нікого не щадити, відповідати «дзеркально» жорсткою агресією на агресію окупантів, у тому числі – щодо військовополонених. Такі заклики значна частина суспільства адресує (у тому числі) юристам, від яких суспільство у першу чергу очікує справедливості.

З іншого боку, не треба забувати, що правнича професія в Україні – це фахове служіння верховенству права у всіх його багатоманітних проявах, у тому числі – повага до норм національного права України та міжнародного права. Саме тому, на нашу думку, найбільшим професійним випробуванням в умовах війни для правників є випробування жорстокістю та дегуманізацією, яку несе будь-яка війна. З урахуванням зазначеного, видається важливим акцентувати увагу на небезпеці професійного вигорання юристів внаслідок подій війни.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), вигорання є професійною небезпекою, синдромом, який розуміють як результат хронічного стресу на робочому місці, з яким не вдалося успішно впоратись [3].

На нашу думку, в умовах війни професійне вигорання юристів може виражатися у втраті віри у справедливість, втраті взагалі відчуття справедливості або спробах встановити справедливість чи баланс не правовими засобами. Саме тому важливо не втратити ті ціннісні орієнтири, які визначають зміст правничої професії.

Можна стверджувати, що будь-яка війна виступає жорстким каталізатором процесів правотворення та правозастосування, оскільки саме події війни, зазвичай, виявляють певні недоліки законодавства та правозастосовної практики, а також висувають на порядок денний такі першочергові завдання, від ефективного вирішення яких залежить виживання або всього населення, або, принаймні, значних соціальних груп. В умовах повномасштабної війни в Україні на порядку денному постали питання здійснення судочинства, захисту прав і свобод громадян, належного регулювання системи соціального захисту населення (у тому числі – виплат заробітної плати, пенсій, забезпечення доступності медичної допомоги тощо).

Як відомо, для запобігання загрози життю та здоров'ю суддів та учасників судового процесу у період воєнного стану було тимчасово призупинено доступ до Єдиного державного реєстру судових рішень, сервісів «Стан розгляду справ» та «Список справ, призначених до розгляду». Тому Асоціація правників України звернулася до Голови Верховного Суду Всеволода Князева з проханням спільними зусиллями врегулювати питання здійснення супроводу судових справ під час дії воєнного стану та надати методичну інформацію з питань застосування процесуального законодавства щодо порядку здійснення судочинства в умовах воєнного стану [1].

Важливо підкреслити, що сучасні випробування для правників України мають своєю основою не тільки жахливі події війни. Чимало випробувань – у позитивному сенсі слова – для правників пов'язано з безпрецедентною швидкістю просування процесів європейської інтеграції України, перспективою майбутнього членства у ЄС. Цілком зрозуміло, що це потребує глибоких знань специфіки

європейського права, його інститутів, впливу цього багатоаспектного феномену на правову систему України.

Активізація відносин з європейськими країнами також має наслідком нові перспективи для юристів, які серед інших вирішують рутинні, але надзвичайно важливі питання.

У першу чергу це питання, пов'язані з релокацією бізнесу в Європу, відкриттям компаній, рахунків, міграційні послуги. Достатньо і локальних запитів від клієнтів, і на жаль, вони пов'язані з війною, фіксуванням пошкодженого майна та автомобілів, а також запити про налаштування роботи в воєнний час [4].

Таким чином, випробування правничої професії в умовах війни носить різноаспектний, багатоплановий характер: 1) самі втрати внаслідок війни (особисті, матеріальні, психологічні тощо); 2) правова рефлексія подій війни (від почуттів втрати, несправедливості, жалю, болю до почуттів необхідності відновлення справедливості, навіть помсти) та пов'язане з цим професійне вигорання; 3) нові умови правової реальності, які потребують неординарних стратегічних та тактичних рішень щодо регулювання правових відносин у суспільстві, яке несе на собі весь тягар війни.

Список використаних джерел

1. АПУ звернулася до Голови Верховного Суду щодо надання професійної правничої допомоги в умовах дії воєнного стану. URL : <https://2022.uba.ua/news/apu-zvernulasya-do-golovy-verhovnogo-sudu-shhodo-nadannya-profesijnoyi-pravnychoyi-dopomogy-v-umovah-diyi-voyennogo-stanu/>

2. Гнатовський М., Короткий Т. Визначення воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві. *Юр. газета*. 2022. 18 квітня. <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/viznachennya-voennih-zlochiniv-u-mizhnarodnomu-kriminalnomu-pravi.html>

3. 5 симптомів професійного вигорання юристів та як з ним боротися. *Юридична газета*. 2021. 20 квітня. <https://yur-gazeta.com/golovna/5-simptomiv-profesiynogo-vigorannya-yuristiv-ta-yak-z-nim-borotisya.html>.

4. Трішичева А. Юрбізнес воєнного часу. Частина 2. *Юридична газета*. 2022. 3 травня. <https://yur-gazeta.com/publications/legal-business-in-ukraine/yurbiznes-voennogo-chasu-chastina-2.html>

УДК 349.2

ORCID 0000-0001-6687-2782

Смолярова Марина Леонідівна,

доцент кафедри конституційного, адміністративного та трудового права

Національного університету «Запорізька політехніка»,

кандидат юридичних наук, доцент

e-mail: Smolyarova@i.ua

СТИМУЛЮВАННЯ СУБ'ЄКТІВ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Недостатня мотивація в сучасних умовах часто стає обмежувальним фактором, що не дозволяє роботодавцям реалізувати свої потенційні можливості

та призводить до масового відчуження працівників від результатів трудової діяльності та інертності більшості працівників. Актуальність дослідження обумовлюється і тим, що проблеми стимулювання суб'єктів правовідносин у сфері праці в Україні належить до числа тих, котрі не бувають вирішеними до кінця, оскільки правове стимулювання як цілеспрямований процес постійно потребує вдосконалення.

У застосуванні різних видів правових стимулів для суб'єктів правовідносин у сфері праці важливу роль відіграють економічні важелі. Зрозуміло, чим більш ефективно працює підприємство, установа, організація тим більше роботодавець може застосовувати матеріальні та моральні стимули. Високий рівень розвитку економіки та суспільства надає можливість встановлювати більші важелі для позитивних стимулів з боку законодавця. Заохочувальні норми на законодавчому рівні закладають основи для узгодження різних соціальних інтересів і наділені великим потенціалом до самореалізації. Ефективне застосування правового стимулювання перетворює відносини між працівником і роботодавцем в реальне соціальне партнерство, корисне суспільству в цілому. За допомогою правового стимулювання створюється корисне середовище для підтримки балансу інтересів учасників трудових правовідносин. Тому важливо не тільки встановлювати у законодавстві правові стимули, але і їх активно впроваджувати у правозастосовну практику, а також створювати необхідні економічні умови для їх ефективного застосування через систему пільг та заохочень. Зараз спостерігається суб'єктивний підхід роботодавців до цієї проблеми. Вони можуть не стимулювати працівників, які мають певні заслуги. Зрозуміло, що законодавство не покладає на роботодавця такий обов'язок, це лише його право, що часто має суб'єктивний характер. Тому, ми погоджуємося з твердженням науковця, «що норми, які покладають обов'язок заохочення, наділені більшою стимуляційною силою, ніж норми, що надають право на заохочення» [1, с. 92].

Наразі в Україні, як і в інших країнах, виникають нові форми організації праці: аутсорсинг, аутстафінг, лізинг персоналу. Деякі з них після вдалої апробації використовуються підприємствами, установами та організаціями. Зазначені форми організації праці передбачають застосування нових видів матеріального стимулювання. Так, великі фірми, зокрема транснаціональні корпорації, розробляють власну систему атестації працівників, застосовуючи при цьому комплекс критеріїв до працівників, які підлягають атестації. Крім того, ця система використовується для преміювання та кар'єрного просування працівників. На нашу думку, системи атестацій є прикладом ефективного автономного регулювання трудових відносин, які не погіршують становище працівників у порівнянні з законодавством України про працю. Тому стимулювання суб'єктів правовідносин у сфері праці необхідно розглядати як процес, спрямований на спонукання їх до активізації й вдосконалення власної трудової діяльності за допомогою створення стимуляційного режиму, що сприяє задоволенню їх потреб та інтересів. Стимуляційний режим функціонує на всіх рівнях правового регулювання трудових відносин як один із засобів його ефективності.

Отже, використання прогресивних систем стимулювання суб'єктів правовідносин у сфері праці, могло б значно сприяти вдосконаленню особистості працівника, його професійному зростанню, новаторству та творчому підходу до праці.

Список використаних джерел

1. Галкин В.М. Система поощрений в советском уголовном праве. Советское государство и право. 1977. № 2. С. 91-96.

УДК 343.3

ORCID 0000-0003-1173-7975

Шинкарьов Юрій Вікторович,

в.о. завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін,

трудового та аграрного права

Державного біотехнологічного університету,

кандидат юридичних наук, доцент

e-mail: yurand_shin@ukr.net

ЩОДО ТЕМПОРАЛЬНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ БОЙОВОГО ІМУНІТЕТУ

Після вторгнення на територію України військ московії склалася ситуація, яка обумовила необхідність участі у захисті країни не тільки військовослужбовців, а й інших осіб. Безумовно, дії пов'язані у участю у бойових зіткненнях обумовлюють заподіяння шкоди не тільки техніці і живій силі супротивника, а й іншим об'єктам чи охоронюваним законом відноси́нам. Саме тому, як у міжнародному гуманітарному праві, так і кримінальному праві з'явилося поняття бойового імунітету. Оскільки це явище з'явилося в українському законодавстві відносно недавно – то існує велика кількість проблемних питань, пов'язаних із якістю правового регулювання цього явища. Не може не впливати на якість правового регулювання бойового імунітету і відсутність теоретичного розуміння його правової природи та ознак. На даний момент наукових досліджень присвячених цій проблематиці майже немає. Існують тільки поодинокі спроби розглянути окремі теоретико-прикладні аспекти бойового імунітету.

Одним із недосліджених аспектів бойового імунітету – є його темпоральні властивості – тобто той проміжок часу, коли він може існувати. Така проблема впливає із дуальності правового регулювання цього правового явища, що саме по собі не може бути позитивним. Так, поняття бойового імунітету з'явилося в положеннях закону «Про оборону України». В статті 1 цього правового акту вказується: «бойовий імунітет - звільнення військового командування, військовослужбовців, добровольців Сил територіальної оборони Збройних Сил України, працівників правоохоронних органів, які відповідно до своїх повноважень беруть участь в обороні України, осіб, визначених Законом України "Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України", від відповідальності, у тому числі кримінальної, за втрати особового складу, бойової техніки чи іншого військового майна, наслідки застосування збройної та іншої сили під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння), настання яких з урахуванням розумної обачності неможливо було передбачити при плануванні та виконанні

таких дій (завдань) або які охоплюються виправданим ризиком, крім випадків порушення законів та звичаїв війни або застосування збройної сили, визначених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України». Як ми бачимо – визначення є достатньо розгорнутим і у ньому зроблена спроба максимально чітко описати бойовий імунітет. Але намагання закріпити підставу звільнення від кримінальної відповідальності (а згідно цього визначення бойовий імунітет є саме такою підставою) у нормативно-правовому акті не кримінально-правового характеру закладає певну кількість проблем, незручностей, порушує правову логіку законодавчої архітектури. Це проявляється навіть у тому, що чинний Кримінальний кодекс України такої підстави звільнення від кримінальної відповідальності як «бойовий імунітет» не знає. Але знає таку обставину як «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України», яка, як вважається, закріплює бойовий імунітет у Кримінальному кодексі України. Але ця обставина відноситься до тих, що виключає кримінальну протиправність діяння. Як ми бачимо, навіть в розумінні правової природи досліджуваного явища є певні складності. Далі – безпосередньо до заявленої в назві проблематики.

Як ми бачимо із визначення Закону «Про оборону України», бойовий імунітет може існувати «під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань з оборони України». По суті вказаний час не може викликати питань. Але, при цьому, положення ст.43-1 КК України говорять про те, що не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту. Тобто, для бойового імунітету у Кримінальному кодексі України закладаються інші правові режими.

Таким чином, згідно закону «Про оборону України» бойовий імунітет можливий в трьох часових проміжках: 1) під час збройної агресії проти України; 2) під час ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту; 3) під час виконання інших завдань з оборони України. З цих трьох проміжків часу два (1 і 3 варіанти) пов'язані виключно із захистом України, третій варіант – можливий при здійсненні військових місій (в тому числі при ліквідації збройного конфлікту між іншими країнами – якщо здійснювати буквально тлумачення цієї норми). При чому, в даному випадку є серйозні питання щодо визнання всіх наведених варіантів окремими правовими режимами, які вимагають окремого прийняття для породження стану бойового імунітету.

Згідно Кримінального кодексу, не є кримінально протиправним спричинення шкоди (бойовий імунітет) під час: 1. умова воєнного стану; 2. період збройного конфлікту. Як ми бачимо, кримінальний кодекс значним чином обмежує темпоральний проміжок, протягом якого може виникати бойовий імунітет.

Виходячи із наведеного, можна спостерігати дуальний підхід до регламентації часу, коли може виникати бойовий імунітет. Нормативний акт загального характеру закріплює підставу звільнення від кримінальної відповідальності яка може існувати в один проміжок часу, а Кримінальний кодекс – закріплює обставину, що усуває кримінальну протиправність діяння і може існувати в інші проміжки часу. Змістовно і в першому і в другому випадку мова йде про бойовий імунітет. Чим же викликана така розбіжність? Вважається, що така ситуація склалася у зв'язку із тим, що законодавець вимушений був в терміновому прядку вводити в правовий обіг нове для України правове поняття,

не забезпечивши при цьому змістовну узгодженість різних нормативно-правових актів. В будь-якому випадку, ця ситуація потребує вирішення, що повинно значно покращити правове регулювання бойового імунітету в Україні.

УДК 347.6

ORCID 0000-0001-8025-1915

Богданець Аліна Вікторівна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
цивільного та трудового права
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана,
e-mail:bohdanets.alina@kneu.edu.ua

ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ ШЛЮБУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Статтею 21 Сімейного кодексу України (далі – СК України) шлюб визначається як сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану (далі – ДРАЦС) [1]. Відповідно до ст. 27 СК України державна реєстрація шлюбу встановлена для забезпечення стабільності відносин між жінкою та чоловіком, охорони прав та інтересів подружжя, їхніх дітей, а також в інтересах держави та суспільства. Проте, варто зауважити, що у зв'язку із триваючим режимом воєнного стану на території України, введеного Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/2022, враховуючи норми законів України «Про правовий режим воєнного стану», з початку введення воєнного стану на території України державна реєстрація шлюбу здійснюється з урахуванням низки особливостей.

Питання державної реєстрації шлюбу у своїх наукових працях досліджували І. А. Бірюков, Л.Ю. Литвиненко, А. А. Пилипенко, К.Р. Резворович та ін. Проте комплексного дослідження особливостей державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану не проводилося.

Ще давньогрецький мислитель Платон зазначав, що у добре влаштованій державі першими законами повинні бути ті, які регулюють шлюб. І це цілком закономірно, адже ні людина, ні сім'я не можуть існувати в суспільстві самі по собі. А найважливішою передумовою виникнення сім'ї, її основою є шлюб [6, с. 26]. І. А. Бірюков наголошує на тому, що законодавче регулювання сімейних відносин повинно бути спрямоване не на утвердження у подружжя почуттів взаємної любові та поваги, а на створення таких соціально-правових умов, за яких подружжя могло б вільно і впевнено творити своє життя, любити одне одного, бути захищеним від порушень своїх прав та інтересів, а також забезпечувати своїм дітям можливість духовного й фізичного розвитку [4, с. 139].

Не зважаючи на те, що в сучасному суспільстві досить поширеним є, так званий, цивільний шлюб, однак чинне законодавство не вважає проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без зареєстрованого шлюбу підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя. Аналогічним чином регулюються відносини чоловіка та жінки, які уклали релігійний шлюб. Такий шлюб не створює жодних прав та обов'язків сторін як подружжя, окрім випадків, коли

релігійний обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення органів державної реєстрації актів цивільного стану.

Шлюбний вік в Україні для жінки та чоловіка встановлюється у вісімнадцять років. Особи, які бажають зареєструвати шлюб, мають досягти шлюбного віку на день реєстрації шлюбу. За заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам.

К. Р. Резворович зауважує, що відповідно до законодавства межа, до якої можна знижувати шлюбний вік, чітко встановлена, але при цьому вказана норма сімейного законодавства не містить навіть приблизного переліку виняткових випадків, що є підставою для надання права на шлюб, особі, яка не досягла шлюбного віку. Аналіз практики, що склалася, дозволяє зробити висновок, що такими винятковими випадками найчастіше є вагітність жінки або народження нею дитини, фактичне утворення сім'ї, хоча подеколи трапляються й інші випадки, зокрема, від'їзд нареченої чи нареченого за межі України на тривалий час, тяжка хвороба [8, с. 127].

Окрім вікових обмежень до укладання шлюбу, чинне законодавство встановлює обмеження родинних зв'язків між майбутнім подружжям. Так, не можуть перебувати у шлюбі між собою: 1) особи, які є родичами прямої лінії споріднення; 2) рідні (повнорідні, неповнорідні) брат і сестра; 3) двоюрідні брат і сестра, рідні тітка, дядько і племінник, племінниця; 4) усиновлювач та усиновлена ним дитина (реєстрація шлюбу відбувається, якщо усиновлення скасовується); 5) дитина усиновлювача та усиновлена ним дитина, а також діти, які були усиновлені ним (однак щодо цих осіб закон не є цілком категоричним і цим особам може бути надано право на шлюб за рішенням суду) [1].

Нормативне регулювання процедури подачі заяви на реєстрацію шлюбу та порядок державної реєстрації визначені Законом України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» [2], СК України, Правилами реєстрації актів цивільного стану в Україні, затвердженими наказом Міністерства юстиції України від 18 жовтня 2000 р. № 52/5, наказом Міністерства юстиції України «Про реалізацію пілотного проекту щодо державної реєстрації шлюбу» від 22 липня 2016 р. № 2247/5 та постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану» від 7 березня 2022 р. № 213.

Державна реєстрація шлюбу засвідчується Свідоцтвом про шлюб, зразок якого затверджує Кабінет Міністрів України (постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження зразків актових записів цивільного стану, описів та зразків бланків свідоцтв про державну реєстрацію актів цивільного стану» від 10.11.2010 р. № 1025).

Законодавством передбачено, що жінка та чоловік, які бажають зареєструвати шлюб, подають особисто письмову заяву за встановленою формою до будь-якого органу ДРАЦС на їх вибір. Варто звернути увагу на те, що жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному шлюбі. Право на повторний шлюб вони матимуть лише після припинення попереднього шлюбу. Особи, які раніше перебували в шлюбі, можуть зареєструвати повторний шлюб тільки при пред'явленні документів, що підтверджують припинення попереднього шлюбу.

За загальним правилом заява про реєстрацію шлюбу подається особисто жінкою та чоловіком, які бажають зареєструвати шлюб, однак якщо хтось із них

не має змоги це зробити через поважні причини, то нотаріально посвідчену заяву про реєстрацію шлюбу мають право подати їх представники. Повноваження останніх щодо подачі відповідної заяви також мають бути засвідчені нотаріально. Заява про реєстрацію шлюбу є чинною протягом трьох місяців з дня її подання, якщо протягом цього терміну реєстрація не відбулася – заява втрачає чинність.

З моменту подання заяви про реєстрацію шлюбу, чоловік та жінка вважаються нареченими, що в свою чергу спричинює настання певних правових наслідків. Насамперед, виникнення прав та обов'язків, про які їх зобов'язаний повідомити орган реєстрації актів цивільного стану, а також про відповідальність за приховування перешкод до реєстрації шлюбу.

Шлюб реєструється після спливу одного місяця від дня подання особами заяви про реєстрацію шлюбу. За наявності поважних причин керівник органу державної реєстрації актів цивільного стану дозволяє реєстрацію шлюбу до спливу цього строку. У разі вагітності нареченої, народження нею дитини, а також якщо є безпосередня загроза для життя нареченої або нареченого, шлюб реєструється у день подання відповідної заяви або у будь-який інший день за бажанням наречених протягом одного місяця. Якщо є відомості про наявність перешкод до реєстрації шлюбу, керівник органу державної реєстрації актів цивільного стану може відкласти реєстрацію шлюбу, але не більш як на три місяці. Рішення про таке відкладення може бути оскаржене до суду. Присутність нареченої та нареченого в момент реєстрації їхнього шлюбу є обов'язковою. Реєстрація шлюбу через представника не допускається.

З приводу правової природи пілотного проєкту Міністерства юстиції України щодо державної реєстрації шлюбу у скорочені строки за обраним заявниками місцем, на думку А.А. Пилипенко, С.І.Левицької та А.А. Левдик, він є вдалим і відповідає сучасним світовим тенденціям щодо наближення діяльності органів виконавчої влади до діяльності сервісного типу. Разом з тим, нормативне регулювання цього проєкту в тому вигляді, в якому воно наразі існує видається недосконалим та колізійним, оскільки підзаконні акти, які визначають порядок та процедуру проведення державної реєстрації шлюбу у скорочені строки за обраними заявниками місцем, не відповідають ряду актів вищої юридичної сили, в першу чергу СК України [7, с. 70].

Державна реєстрація шлюбу може відбуватися в будь-якому відділі ДРАЦС, який працює станом на день звернення пари із заявою. На період дії воєнного стану дозволено проводити реєстрацію шлюбу в день подання відповідної заяви. Це означає, що нареченим не потрібно чекати місяць, як це було в мирний час [5, с. 1].

Слід звернути увагу на те, що згідно постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану» від 7 березня 2022 р. № 213, яка діє до дня припинення чи скасування воєнного стану, для окремих категорій громадян процедуру реєстрації шлюбу спрощено. Дія зазначеної постанови поширюється на пари, у яких один із наречених є: військовослужбовцем, поліцейським або працівником закладу охорони здоров'я.

Постановою надано можливість військовослужбовцям здійснювати реєстрацію шлюбу без особистої присутності у органі ДРАЦСу. За таких умов військовослужбовець подає заяву про державну реєстрацію шлюбу безпосередньому командиру (керівнику), яким засвідчується справжність підпису на відповідній заяві. Власне заява військовослужбовця одночасно є

підтвердженням надання ним згоди на шлюб. Надалі така заява передається до відділу ДРАЦС, до якого іншим із наречених подано заяву про реєстрацію шлюбу особисто [9].

Крім того, закріплена можливість реєстрації шлюбу шляхом складення акта про укладення шлюбу безпосереднім командиром (керівником) військовослужбовця. При цьому реєстрація шлюбу може здійснюватися без особистої присутності одного або обох наречених з використанням доступних засобів відеозв'язку з тим із наречених, хто відсутній, або з обома відсутніми нареченими.

Вищезазначеною постановою також регламентовано процедуру реєстрації шлюбу осіб, які працюють чи перебувають в закладах охорони здоров'я. В зазначеному контексті існують деякі особливості: по-перше, реєстрацію шлюбу здійснює керівник такого закладу охорони здоров'я; по-друге, акт про укладання шлюбу має містити відомості про: дату й місце його складення, прізвище, власне ім'я та по батькові (за наявності), дату народження обох наречених, їх громадянство, зміну прізвища [3]; по-третє, акт про укладання шлюбу складається у присутності наречених або з використанням засобів відеозв'язку з тим, хто відсутній; по-четверте, обов'язковою умовою є присутність двох свідків при складанні акту про укладання шлюбу; по-п'яте, складений акт надсилається до відділу ДРАЦС, де складається паперовий актовий запис про укладання шлюбу та вносяться відомості до Державного реєстру актів цивільного стану громадян; по-шосте, звернувшись до відділу ДРАЦС, подружжя може отримати свідоцтво про державну реєстрацію свого шлюбу.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що введення воєнного стану на території нашої держави вплинули на всі сфери життя українців. Зазначене вимагало від законодавця приведення у відповідність нормативного регулювання найбільш важливих суспільних відносин. Зміни відбулися і у сфері сімейних правовідносин, зокрема щодо питання реєстрації шлюбу, яка в умовах воєнного стану може відбуватися як у довоєнному порядку, так і в удосконаленому, що надає можливість швидко зареєструвати шлюб, навіть за умови відсутності одного або двох наречених.

Список використаних джерел

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст.135.
2. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: закон України від 01 липня 2010 року № 2398-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 38. Ст. 509.
3. Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 року № 213. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-derzhavnoyi-reyestratsiyi-shlyubu-v-umovah-voyennogo-stanu-213>
4. Бірюков І.А. До законодавчого визначення поняття шлюбу. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 1. С.136–140.
5. Корнієнко М. Спрощена реєстрація шлюбу в умовах воєнного стану. *Закон і бізнес*. 2022. № 17. С. 1–3.
6. Литиненко Л.Ю. Реєстрація шлюбу громадян України з іноземцями. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 11. С. 26–28.

7. Пилипенко А.А., Левицька С.І., Левдик А.А. «Шлюб за добу»: пілотний проект чи нова законодавча підстава для реєстрації шлюбу за скороченою процедурою. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2019. № 18. С. 66–72.

8. Резворович К. До питання про шлюбний вік особи за чинним Сімейним кодексом України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 1. С. 124–128.

9. Сібірцева О. Новели у сфері реєстрації шлюбів, народження та смерті під час війни. *Юридична газета*. 2022. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/noveli-u-sferi-reestraciyi-shlyubiv-narodzhennya-ta-smerti-pid-chas-viyni.html>

УДК 340.12; УДК 343.74
ORCID 0000-0002-8703-7003

Корабель Марія Георгіївна,
доцент кафедри державно – правових дисциплін,
кримінального права та процесу
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С Сковороди
кандидат юридичних наук
e-mail: masher-k@ukr.net

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

З початку широкомасштабного вторгнення Російською федерацією на територію України було вчинено значну кількість воєнних злочинів російськими військами. До найпоширеніших можна віднести: масові вбивства мирного населення, викрадення представників органів місцевого самоврядування, катування полонених та цивільних осіб, згвалтування, авіа удари по цивільним об'єктам інфраструктури, тощо. Всі ці дії є грубим порушенням норм міжнародного гуманітарного права та можна віднести до воєнних злочинів, що є юрисдикцією національного та міжнародного права.

В національному законодавстві знайшло своє відображення положення Женевських конвенцій та Римського статуту[1] щодо криміналізації грубого порушення норм міжнародного гуманітарного права. Так, Міжнародні злочини в Статуті МКС та КК України: Злочин агресії (ст. 5 (2) Статуту МКС) в КК України закріплено в ст. 436. Пропаганда війни, ст. 436-2. Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників, ст. 437. Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни[2]; Злочин геноциду (ст. 6 Статуту МКС) в КК України закріплено в ст. 442. Геноцид [2]; Воєнні злочини (ст. 8 Статуту МКС) в КК України закріплено в ст. 438. Порушення законів та звичаїв війни[2]; Злочин проти людяності (ст. 7 Статуту МКС) не знайшли свого відображення в ХХ розділі КК України «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку».

Питання законодавчого закріплення злочинів проти людяності має бути врегульовано на законодавчому рівні в найближчий час, оскільки відсутність складів кримінального правопорушення унеможлиблює притягнення до кримінальної відповідальності за діяння російських військових на території України на рівні національного законодавства. Варто проаналізувати ст. 7 Римського статуту : «злочин проти людяності означає будь-яке з наступних діянь, коли вони здійснюються у рамках широкомасштабного чи систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб, і якщо такий напад здійснюється свідомо: а) вбивство; б) винищення; с) поневолення; d) депортація або насильницьке переміщення населення;е) ув'язнення або інше жорстоке позбавлення фізичної волі в порушення засадничих норм міжнародного права; f) тортури; g) зґвалтування, звернення в сексуальне рабство, примус до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація або будь-які інші форми сексуального насильства порівнянної тяжкості; h) переслідування будь-якої групи, що ідентифікується, або спільності по політичних, національних, етнічних, культурних, релігійних, гендерних;і) насильницьке зникнення людей; j) злочин апартеїду»[1]. Деякі з зазначених в Статуті кримінальних правопорушень закріплені в різних розділах КК України, але чи є однаковим рівень суспільної небезпечності між зґвалтуванням відповідно до ст. 153 КК зі зґвалтуванням військовим країни агресора, або незаконне позбавлення волі, викрадення людини відповідно до ст. 146 КК з насильницьким переміщенням населення, тощо. Безумовно об'єктивна сторона злочинів проти людяності суттєво відрізняється від схожих складів кримінальних правопорушень закріплених в КК України. На прикладі вже зазначених кримінальних правопорушень проаналізуємо зґвалтування, ст. 152 КК України закріплює: «Зґвалтування. Вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи»[2], в ст. 7 Римського статуту перелік діянь набагато ширший: зґвалтування, звернення до сексуального рабства, примус до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-які інші форми сексуального насильства порівнянної тяжкості[1]. Перелік об'єктивної сторони кримінальних правопорушень суттєво відрізняється. Так, відсутність переліку діянь в КК України робить неможливим притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за національним законодавством.

Також суб'єктивна сторона закріплених в ст. 7 Римському статуті злочинів проти людяності завжди мають таку факультативну ознаку як мотив та мета. Злочини вчиняються з метою приниження честі та гідності людини, знищення нації та пригноблення і панування однієї нації (расової групи) над іншою нацією (расовою групою) (вважаючи незалежну Україну «малоросією» частиною держави агресора, а громадян України не визнають незалежною нацією).

Проблеми кваліфікації значної кількості злочинів проти людяності на території України мають бути вирішені шляхом доповнення XX розділі КК України «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». Кримінальні правопорушення мають передбачати діяння, що порушують норми міжнародного гуманітарного права та закріплені в проаналізованій ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

Список використаних джерел

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду // [Українська дипломатична енциклопедія](#): У 2-х т./Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. — К.:Знання України, 2014 — Т.2 — 812с. ISBN 966-316-045-4
2. Кримінальний кодекс України № 2341-III від 05.04.2001 р. (Редакція станом на 19.08.2022) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

УДК 340.121

ORCID 0000-0002-2351-4288

Кошарновська Світлана Леонідівна,
к.ю.н., доцент кафедри цивільного і трудового права
імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком війни 24 лютого 2022 року у всіх українців розпочався новий відлік часу, в країні запроваджено воєнний стан згідно Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022, який було продовжено низкою указів Президента України, зокрема й останнім від 12.08.2022 № 573/2022 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні», затвердженим законом від 15.08.2022 № 2500-IX.

В умовах, що склалися, Парламентом та Урядом України докладається максимум зусиль для налагодження й стабілізації роботи всіх державних механізмів, в тому числі й органів, що здійснюють судочинство. Проте, з огляду на реалії сьогодення, важко не помітити що діяльність державних інституцій вимушено притерпіла суттєвих змін, та працює зовсім не так так, як це було в Україні у мирний час.

В основу правового режиму воєнного стану покладено нормативні положення п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України та Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII (Закон № 389-VIII), а у статті 64 Конституції України зазначається, що право на судовий захист не підлягає обмеженню, і це означає, що правосуддя має чинитися навіть в період війни.

Нормами статті 26 Закону № 389-VIII передбачено, що «Правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції України. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється» що говорить про те, що правосуддя має відправлятися і в період війни, а «у разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів» при цьому «створення надзвичайних та особливих судів не допускається».

Але навіть, коли суди мають змогу працювати в нормальному режимі існують фактори, які ставлять під загрозу здійснення судами правосуддя, загалом, і право на доступ до правосуддя громадян України, зокрема.

За інформацією, наданою секретаріатом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини понад 6 мільйонів українських громадян виїхали за кордон, 8 мільйонів перемістилися до інших регіонів країни. Очевидно, що за умов масового переміщення громадян до інших місць перебування обмежені можливості належним чином бути повідомленими про продовження слухання справ осіб, які вже є учасниками судових проваджень, та щодо яких рішення у справах не прийнято, та доступу до правосуддя осіб права яких порушені вже під час дії режиму воєнного стану.

Конституційний Суд України з цього приводу зазначає наступне «ніхто не може бути обмежений у праві на доступ до правосуддя, яке охоплює можливість особи ініціювати судовий розгляд та брати безпосередню участь у судовому процесі, або позбавлений такого права»*(абзац сьомий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу) від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012).*

Відтак, належна поінформованість учасників судового процесу про судові рішення, судові засідання та інформація щодо справ, які розглядаються судом, є необхідною передумовою реалізації права на доступ до правосуддя.

Законом України від 27.07.2022 року «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо додаткових способів інформування про судові справи та проведення зборів суддів в умовах воєнного чи надзвичайного стану»(Закон № 2461-IX) змінені положення ч.1 статті 11 [Закону України](#) «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року (Закон №1402-VIII)що виглядають наступним чином «Судові рішення, судові засідання та інформація щодо справ, які розглядаються судом, є відкритими, крім випадків, установлених законом. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Будь-яка особа має право на вільний доступ до судового рішення в порядку, встановленому законом.

Додатковим способом інформування про суд, який розглядає справу, сторони спору та предмет позову, місце, дату і час судового засідання, може бути надання інформації з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг, у тому числі з використанням мобільного застосунку Порталу Дія».

Варто звернути увагу на те, що зміни виходять за межі правового регулювання ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», -«Гласність і відкритість судового процесу». В цьому випадку просліджується намагання досягти можливості повідомлення учасників судового процесу у додатковий спосіб, ніж це передбачено процесуальними законами, відтак зміни слід вносити саме у процесуальні закони.

Якщо враховувати той факт, що Єдиний державний вебпортал електронних послуг створювався з метою виконання іншого функціоналу та виходячи з ч. 1 ст. 17 Закону України «Про адміністративні послуги» він має забезпечувати надання адміністративних послуг в електронній формі та доступ суб'єктів звернення до інформації про адміністративні послуги з використанням мережі Інтернет. В положенні про Єдиний державний вебпортал електронних послуг, затвердженому

постановою Кабінету Міністрів України від 4 грудня 2019 р. № 1137 сказано, що Єдиний державний вебпортал електронних послуг призначений для реалізації права кожного на доступ до електронних послуг та інформації про адміністративні та інші публічні послуги, звернення до органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, отримання інформації з національних електронних інформаційних ресурсів, яка необхідна для надання послуг.

І навіть при отриманні повідомлення про призначення часу та місця розгляду судової справи тим чи іншим судом, сторона по справі не має можливості ознайомитися з текстом ухвали суду, а тим більше з позовними вимогами іншої сторони, і в такому випадку особа – учасник судового розгляду позбавляється права на справедливий судовий розгляд.

Отже, Єдиний державний веб-портал електронних послуг створений для виконання інших завдань ніж інформування учасників судового розгляду про перебіг судової справи.

Таким чином, воєнний стан в Україні вніс свої корективи у процес здійснення правосуддя. Однак, навіть в умовах воєнного стану конституційне право людини на судовий захист не може бути обмежено. Тому, сподіваємось, що заходи, які наразі впроваджуються у системі судочинства, мають на меті забезпечити можливість розгляду судових справ і не наражати на небезпеку життя та здоров'я учасників судового процесу, а належна поінформованість учасників судового процесу про судові рішення, судові засідання та інформація щодо справ, які розглядаються судом, є необхідною передумовою реалізації права на доступ до правосуддя.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 05. 2015 року № 389-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06. 2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
4. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.
5. Указ Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 12.08.2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573/2022#Text>.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Питання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг та Реєстру адміністративних послуг» від від 4 грудня 2019 р. № 1137 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1137-2019-%D0%BF#Text>.

Санченко Алевтина Євгенівна,
кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник відділу проблем модернізації
господарського права та законодавства, керівник
Центру перспективних досліджень і співробітництва
з прав людини в сфері економіки Державної установи
«Інститут економіко-правових досліджень імені
В.К. Макутова Національної академії наук України»
ел. адреса: alla.sanchenko@gmail.com

ПРАВА ЛЮДИНИ В СФЕРІ БІЗНЕСУ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ВИКЛИКИ В УКРАЇНІ*

Україна визначила свій шлях цивілізованого сталого розвитку як держава-член ООН, Ради Європи, ОБСЄ, СОТ, ЦЄІ та інших міжнародних організацій і країна-кандидат на членство в Європейському Союзі. Ухвалений у 2015 році людино-центристський Порядок денний ООН у сфері сталого розвитку до 2030 року [1] (далі – Порядок денний ООН) покладено в основу Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України 2019 р. [2] При цьому варто зауважити, що пар. 67 Порядку денного ООН встановлює, що держави повинні сприяти динамічному та добре функціонуючому бізнес-сектору, одночасно захищаючи трудові права і стандарти охорони навколишнього середовища та здоров'я згідно з міжнародними нормами і стандартами, включаючи Керівні принципи ООН з питань бізнесу та прав людини (далі – Керівні принципи) [3], прийнятими у 2011 році.

Цій настанові слідують європейські країни поряд із багатьма країнами світу, системно імплементуючи Керівні принципи в політику, право та практичну діяльність у рамках спеціальних Планів дій у сфері бізнесу та прав людини, як це передбачено Керівними принципами, оновленою Стратегією корпоративної соціальної відповідальності ЄС [4], а також Рекомендацією Комітету міністрів Ради Європи державам-членам CM/Rec(2016)3 про права людини та бізнес [5]. Адже Керівні принципи комплексно окреслюють тримірну реальність відносин між державою та суб'єктами господарювання, державою та людиною, суб'єктами господарювання та людиною.

Вони закріплюють обов'язок держави захищати права людини від порушень з боку третіх осіб, зокрема суб'єктів господарювання (Зasadнича основа I), корпоративну відповідальність суб'єктів господарювання поважати права людини (Зasadнича основа II), а також обов'язок як держави, так і суб'єктів господарювання забезпечувати доступ до всіх можливих засобів захисту прав людини, порушених у зв'язку з господарською діяльністю (Зasadнича основа III).

* Тези відображають частину основних результатів дослідження автора, виконаного в межах Проєкту ПРООН «Належна обачність щодо прав людини в глобальних ланцюгах постачання: впровадження Керівних принципів ООН з питань бізнесу та прав людини для справедливого відновлення», що реалізується за підтримки Уряду Японії

Така парадигма визначає ціннісні, але й прагматично спрямовані трансформації у міжнародній та національних політиках у секторах публічних і приватних, зокрема бізнесових, відносин. На теренах Європи міжнародні економічні відносини формуються, зокрема, Організацією економічного співробітництва та розвитку (далі – ОЕСР) та Євросоюзом, а також й іншими регіональними (напр.: ОЧЕС, ЦЕІ) та глобальними гравцями. Держава Україна та українські суб'єкти господарювання є їх активними учасниками, у рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС включно, що обумовлює необхідність впровадження в нашої державі загальноновизнаних засад у сфері бізнесу та прав людини.

Однак, для України це завдання постало викликом, адже з різних причин вона значно відстає в осучасненні відповідної політико-правової основи та регулювання господарської діяльності. Втім, інтенсифікація інтегрування України в ринкові відносини європейського та глобального ринків, а також численні міжнародні зобов'язання в сфері прав людини невпинно спонукають український Уряд до певних кроків і рішень, які, однак, важко визнати достатньо системними та ефективними.

Так, у зв'язку з процесом приєднання України до Декларації ОЕСР про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства [6] Уряд України у 2020 р. ухвалив перші документи, які стосуються питань прав людини в сфері бізнесу – Концепцію реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року [7] (далі – Концепція) та План заходів з її виконання [8]. Як констатується, вони спрямовані на створення нормативно-правової бази та впровадження міжнародних стандартів ведення соціально відповідального бізнесу для забезпечення сталого розвитку України та підвищення суспільного добробуту. Концепція, певним чином відображаючи Керівні принципи, окреслює обов'язки держави заохочувати суб'єктів господарювання до: а) вдосконалення стратегії їхньої діяльності щодо безпеки і охорони праці, охорони навколишнього природного середовища; б) проведення відкритої політики з розкриття фінансової та нефінансової інформації, публікування звітів про їхні стратегії розвитку та роботу; в) покращення знань працівників щодо соціальної відповідальності бізнесу. Крім того, держава визначає необхідність співпраці органів виконавчої влади з суб'єктами господарювання у питаннях боротьби з корупцією, надання неправомірної винагороди, захисту конкуренції, прозорого оподаткування, а також у покращенні законодавства з питань охорони праці та поводження з відходами.

Концепція і План заходів зорієнтовані, головним чином, на документи ОЕСР. Водночас, слід зауважити, що документи ОЕСР добре корелюються з Керівними принципами і прямо посилаються на них. Тому можна стверджувати, що з ухваленням Концепції та Плану заходів Україна включилась у впровадження Керівних принципів у частині їх Засадничої основи I, у створення умов для реалізації бізнесом положень Засадничої основи II та для виконання державою Засадничої основи III через заснування Контактного пункту з питань відповідального ведення бізнесу, який ОЕСР наділяє повноваженнями державного позасудового механізму розгляду випадків порушення бізнесом прав людини. Втім оцінити міру досягнення вищезазначеної мети Концепції нині, на жаль, складно з огляду на непублічність звітування Міністерства економіки перед

Урядом про її реалізацію. Здійснення оглядів офіційно заплановано на 2025 і 2030 рр.

Однак, очевидною є діяльність Уряду з виконання п. 21 Плану заходів – «Інтеграція заходів у сфері бізнесу та прав людини до документів стратегічного характеру у сфері прав людини». У 2021 р. у ході оновлення Національної стратегії у сфері прав людини [9] (далі – Національна стратегія) її доповнено стратегічним напрямом «Забезпечення дотримання прав людини в процесі ведення господарської діяльності» (§ 16). Його зміст спрямований на реалізацію Керівних принципів. Проте закріплена в ньому стратегічна ціль пов'язана з впровадженням їх Зasadничих основ II, адже передбачає застосування суб'єктами господарювання підходу, заснованого на правах людини, та III щодо наявності доступу до засобів захисту потерпілих, чиї права порушені суб'єктами господарювання. Прикро, що принципи Зasadничої основи I щодо обов'язку держави захищати права людини залишилися поза фокусом уваги Національної стратегії. Так само, поза увагою Плану дій з реалізації Національної стратегії [10] залишилося повноцінне вирішення визначеної у § 16 проблеми – випадки порушення суб'єктами господарювання прав людини у сфері трудових відносин, захисту персональних даних, прав споживачів, навколишнього природного середовища, ін. План дій включає лише один пункт 59, яким передбачено проведення дослідження кращих практик імплементації Керівних принципів, Десяти принципів Глобального договору ООН та Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи державам-членам CM/Rec(2016)3 про права людини та бізнес. На даний час Міністерство юстиції України прозвітувало перед Урядом про виконання цього заходу в лютому 2022 р. [11]. Утім, у публічному просторі немає інформації ані про зміст дослідження, ані про подальші урядові рішення та кроки з впровадження § 16.

Виклики та наслідки поточної збройної агресії РФ проти України значно загострили потребу у забезпеченні державою та повазі суб'єктами господарювання прав людини. Тому, на наш погляд, доцільно переглянути Національну стратегію, Концепцію та інші дотичні стратегічні документи разом із супроводжуючими їх планами і програмами, аби забезпечити наскрізну та ґрунтовну інтеграцію Керівних принципів та їх практичне застосування.

Проект Плану відновлення України [12], що нині розробляється Урядом із залученням різних зацікавлених сторін, теж має бути просякнутий духом Керівних принципів і наскрізно враховувати їх під час визначення пріоритетів і конкретних заходів у межах нині визначених 24-х стратегічних напрямів. Адже поточне та повоєнне відновлення нашої держави та життя населення має відбуватися в інтересах людей, і воно неможливе без спільних взаємовідповідальних дій держави та суб'єктів господарювання.

Водночас, на погляд фахівців, в Україні саме зараз варто імплементувати рекомендації міжнародних організацій щодо окремого Плану дій у сфері бізнесу та прав людини для забезпечення ґрунтового системного подолання проблем захисту прав людини в сфері господарської діяльності. Вже накопичений міжнародний досвід у цій справі допоможе Україні ефективно розробити та виконувати його.

При цьому, за висновками експертів, перевагами впровадження Керівних принципів і відповідальної бізнес-поведінки є прогрес за всіма індикаторами Цілей сталого розвитку, гармонізація законодавства і практики держави та

господарювання з правом ЄС і рамками європейської соціальної ринкової економіки та глобалізованого ринку. Також це вагомо сприятиме пом'якшенню негативних наслідків війни за рахунок залучення прямих іноземних інвестицій; доступу до глобальних і регіональних кредитів та глобальних і регіональних ланцюгів постачання; створення гідних робочих місць і вирішення проблеми виїзної міграції; економічного сталого та справедливого зростання; покращення джерел засобів до існування та соціального захисту людей; розширення економічних можливостей жінок і в цілому зменшення нерівності.

Список використаних джерел

1. Порядок денний Організації Об'єднаних Націй у сфері сталого розвитку до 2030 року (A/RES/70/1). URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf
2. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
3. Керівні принципи ООН з питань бізнесу та прав людини. URL: http://www.iepd.kiev.ua/?page_id=8524
4. Оновлена Стратегія ЄС щодо корпоративної соціальної відповідальності на 2011 – 2014 рр. COM/2011/0681 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52011DC0681>
5. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи державам-членам CM/Rec(2016)3 про права людини та бізнес. URL: <https://rm.coe.int/human-rights-and-business-recommendation-cm-rec-2016-3-of-the-committee/16806f2032>
6. Декларація Організації економічного співробітництва та розвитку про міжнародні інвестиції і багатонаціональні підприємства. URL: <https://www.oecd.org/daf/inv/mne/oecddeclarationanddecisions.htm>
7. Концепція реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року, схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 66-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80#n8>
8. План заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року, затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 липня 2020 р. № 853-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/853-2020-%D1%80#Text>
9. Національна стратегія у сфері прав людини, затверджено Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>
10. План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021—2023 роки, затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 р. № 756-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-dij-z-realizaciyi-nacionalnoyi-strategiyi-u-sferi-prav-lyudini-na-20212023-roki-i230621-756>
11. Виконання плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини станом на I півріччя 2022 року. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/07/20/20220720102911-75.pdf>

УДК 347.129 (477)

ORCID 0000-0003-0347-5872

Трофименко Дар'я Сергіївна?

доцент кафедри правового регулювання економіки
Харківського національного економічного університету

імені Семена Кузнеця,

головний спеціаліст Східного МТВ АМКУ

кандидат юридичних наук

trofimenko1803@gmail.com

ОЗНАКИ НЕДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Конкуренція є рушійною силою розвитку цивілізованої економіки будь-якої країни. Необхідність постійного змагання у здобутті власного споживача змушує суб'єктів господарювання повсякчас покращувати якість товарів та надання послуг, підтримувати адекватну цінову політику, що в цілому має позитивний вплив на рівень та якість життя населення. Активне сприяння розвитку конкуренції в Україні має бути пріоритетним напрямком діяльності держави на шляху забезпечення економічної безпеки. Ефективний розвиток конкуренції повинен будуватися на принципі забезпечення рівних умов усім учасникам ринкових відносин.

Держава підтримує конкуренцію як змагання між суб'єктами господарювання, що забезпечується завдяки досягненню ними власних економічних переваг, внаслідок чого споживачі та суб'єкти господарювання – конкуренти отримують можливість вибору необхідного товару і при цьому окремі суб'єкти господарювання не визначають умови реалізації товару на ринку. Тобто, право на конкуренцію являє собою визначену законом можливість особи при здійсненні нею підприємницької діяльності змагатися за допомогою здійснення самостійних дій з іншими суб'єктами підприємництва (конкурентами) за пріоритетне придбання товарів (робіт, послуг) споживачами (покупцями).

Залежно від того, яким чином конкурують між собою учасники ринкових відносин, розрізняють досконалу (вільну) і недосконалу конкуренцію. Разом із тим, жоден нормативно-правовий акт не закріплює правила і принципи конкуренції, не надає поняття «добросовісної конкуренції», а в нормативно-правових актах міститься лише перелік правопорушень та види відповідальності за порушення законодавства у сфері економічної конкуренції.

Вивчення наявних дефініцій і думок науковців дозволяє стверджувати, що у наукових колах відсутній єдиний підхід до визначення добросовісної конкуренції. Так, наприклад, С.Ф. Демченко розкриває суть терміна «добросовісність» через поняття «добра» та «совісті», що є втіленням морально-етичних ідеалів добра та справедливості, реалізацією принципу верховенства права в господарських (конкурентних) правовідносинах [1, с. 293]. П.Г. Харченко вважає, що добросовісна конкуренція передбачає наявність у підприємницькій діяльності

суб'єкта господарювання принципу добросовісності, який виступає важливим фактором врегулювання на упорядкованій основі конфліктів інтересів, а також взаємного узгодження зустрічних інтересів і претензій [2, с. 34]. Саме принцип добросовісності, на думку Т. Швидкої, дає суб'єкту господарювання можливість провадити вільну підприємницьку діяльність на засадах конкурентного змагання, керуватися тим, що необхідно неухильно дотримуватися прав інших учасників, усвідомлювати, що в разі порушення цього його може бути притягнуто до відповідальності, отже, інша сторона може скористатися правом на захист [3, с. 128].

Обираючи варіант добросовісної поведінки, дії суб'єкта господарювання мають бути добросовісними, відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою до інтересів конкурентів та породжує необхідність піклуватися, щоб його юридично значущі вчинки не завдавали їм шкоди. Таким чином, добросовісна конкуренція передбачає дотримання підприємцями при здійсненні господарської діяльності принципу добросовісності, який полягає у встановленні та дотриманні ними належної правомірної добропорядної поведінки при здійсненні операцій з торгівлі товарами, надання послуг в Україні з дотриманням правових норм законодавства про захист економічної конкуренції, міжнародних конвенцій, чесних звичаїв у господарській діяльності.

Попри те, що поняття «добросовісної конкуренції» є виключно оціночним, конкурентне право ґрунтується на презумпції визнання добросовісної поведінки підприємців, які вправі розраховувати на таку ж саму поведінку від своїх конкурентів. Натомість, вихід за межі суб'єктивного права на добросовісну конкуренцію має своїм наслідком порушення законних прав та інтересів інших суб'єктів господарювання. Будь-які дії у конкуренції, що суперечать торговим та іншим чесним звичаям у господарській діяльності, визнаються недобросовісною конкуренцією і мають своїм наслідком притягнення суб'єктів господарювання до відповідальності.

Наразі у світовій економічній практиці категорія «недобросовісна конкуренція» має досить широке тлумачення: по-перше, недобросовісну конкуренцію розглядають як проведення цілеспрямованої політики, спрямованої на усунення конкурентів із ринку; по-друге, недобросовісну конкуренцію розуміють як дії, поєднані з прямою або непрямою дезінформацією конкурентів або споживачів, введення їх в оману; по-третє, недобросовісну конкуренцію можна розглядати як будь-які дії, що полягають у використанні обманних засобів в економічному суперництві. В цілому, під нею розуміються будь-які цілеспрямовані дії суб'єкта ринку проти конкурента, вчинені недозволеними методами [4].

Системний аналіз ЗУ «Про захист від недобросовісної конкуренції», практики АМКУ дозволяє виокремити низку характерних ознак недобросовісної конкуренції, серед яких: активна поведінка правопорушника; порушення торгових та інших чесних звичаїв у господарській діяльності; наявність відносин економічної конкуренції між суб'єктами господарювання. Чинне законодавство передбачає такі форми недобросовісної конкуренції: (1) неправомірні дії, спрямовані на отримання певних переваг над конкурентом за рахунок його інтелектуальної діяльності та ділової репутації; (2) неправомірні дії, пов'язані з дезорганізацією виробничого процесу конкурента, створенням йому перешкод під

час конкурентної боротьби та досягненням неправомірних переваг у конкуренції; (3) дії, пов'язані з неправомірним збиранням, розголошенням та використанням комерційної таємниці.

Враховуючи те, що конкуренція в цілому є змаганням між суб'єктами господарювання, яке передбачає процес взаємодії, взаємозв'язку і боротьби між ними задля забезпечення кращих можливостей збуту своєї продукції, задоволення різноманітних потреб покупців і одержання найбільшого прибутку [5], вона є активною поведінкою підприємців, що виключає можливості бездіяльності. Активна поведінка суб'єктів господарювання, яка кваліфікуються як недобросовісна, має на меті отримання необґрунтованих переваг над конкурентами або завдання їм шкоди. При цьому, для кваліфікації дій суб'єктів господарювання як недобросовісної конкуренції не є обов'язковим з'ясування настання наслідків у формі ущемлення інтересів конкурентів, покупців чи споживачів, зокрема через заподіяння їм шкоди (збитків) або іншого реального порушення їх прав чи інтересів, чи настання інших відповідних наслідків. Достатнім є встановлення можливості настання зазначених наслідків у зв'язку з такими діями.

В аспекті наявності між суб'єктами господарювання конкурентних відносин дискусійним залишається питання необхідності провадження ними діяльності на однакових ринках. Так, деякі науковці визнають необхідність перебування підприємців на однакових ринках, що зумовлює подібне коло споживачів, ідентичні або подібні товари [6]. Однак, аналіз практики АМКУ дає підстави стверджувати, що для кваліфікації правопорушення зовсім не обов'язково, щоб суб'єкт господарювання, який чинить протиправні дії у конкуренції, та особа, права якої такими діями порушено, здійснювали господарську діяльність на одному товарному ринку, тобто, щоб залучені товари та послуги були взаємозамінними та конкурентними.

Недобросовісна конкуренція завжди суперечить торговим та іншим чесним звичаям у господарській діяльності. Звичаєм визнається правило поведінки, яке не встановлене актами законодавства, але є усталеним у певній сфері суспільних відносин. За умов відсутності чіткої уніфікованої позиції щодо визначення переліку звичаїв, які можуть застосовуватися при здійсненні підприємницької діяльності, з метою усунення розбіжностей у судовій практиці касаційною інстанцією сформульовано позицію, відповідно до якої для визнання недобросовісною конкуренцією дій, які суперечать правилам, торговим та іншим чесним звичаям у підприємницькій практиці необхідно встановити: (1) які саме правила поведінки, що є звичаєм, були порушені особою, (2) у чому полягають такі правила (їх зміст). Окрім того, для правильного вирішення зазначеної категорії справ необхідно дослідити докази, на підставі яких було встановлено зміст конкретного звичаю.

Таким чином, попри те, що недобросовісна конкуренція ставала предметом вивчення великої кількості фахівців, беручи до уваги законодавчий підхід до її визначення, вбачається, що існує потреба в цілому в уточненні та конкретизації сутності економічної конкуренції, її принципів та добросовісності при здійсненні підприємницької діяльності. Враховуючи той факт, що сучасна недобросовісна конкуренція набуває нових форм, а ринкові правовідносини не можуть ґрунтуватися на оціночних поняттях, відсутність чітких правил і принципів

породжують багато проблемних питань щодо притягнення суб'єктів господарювання до відповідальності.

Список використаних джерел

1. Харченко П. Г. Адміністративно–правові заходи забезпечення захисту від недобросовісної конкуренції в діяльності органів Антимонопольного комітету України / П. Г. Харченко. – О.: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2004 – 203 с. 7.
2. Демченко С. Ф. Теоретико–методологічні засади ефективності господарського судочинства [Текст] : дис. ... д–ра юрид. наук : 12.00.04 / С.Ф. Демченко ; Нац. Акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва. – К., 2010. – 429 с.
3. Швидка Т.І. Проблеми забезпечення добросовісної конкуренції та впровадження правил ринкової економіки. Підприємництво, господарство і право. 2021. № 3. С. 126-131. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/3/20.pdf>.
4. Швидка Т.І. Боротьба з виявами недобросовісної конкуренції: проблеми законодавчого регулювання в Україні. Право та державне управління. 2021. № 1. С. 52058. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2021/10.pdf.
5. Цюцюпа С. Вплив конкуренції на інноваційну діяльність підприємства. Вчені записки університету «КРОК». Серія: Економіка. 2019. Вип. 1. С. 221–229. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzuk_2019_1_29.
6. Пекар А. Неправомірне використання позначень суб'єкта господарювання: зміст і склад делікту. URL: <http://yuv.onua.edu.ua/index.php/yuv/article/view/1660/1926>.

УДК 347.158

ORCID 000-0003-0008-0728

Глушченко Світлана Ігорівна,

доцент кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права

Державного біотехнологічного університету

кандидат економічних наук

емейл: s_i_glushchenko@ukr.net

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИБОРУ СТАТІ ДИТИНИ У СВІТІ ТА В УКРАЇНІ

Майже з початку часів людства майбутні батьки мріяли мати можливість обирати стать своєї майбутньої дитини. Але, в які б прикмети не вірили люди, які б народні засоби та методи не використовували – природа невпинно стояла на своєму, і результат завжди виходив 50 / 50. Але наука не стоїть на місці, і в даний час у світі вже існують сучасні допоміжні репродуктивні технології та методи генетичної діагностики, які надають можливість вибрати стать майбутньої дитини.

Гендерна селекція – це процедура, яка дозволяє обрати стать ще ненародженої дитини. Пренатальна гендерна селекція відноситься до практики застосування медичних технологій для вибору статі нащадків ще до народження дитини [1]. При цьому в світі, в різних країнах по різному ставляться до можливості вибору статі майбутньої дитини. Відповідно і право вибору статі

майбутньої дитини в різних країнах має суттєві відмінності в законодавчому регулюванні. Якщо в деяких країнах гендерна селекція повністю заборонена, і лише деякі країни роблять виключення із цього правила – дозволяючи вибір статі за медичними показниками, то в деяких це цілком легальна справа.

Досі в світі, і зокрема в Україні, виникає багато спорів щодо етичних та правових ризиків селекції статі.

Загалом до орбіти питань біоетики належать непрості на неоднозначні питання моралі і права, які знайшли своє відображення у великій кількості міжнародних документів як універсального так і регіонального значення, як то декларації, конвенції, протоколи, резолюції тощо. Але фактично на даний час в світі відсутній єдиний підхід, та імперативні норми, які б регулювали питання гендерної селекції на міжнародному рівні.

І все ж таки, деякі роботи в цьому напрямку все ж таки ведуться, в тому рахунку і Організацією об'єднаних націй.

Одним із основним міжнародних документів, який регулює питання можливості вибору статі, є Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину, яка була прийнята у Відені, 4 квітня 1997 року. Зокрема, ст. 14 Конвенції містить наступне: «Використання медичних репродуктивних технологій з метою селекції статі майбутньої дитини не дозволяється, за винятком випадків, коли необхідно уникнути серйозного спадкового захворювання, пов'язаного зі статтю» [2].

Ще одним міжнародним документом, який підіймає питання гендерної селекції є Резолюція Ради Європи № 1829 (2011) «Вибір статі дитини до її народження». Даний документ акцентує увагу на дискримінації у відношенні до жінок у багатьох країнах Азії, та проблеми відбору нащадків за статевою ознакою, не лише в країнах Азії, а в інших країнах світу, в тому рахунку і європейських. В Резолюції зазначається, що «Парламентська асамблея засуджує практику допологового вибору статі дитини – явища, що сягає корінням у культуру гендерної нерівності, посилює клімат насильства щодо жінок та суперечить цінностям, які відстоює Рада Європи» [3]. В даному документі також зазначається, що «тиск, який чиниться на жінку через соціальні причини або з боку сім'ї з метою переривання вагітності через небажану стать ембріона або плода, слід вважати формою психологічного насильства, а практика примусу до абортів має стати карною [3]. Резолюція № 1829 (2011) підкреслює, що вибір статі дитини до її народження допустимо лише з метою запобігання передачі важких спадкових захворювань, пов'язаних із статтю, і закликає «прийняти законодавство, спрямоване на заборону практики допологового вибору статі дитини при застосуванні допоміжних репродуктивних технологій та законному перериванню вагітності, за винятком випадків запобігання передачі важких спадкових захворювань [3].

Парламентська Асамблея Ради Європи підкреслює в Рекомендаціях № 1979 (2011), що «Практика допологового вибору статі дитини ставить під питання базові цінності, що обстоюються Радою Європи, такі як рівність та людська гідність, недопущення дискримінації, захист гідності особистості та основних прав та свобод у зв'язку з використанням досягнень біології та медицини. Вона також зачіпає такі основні напрямки діяльності Ради Європи, як просування та

захист прав людини, просування гендерної рівності та попередження насильства на гендерному ґрунті та боротьба з ним» [4].

З огляду на вищезазначені міжнародні акти, і ще низку подібних – можемо зробити висновки, що на міжнародному рівні застосування гендерної селекції не дозволяється, за виключенням таких випадків, коли вибір статі ще ненародженої дитини може відбуватися за медичними показниками, для уникнення серйозного спадкового захворювання, пов'язаного зі статтю. Але, як вже зазначалося, задля застосування зазначених норм на міжнародному рівні – ці норми мають віднайти своє закріплення і в національному законодавстві країн. При чому, сама концепція заборони гендерної селекції має дійти однозначного розуміння її застосування у світі.

Деякі країни вже законодавче підтвердили свою згоду із етичною проблемою статевою селекції та небезпекою через не врегулювання на національному рівні питання селекції статі зазнати статевого дисбалансу населення. Такі національні нормативно-правові акти містять спеціальні норми, що забороняють застосування допоміжних медичних технологій для вибору статі людини за соціальними або іншими, ніж медичних, ознаками.

Як зазначає Чечерський В.І., Вивчення досвіду іноземних держав показує, що вибір статі майбутньої дитини в більшості країн, у яких допоміжні репродуктивні технології врегульовані законодавчо, практикується, однак це дозволяється лише за медичними показаннями, тобто якщо є загроза передати дитині генетичне захворювання (класичний приклад таких захворювань – гемофілія, дальтонізм, міодистрофія Дюшена тощо). За інших причин вибір статі дитини заборонений (наприклад, у Білорусі, Бельгії, Вірменії, Індії, Іспанії, Естонії, Канаді, Китаї, Киргизії, Молдові, Росії тощо) [5].

Як виключення, тут можна зазначити практику Ізраїлю, де було створено Національну комісію з питань вибору статі дитини Міністерства охорони здоров'я, яка опікується питаннями надання дозволів на вибір статі дитини (не за медичними показниками). Такий дозвіл можливо отримати лише за дотриманням багатьох факторів, основним з яких є те що, у заявників цього прохання вже є щонайменше четверо спільних дітей однієї статі, при цьому в них немає дітей іншої статі.

Погоджуємося із висновками Чечерського В.І., що внаслідок вирішення питання про надання дозволу чи закріплення відповідної заборони в законодавстві на право вибору статі майбутньої дитини така державна політика за своєю суттю радикально не впливає на те, чи буде народжена дитина небажаної статі [5].

Національне законодавство України на даний час не містить спеціальних норм, які б забороняли застосування допоміжних технологій вибору статі дитини. Єдиною нормою яка зазначається в чинному законодавстві є норми про можливість визначення статі ембріона під час проведення преімплантаційної медико-генетичної діагностики для запобігання спадковим захворюванням, яку міститься у Наказі № 787 від 09.09.2013 «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» [6].

Також, на даний час можна відзначити деякі кроки, які робить України в напрямку законодавчого регулювання питань селекції статі дитини. Це, зокрема, Проект Закону про допоміжні репродуктивні технології № 6475 від 28.12.2021, ст. 12 «Вибір статі майбутньої дитини» якого визначає, що «При застосуванні допоміжних репродуктивних технологій вибір статі майбутньої дитини

допускається при наявності медичних (ризик передачі хвороби, що пов'язана із статтю) або соціальних (наявність в сім'ї не менше двох дітей однієї статі) показань [7].

Тож, незважаючи на невідповідність нормам Конвенції Ов'єдо 1997 року в питаннях вибору статі дитини, яка забороняє використання медичних репродуктивних технологій для вибору статі дитини, окрім випадків які потребують такого вибору за медичними показниками, тенденції які намічаються в Україні, можна назвати позитивними. Незважаючи на те що, фактично, даний Законопроект буде впроваджувати норму, яка дозволить вибір статі дитини не лише за медичними, а й за соціальними показниками – на даний час в Україні у зв'язку із тенденцією до скорочення чисельності населення, і відсутністю дисбалансу між народжуваністю дітей різних статей – це можна вважати позитивним кроком в цьому напрямку. Тому що така норма дозволить дещо збільшити чисельність народжуваних дітей, даючи батькам можливість вибору статі омріяної дитини.

Список використаних джерел

1. Kovalyova, O. (2021). Пренатальна гендерна селекція: медичні, етичні та психологічні аспекти. Практикуючий лікар, (4), 58-64.
2. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину. Рада Європи, Європейський Союз; Конвенція, Міжнародний документ від 04.04.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text (дата звернення 26.08.2022 р).
3. Резолюція Ради Європи № 1829 (2011) «Вибір статі дитини до її народження». URL: [https://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/\[Russian_documents\]/%5B2011%5D/%5BOct2011%5D/Res1829_rus.asp](https://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/[Russian_documents]/%5B2011%5D/%5BOct2011%5D/Res1829_rus.asp) (дата звернення 26.08.2022 р).
4. Рекомендації Ради Європи № 1979 (2011) «Вибір статі дитини до її народження». URL: [https://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/\[Russian_documents\]/%5b2011%5d/%5bOct2011%5d/Rec1979_rus.asp](https://www.coe.int/T/r/Parliamentary_Assembly/[Russian_documents]/%5b2011%5d/%5bOct2011%5d/Rec1979_rus.asp) (дата звернення 26.08.2022 р).
5. Чечерський, В.І. Право вибору статі дитини: проблеми конституційно-правового регулювання. Конституційно-правові академічні студії № 2/2019. С. 40-45
6. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні
МОЗ України; Наказ, Порядок, Перелік [...] від 09.09.2013 № 787. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text> (дата звернення 26.08.2022 р)
7. Проект Закону про допоміжні репродуктивні технології № 6475 від 28.12.2021. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1135240> (дата звернення 30.08.2022 р)

Циркуненко Олена Валеріївна,
старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
і трудового права імені професора О.І.Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
Купін Володимир,
здобувач 3 року навчання денної форми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 Право
факультету історії і права
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди

ВІДВІД СУДДІ ЯК ГАРАНТІЯ НЕУПЕРЕДЖЕНОГО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Реалізація принципу верховенства права при здійсненні правосуддя є основоположною вимогою, що проявляється в чіткому дотриманні положень щодо справедливого розгляду справи незалежним та безстороннім судом. Вона знаходить своє закріплення як у національному законодавстві, так і в міжнародних нормативно-правових актах.

«Незалежність судів є прерогативою, що надається не на користь власних інтересів суддів, а на користь забезпечення верховенства закону та в інтересах тих осіб, що покладають надію на правосуддя» – такого висновку дійшла Консультативна рада європейських суддів [1].

Щодо безсторонності (неупередженості) суду існує дві вимоги: суд повинен бути суб'єктивно вільний від упередження чи зацікавленості в результаті справи, по-друге, він також має бути безсторонній з об'єктивної точки зору, тобто має запропонувати досить гарантій для виключення будь-якого обгрунтованого сумніву стосовно його безсторонності. Щоб задовольнити ці вимоги, суд повинен відповідати суб'єктивному і об'єктивному тесту: "Існування безсторонності для цілей статті 6 параграф 1 повинно визначатись згідно суб'єктивного тесту, тобто на підставі особистого переконання окремого судді в даній справі, і також згідно об'єктивного тесту, тобто встановлення, чи суддя має гарантії, достатні для виключення будь-якого законного сумніву стосовно безсторонності" (справа П'єрсак, А 53 параграф 30) [2].

Завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Наявність у учасника судового процесу фактів, які б свідчили про неупередженість судді, є підставою для звернення з заявою про відвід судді.

Стаття 36 ЦПК України встановлює перелік підстав для відводу судді:

- 1) він є членом сім'ї або близьким родичем (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб) сторони або інших учасників судового процесу, або осіб, які надавали стороні або іншим учасникам справи правничу допомогу у цій справі, або іншого судді, який входить до складу суду, що розглядає чи розглядав справу;
- 2) він брав участь у справі як свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, представник, адвокат, секретар судового засідання або надавав стороні чи іншим учасникам справи правничу допомогу в цій чи іншій справі;
- 3) він прямо чи побічно заінтересований у результаті розгляду справи;
- 4) було порушено порядок визначення судді для розгляду справи;
- 5) є інші обставини, що викликають сумнів в неупередженості або об'єктивності судді [3].

На особливу увагу, на наш погляд, заслуговує положення п.5 ч.1 ст.36 ЦПК України, яке містить достатньо абстрактні підстави для відводу судді, що може застосовуватись несумлінними учасниками судового процесу для затягування процесу. Законодавець, передбачаючи таку ситуацію, дуже своєчасно та обгрунтовано доповнив всі процесуальні кодекси нормою щодо неприпустимості зловживання процесуальними правами, яка міститься в п.1 ч.2 ст.44 ЦПК України. У таких випадках суд зобов'язаний вживати заходів щодо запобігання зловживання процесуальними правами та може залишити заяву без розгляду або накладити штраф.

Перелік підстав для відводу судді не обмежується вищезазначеним положеннями. Законодавець також передбачає необхідність усунення судді від здійснення судового розгляду у разі його повторної участі у розгляді цієї самої цивільної справи у судах апеляційної та касаційної інстанцій (ст.37 ЦПК України).

Також, слід зазначити, що в контексті виконання вимоги щодо безсторонності (неупередженості) суду, важливе значення набуває його суб'єктивна вільність від упередження чи зацікавленості в результатах справи. Цивільний процесуальний кодекс України передбачає також можливість заявлення самовідводу судді на підставах, зазначених у статті 36 Кодексу. У свою чергу, суддю, який умисно або внаслідок недбалості, порушив правила щодо відводу (самовідводу) чекає дисциплінарна відповідальність (дисциплінарна справа №908/Здп/15-21) [4].

Порядок заявлення відводу судді є законодавчо врегульованим. Відвід повинен бути вмотивованим і заявленим протягом десяти днів з дня отримання учасником справи ухвали про відкриття провадження у справі, але не пізніше початку підготовчого засідання або першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження. Самовідвід може бути заявлений не пізніше початку підготовчого засідання або першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження. Питання про відвід судді вирішує суд, який розглядає справу. Суд задовольняє відвід, якщо доходить висновку про його обгрунтованість [5]. Питання про самовідвід судді вирішується в нарадчій кімнаті ухвалою суду, що розглядає справу.

Процесуальний інститут відводу судді є дуже важливим механізмом в гарантуванні учасниками судового процесу захисту їх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів в процесі здійснення правосуддя безстороннім (неупередженим) судом.

Список використаних джерел

1. Висновок N 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність від 01.01.2001 р. No 1 (2001). Відомості Верховної Ради України. 2001 р. 2. Рум'янцева В. В. Поняття «безсторонній і незалежний суд» в сенсі § 1 статті 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини [Електронний ресурс]. – Режим : https://minjust.gov.ua/m/str_1955.3. Цивільний процесуальний кодекс України : За- кон України від 18.03.2004 р. No 1618-IV (зі змінами). Відомості Верховної Ради України. 2004 р. No 40–41, 42. Ст. 492. 4. URL: <https://zib.com.ua/ua/pda/147696.html> 5. Ухвала Харківського районного суду Харківської області від 03 березня 2021 року у справі № 635/4208/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95318974>

УДК 347.2/.3

ORCID 0000-0003-4717-7754

Мешкова Каріне Олександрівна,
викладач кафедри цивільно – правових дисциплін і трудового права
імені професора О. І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди
e-mail: karinameshkova@gmail.com

ПРИМУСОВЕ ВІДЧУЖЕННЯ МАЙНА В УМОВАХ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Згідно з положеннями вітчизняного цивільного законодавства саме воєнний стан є умовою, за якої припустимо примусове відчуження або вилучення майна у власників для державних потреб у випадку суспільної необхідності. З урахуванням того, що саме примусове відчуження припускає негативні наслідки для права приватної власності звичайних громадян, сьогодні заслуговують на особливу увагу всі законодавчі ініціативи і нововведення, які покликані безпосередньо або опосередковано забезпечити правове регулювання даного кола насутих питань.

Непорушність права приватної власності встановлено на конституційному рівні, тому застосування таких виключних способів припинення власності з ознакою примусу, як примусове відчуження майна, яке знаходиться в приватній або комунальній власності, повинно мати чітке, повне і конкретне законодавче обґрунтування. Основним законодавчим встановленням щодо можливості та умов застосування примусового відчуження майна є стаття 353 Цивільного кодексу України, в якій вказується на винятковість такого способу, а саме умов (воєнний чи надзвичайний стан), мотиву (суспільна необхідність) та

наголошується на необхідність встановлення спеціальними законами чітко окресленого порядку відчуження.

В умовах ведення бойових дій на території нашої держави прийнято декілька законів, які регулюють питання, пов'язані з примусовим відчуженням та вилученням майна з метою забезпечення потреб держави. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» встановлює, що під час режиму воєнного стану військове командування разом з військовими адміністраціями можуть «примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучати майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку та видавати про це відповідні документи встановленого зразка»[1]. Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» визначає порядок такого відчуження [2]. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо оптимізації деяких питань примусового відчуження та вилучення майна в умовах правового режиму воєнного стану», який розширює коло варіацій щодо необхідності примусового відчуження або вилучення майна, «що використовується чи може використовуватися для забезпечення діяльності підприємств оборонно – промислового комплексу України і щодо якого існує ризик переривання його функціонування у зв'язку з перебуванням такого майна на території адміністративно-територіальної одиниці України, щодо якої існує загроза її тимчасової окупації та межі якої розташовані на відстані не більше 30 кілометрів від району ведення воєнних (бойових) дій або від тимчасово окупованої території" [3]. Крім розширених можливостей щодо примусового відчуження майна або його вилучення останній закон не містить конкретики щодо самих майнових об'єктів приватної власності. Законодавець вказує лише на одну ознаку - рухомість такого майна. За таких умов виникає питання: яке саме рухоме майно може бути відчужене примусово у власника для забезпечення діяльності підприємств оборонно – промислового комплексу України? Чи йде мова, наприклад, про виробниче обладнання, чи про якісь інші об'єкти приватної власності, питання залишається не визначеним. Вказана в законі цільова направленість такого відчуження навряд чи є кінцевим елементом для повного обґрунтування. Разом з цим виникає питання і про можливі особливості компенсації за таке відчужене примусово майно. Наслідками такої невизначеності можуть бути зловживання в кожному окремому випадку примусового відчуження, такі, як наприклад, рейдерство.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05. 2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо оптимізації деяких питань примусового відчуження та вилучення майна в умовах правового режиму воєнного стану: Закон України від 06.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2561-20#Text>

Власенко Михайло Васильович,
аспірант 4 р.н., спеціальність 081 «Право»
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди,
e-mail: romole18@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОБОЧОГО ЧАСУ СУДДІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, що сталася 24 лютого 2022 р. розділила буття українського суспільства на 2 половини: до війни і під час її тривалості. Щоб унормувати буття після цієї події та впорядкувати відносини у цей нелегкий період було введено режим воєнного стану, що триває і зараз. Відповідно всі державні інституції перейшли в особливий режим роботи. І це цілком і повністю торкнулося судової системи України.

Варто зазначити, що відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» визначено наступне: «Правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції України. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. У разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається» [1, ст.26].

Тобто мова йде про те, що введення воєнного стану не змінює систему винесення рішень у спірних питаннях суджень про порушене право і на процес здійснення судочинства не впливає з точки зору його призначення. Ніяких поспішних рішень у цей період винесене бути не може, і право на захист має забезпечуватись не зважаючи ні на що. Але, тим не менш, враховуючи проблеми функціонування судів на територіях, де ведуться воєнні дії чи-то на окупованих територіях, очевидно, що мають бути застосовані особливості, які це право на захист забезпечать в цих складних умовах і забезпечать захист учасників судового провадження у воєнний час.

Тому, очевидно, що на практиці забезпечити безперебійну роботу судів у період воєнного стану важко. 24.02.2022 Рада судів України оприлюднила рекомендації роботи судів в умовах воєнного стану, які визначили процедурні особливості можливостей судового провадження у воєнних реаліях максимально використавши дозволи для приєднання учасників судового процесу із використанням будь-яких зручних технічних можливостей.

У зазначених рекомендаціях мова йде про особливості організації робочого часу судів із врахування поточної обстановки із урахуванням можливості ведення роботи судів і забезпечення безпекової ситуації для судів. Зокрема наголошується на використанні всіх можливостей для безперебійного функціонування правосуддя через застосування дистанційної роботи усіх

доступних працівників та відкладення розгляду справ (за винятком невідкладних судових розглядів) та знімання їх з розгляду [2, п.4, п.5].

Також варто наголосити на наступному: «Визначити відповідальну особу, яка має забезпечити актуальний облік працівників апарату та суддів, з урахуванням визначеної форми роботи суду (дистанційної, тощо). Щоденно збирати інформацію про фактичне місцезнаходження суддів та працівників апаратів судів, з'ясовувати причини відсутності на роботі або причини неможливості явки на роботу (передавати ці дані ТУ ДСА України, ДСА України).

Суддям та працівникам апаратів судів передавати інформацію про своє місцезнаходження, в тому числі й про вступ до сил територіальної оборони або лав Збройних сил України. Рекомендувати працівникам судів та суддям, які не можуть здійснювати свої повноваження, в тому числі дистанційно, подавати заяви про відпустку (в тому числі і за власний рахунок), керівництву судів оперативно ці заяви задовольняти.

Керівництву судів оперативно видавати накази про перебування працівників апаратів судів та суддів у відпустці, про проходження служби у складі добровольчого формування Сил територіальної оборони Збройних Сил України, про проходження служби в Збройних силах України тощо.

До закінчення військового стану уникати видачі наказів про звільнення, про відрахування зі штату суду за порушення трудової дисципліни, прогул.

Незалежно від причин відсутності на роботі здійснювати табелювання роботи усіх працівників апаратів судів та суддів (за винятком підтверджених випадків тимчасової непрацездатності, перебування у відпустці, смерті тощо) з метою подальшої виплати заробітної плати та суддівської винагороди» [2, п.3].

Таким чином, виконання своїх обов'язків суддями має продовжуватись, табелювання має вестись для обліку робочого часу, а саме ж виконання трудових обов'язків рекомендується здійснювати у дистанційній формі.

Також, прикметним є те, що дозволяється складу суддівської колегії не перебувати разом в одному місці і робити дистанційне приєднання із власного технічного пристрою. А саме: «у разі, якщо провадження розглядається колегіально і колегія суддів не може зібратись в одному приміщенні, то допустимий розгляд справ з різних приміщень судів, в тому числі з використанням власних технічних засобів» [2, п.10].

Таким чином, варто констатувати, що навіть у ці важкі для всіх українців часи, Україна залишається вірною орієнтиру свого демократичного розвитку та європейським цінностям, сповідуючи принцип верховенства права і утверджуючи його у своїй діяльності.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>. 2. Рекомендації роботи судів у період воєнного стану. Рада суддів України. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu>.

*Гапочка Кирило Валерійович,
аспірант ОНП Право, спеціальності 081 Право
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
e-mail: Gapochkakirill@ ukr.net*

ЩОДО ВПОРЯДКУВАННЯ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ, РОБОТОДАВЦЯ І ПРАЦІВНИКА У ПИТАННЯХ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ РОБОЧОГО ЧАСУ В УМОВАХ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Перебудова правового регулювання відносин у сфері найманої праці на воєнні рейки, що відбулась у зв'язку із введенням режиму воєнного стану внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, дає підстави окреслити новели у підході до впорядкування інтересу як рушійної сили реалізації трудових прав.

Звичайно, відправною точкою у визначенні стратегічного вектору впорядкування відносин у сфері найманої праці у режим воєнного стану стало пріоритетне значення державного інтересу щодо забезпечення обороноздатності нашої країни, що позначилось на збільшенні правових можливостей роботодавця у трудових та похідних від них відносинах.

Дані можливості було надано роботодавцю Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 р. [1] у основних питаннях реалізації права на працю працівників, які стосуються укладення трудового договору, змісту колективного договору, заробітної плати, робочого часу, часу відпочинку, провадження трудової діяльності, діяльності профспілок.

Ставлячись із розумінням до зміщення акцентів у правовому регулюванні механізму функціонування трудової діяльності, оскільки, не викликає сумніву, що, насамперед, головним завданням цього буремного часу є перемога над агресором, а отже і максимальна мобілізація трудових ресурсів – людського потенціалу – для виконання їх трудових обов'язків, варто, все ж таки відмітити, що у цьому процесі варто було б чітко визначити межі та умови таких повноважень роботодавців, які б мали чітко співвідноситись із завданнями такого розширення прав останніх та звуження трудових прав працівників.

Натомість, варто констатувати, що практично увесь зміст Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» не містить жорстких рамок для волевиявлення роботодавця в цих особливих умовах.

І очевидність допущення помилки у цьому випадку, на мою думку, була визнана українським законодавцем, який вніс правки у зазначений закон щодо врегулювання тривалості робочого часу. Мова йде про те, що у початковій редакції Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» було дозволено застосування нормальної тривалості робочого тижня для працівників на рівні 60 годин, а скороченої тривалості робочого часу на межі 50 годин на тиждень для всіх працівників незалежно від якихось умов, які б окреслювали доцільність такого збільшення під час режиму воєнного стану. А саме: «нормальна тривалість робочого часу працівників у період воєнного стану

не може перевищувати 60 годин на тиждень. Для працівників, яким відповідно до законодавства встановлюється скорочена тривалість робочого часу, тривалість робочого часу не може перевищувати 50 годин на тиждень» [1, ч.1, ч. 2 ст.6].

Для чого встановлювалась така необмежена можливість для роботодавця незрозуміло. Адже, скажімо, робота працівників освіти – вчителів, викладачів, які працювали у мирний час на умовах скороченого робочого часу, вочевидь не мала ніякого відношення своєю збільшеною тривалістю до підвищення обороноздатності нашої країни.

Тому така правова невизначеність у питанні розширення можливостей роботодавця, вочевидь створювала ґрунт для зловживань з боку роботодавця через реалізацію його інтересу у збільшенні тривалості робочого часу, а отже штучному і безпідставному збільшенні часу трудової діяльності працівників для реалізації їх права на працю, що, безумовно, негативно позначалося на здоров'ї останніх і також ніяк не компенсувалось – адже надурочною роботою це не вважалося.

На жаль, у даному випадку інтерес роботодавця, і, доволі часто зовсім не з благими намірами, нівелював ту мету, яку законодавці закладали в норми із збільшення тривалості робочого часу і не мав жодного відношення до державного інтересу – захисту держави від зовнішнього ворога.

Очевидно, що в даному випадку не вистачало конкретизації тимчасового нівелювання інтересу працівника, призупинення дії права працівників на розумне обмеження робочого часу та звуження їх права на відпочинок. Бо, якщо б було визначено умови, пов'язані із воєнною необхідністю - за яких це допускається, то механізм був би чітким, зрозумілим і абсолютно доцільним.

І мабуть тому, 1 липня 2022 р. у Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» було внесено зміни, і нинішня редакція зазначає наступне: «Нормальна тривалість робочого часу у період дії воєнного стану може бути збільшена до 60 годин на тиждень для працівників, зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури (в оборонній сфері, сфері забезпечення життєдіяльності населення тощо). Для працівників, зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури (в оборонній сфері, сфері забезпечення життєдіяльності населення тощо), яким відповідно до законодавства встановлюється скорочена тривалість робочого часу, тривалість робочого часу у період дії воєнного стану не може перевищувати 40 годин на тиждень» [1, ст.60].

Таким чином. варто констатувати, що наразі, у чинному трудовому законодавстві воєнного часу, питання правового регулювання робочого часу впорядковані збалансовано з точки зору поєднання інтересів держави, роботодавця і працівника.

Список використаних джерел

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України № 2136-IX від 15 березня 2022 р. Редакція від 15.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>. 2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин. Закон України № 2352-IX від 1 липня 2022р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#n2>.

Гелаишвілі Анна Гелаївна,
аспірантка 4 року навчання
кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені проф. О. І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди

НЕРУХОМЕ МАЙНО ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВА НА ДОСТАТНІЙ РІВЕНЬ ЖИТТЯ ПРИ УКЛАДАННІ ДОГОВОРУ ПРО ПРИПИНЕННЯ ПРАВА НА АЛІМЕНТИ ДЛЯ ДИТИНИ У ЗВ'ЯЗКУ З ПЕРЕДАЧЕЮ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО

Одним із способів забезпечити дитині право на достатній рівень життя є укладання договору про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (далі - договір про припинення права дитини на аліменти). Не дивлячись на спрямованість такого договору, тобто припинення права на аліменти для дитини, його правове регулювання містить ряд серйозних гарантій, які створюють умови для забезпечення права дитини на достатній рівень життя. Однієї з таких гарантій є імперативне визначення законом предмета такого договору.

Предметом договору про припинення права дитини на аліменти є виключно нерухоме майно. Будь-яке інше майно, навіть достатньо високої вартості, або велика грошова сума не можуть бути предметом цього договору. Це істотно відрізняє цей договір від договору між подружжям, який також спрямований на припинення права на аліменти, але в якому законодавець більш широко ставиться щодо предмета. Предметом договору між подружжями, відповідно зі ст. 89 СК, окрім нерухомого майна, може бути й одноразова грошова сума.

Відповідно до ст. 181 ЦК під нерухомим майном розуміються земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення.

Відповідно до ст. 5 Закону «Про державну реєстрацію речових прав та їх обтяжень» до нерухомого майна відноситься земельні ділянки, житлові будинки, будівлі, споруди, а також їх окремі частини, квартири, житлові та нежитлові приміщення, меліоративні мережі, складові частини меліоративної мережі.

Окремі частини житлових будинків, будівель та споруд можуть бути предметом договору про припинення права дитини на аліменти лише у випадку, коли така частина є самостійним об'єктом речових прав, тобто була виділена з цілого об'єкту у натурі. Якщо такий поділ є неможливим, і визначена лише частка у праві власності, то укладання договору про припинення права дитини на аліменти не можливе, оскільки такий об'єкт не є нерухомістю, а є майновим правом, а тому не відповідає вимогам законодавства щодо предмету, оскільки позбавлений тих гарантій, які передбачені чинним законодавством щодо нерухомості.

Нерухомість як об'єкт цивільного права має специфічні правові та економічні характеристики, які і обумовлюють його особливий правовий режим. До правових характеристик нерухомого майна слід віднести наступні:

- Нерухомість є індивідуально-визначеною річчю. Кожна нерухома річ має реєстраційний номер об'єкта нерухомого майна, що обумовлює можливість застосування до захисту прав на нього речово-правових способів захисту (віндикаційного, негаторного позовів тощо).

- Нерухомість – є неспоживаною річчю, тобто річчю, яка призначена для неодноразового використання, яка зберігає при цьому свій первісний вигляд протягом тривалого часу. Саме тому нерухомість є річчю з дуже малою ступеню знищення та знецінення, а тому може тривалий час задовольняти потреби його власника (дитини) у процесі здійснення права власності на неї.

- Нерухомість – це річ з чітко визначеним місцем розташування (адресою). Переміщення об'єктів нерухомості у просторі без їх знищення або без втрати їх призначення не можливе, тобто нерухомість характеризує амобільність.

В економічному плані нерухомість є річчю з дуже високою вартістю, яка з часом не втрачає у вартості, а навіть, може і збільшуватися. Крім того, нерухомість є річчю з високою дохідністю, при умові участі її в цивільному обороті. Саме такими характеристиками і обумовлюється імперативна вимога законодавства щодо предмету договору про припинення права на аліменти на дитину. Замість припинення права на аліменти, яке гарантує дитині право на достатній рівень життя, дитина отримує право власності на нерухоме майно, яке дозволить або задовольнити потреби дитини у житлі або здатне приносити дохід, який забезпечить дитині право на достатній рівень життя.

У зв'язку з цим, можна зробити висновок, що меліоративні мережі та складові частини меліоративної мереж як об'єкти нерухомості не можуть бути предметом договору про припинення права дитини на аліменти, оскільки не можуть гарантувати дитині права на достатній рівень життя.

Названі правові та економічні характеристики нерухомого майна обумовлюють потребу у створенні державою діючих механізмів охорони та захисту речових прав на таке майно. Наявність таких механізмів охорони та захисту речових прав на нерухоме майно також є гарантією забезпечення дитині достатнього рівня життя при укладанні договору про припинення права дитини на аліменти.

Так, відповідно, до ст. 2 Закону «Про державу реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» державна реєстрація державна реєстрація прав – це офіційне визнання і підтвердження державою фактів набуття, зміни або припинення речових прав на нерухоме майно, обтяжень таких прав шляхом внесення відповідних відомостей до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Таким чином, як статичні так і динамічні відносини щодо нерухомого майна знаходяться під контролем держави та суспільства, оскільки одним з принципів державної реєстрації речових прав є відкритість і доступність відомостей Державного реєстру прав.

Договір про припинення права дитини на аліменти спрямований на передачу права власності на нерухоме майно від платника аліментів (одного з батьків) до дитини або до дитини і того з батьків, з яким дитина проживає на праві спільної часткової власності, а тому і статика, і динаміка права власності дитини на

нерухоме майно, яке дитина отримала за цим договором знаходиться під жорстким контролем з боку держави.

Крім того, правочини щодо нерухомого майна підлягають нотаріальному посвідченню, в процесі якого нотаріус забезпечує законність правочину (відповідальність його вимогам щодо чинності). У ч. 1 ст. 189 СК прямо зазначене, що договір про припинення права дитини на аліменти укладається у письмовій формі і підлягає нотаріальному посвідченню.

При цьому, відповідно до реалізації принципу одночасного вчинення нотаріальної дії з нерухомим майном та державної реєстрації речового права на нерухоме майно, відповідно до ч. 1 ст. 189 СК право власності на нерухоме майно за таким договором виникає з моменту державної реєстрації цього права відповідно до закону. Таким чином, нотаріус одночасно вчинює дві юридично значні дії – нотаріальне посвідчення договору про припинення права дитини на аліменти і державну реєстрацію переходу права власності на цю нерухомість від платника аліментів до дитини або дитини і того з батьків, з яким проживає дитина.

Зосередження у руках нотаріуса двох функцій – нотаріального посвідчення та державної реєстрації переходу речових прав на нерухомість є істотною гарантією того, що майнові права дитини не будуть порушені, оскільки нотаріус в обов'язковому порядку перевіряє не лише наявність права власності на нерухоме майно у платника аліментів, но і факт відсутності певних обтяжень на це майно.

Державна реєстрація речових прав на нерухоме майно і необхідність нотаріального посвідчення правочину з такої нерухомістю дозволяє також контролювати цивільний обіг такого майна і є гарантією дотримання вимоги законодавства щодо неможливості накладення стягнення на таке майно. Також, відповідно до ч. 5 ст. 189 СК майно, одержане дитиною за цим договором, може бути відчужене до досягнення нею повноліття лише з дозволу органу опіки та піклування, що також підпадає під контроль нотаріуса та реєстратора.

Речові права на рухоме майно позбавлені таких механізмів охорони та захисту, а тому підвищує ризик порушень та зловживань щодо їх здійснення та обороту. Саме тому імперативне обмеження щодо предмету договору виключно нерухомим майном є ефективною гарантією права дитини на достатній рівень життя.

УДК 349.2

ORCID 0000-0001-6407-7830

Фатєєв Ярослав Володимирович,
аспірант 3 р.н. ОНП Право спеціальності 081 Право
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
e-mail: fateev.jaroslav@yandex.ua

ДИНАМІКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗМІН ІСТОТНИХ УМОВ ПРАЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Режим воєнного стану, який було запроваджено в нашій державі внаслідок збройної агресії російської федерації проти України Указом Президента України

24 лютого 2022р. і потім двічі продовжено, визначив юридичні засади для встановлення особливостей правового регулювання відносин у сфері найманої праці, що виявились у обмеженні трудових прав працівників та розширенні прав роботодавця за різним напрямками. Зокрема це торкнулось і правового регулювання зміни істотних умов праці.

15 березня 2022 року N 2136-IX було прийнято Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [1], який реформував механізм запровадження змін істотних умов праці на період дії режиму воєнного стану.

Вочевидь, це було вирішенням викликів воєнного часу, кинутим керівникам підприємств, установ, організацій. Адже той довгий час попередження працівника про запровадження нових істотних умов праці у не менше ніж 2 місяці, що встановлено КЗпП України для мирного періоду на практиці, породжував би багато проблем в умовах, коли потрібно було рятувати виробництво, переорієнтовувати його на випуск нової продукції, запроваджувати нові режими роботи, встановлювати чи відміняти суміщення професій (посад) тощо. Адже зміна трудового договору, різновидом якої є зміна істотних умов праці була і є правовою конструкцією, що має своєю метою удосконалення в організації виробництва й праці.

Початкова редакція Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року N 2136-IX у ч.2 ст.3 закріпила наступне: «У період дії воєнного стану норми частини третьої статті 32 Кодексу законів про працю України та інших законів України щодо повідомлення працівника про зміну істотних умов праці не застосовуються». Таким чином, такий елемент механізму запровадження зміни істотних умов праці як попередження взагалі було виключено.

З точки зору доцільності запровадження таких змін у період дії режиму воєнного стану, враховуючи те, що у трудовому процесі, що забезпечує стале виробництво навіть в таких нестабільних умовах, беруть участь дві сторони, на мою думку, було поспішним. Так, роботодавець, як організатор трудового процесу, особа, що забезпечує створення необхідних умов функціонування підприємства, установи, організації для забезпечення нормального перебігу роботи, звісно мав отримати більший простір можливостей для швидкого прийняття рішень, від яких залежала доля взагалі виробництва та забезпечення роботою всіх працівників. Однак, не ставити до відома про істотні умови праці, що змінюються і другу сторону трудових правовідносин – працівника, реалізацією права на працю забезпечується прибуток підприємства. установи, організації – також було неправильно. Традиційна формула отримання результату від трудового процесу, що складалася з засобів виробництва – капіталу, що надавав роботодавець та реалізації здатності до праці. що надавав працівник, апріорі визначає право працівника принаймні знати в яких суттєвих умовах він буде працювати.

Тому, видається правильним, зміна погляду законодавця на такий елемент механізму запровадження нових істотних умов праці як попередження новою редакцією Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 19.07.2022р., яка визначила наступне правило: «У період дії воєнного стану повідомлення працівника про зміну істотних умов праці та зміну умов оплати праці, передбачених частиною третьою статті 32 та статтею

103 Кодексу законів про працю України, здійснюється не пізніше як до запровадження таких умов» [2, ч.2 ст.3].

Тобто, ми бачимо, що попередження знову з'являється. Але воно швидше є даниною поваги до працівника як єдиної особи, що створює духовні та матеріальні блага. Фактично – у даному випадку закон допускає збіг у часі і попередження про зміну істотних умов праці і власне її запровадження. Однак, працівник отримує визнання себе як значущої, не другорядної фігури виробничого процесу, - особи, що є рівною до роботодавця, є таким же повноцінним і рівноправним учасником правовідносин. Він є суб'єктом правовідносин, а не об'єктом, як це витікало із змісту, який був у початковій редакції.

Таким чином, порівняння двох редакцій Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» дає підстави констатувати позитивну динаміку у правовому регулюванні зміни істотних умов праці у період режиму воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України № 2136-IX від 15 березня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20/ed20220315#Text>. 2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України № 2136-IX від 15 березня 2022 р. із змінами від 19.07.2022р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20/ed20220719#Text>.

УДК 343.337

ORCID 0000-0003-1312-1832

Журавльов Максим Сергійович,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти другого року
навчання ОНП Право, спеціальності 081 Право
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
e-mail: advocate.zhuravlev@gmail.com

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ БОЙОВОЇ ОБСТАНОВКИ ЯК КВАЛІФІКУЮЧОЇ ОЗНАКИ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Україна вже понад півроку дає відсіч збройній агресії росії, мужньо виборює свою незалежність та територіальну цілісність. Під час воєнного стану увага правоохоронних органів в першу чергу фокусується на злочинах проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Щодня правоохоронці звітують про нові кримінальні провадження за фактом порушення законів, звичаїв війни, катувань, вбивств цивільних, бомбардувань невійськових об'єктів, знищення об'єктів інфраструктури, незаконного вивозу цивільних до росії тощо. Подібні злочинні факти постійно фіксуються українською стороною — як офіційними державними органами, так і громадянами. На сьогодні як офіс Генерального прокурора, так і прокурор Міжнародного кримінального суду надали можливість передавати зібрані докази воєнних злочинів до своїх офісів.

Однак, за даними офіційних джерел, в Україні ще з 2014 року різко зріс рівень злочинності серед військовослужбовців і на сьогодні залишається стабільно високим. Зокрема, лівова частина кримінальних проваджень, розслідуванням яких займається ДБР, припадає на військові злочини. Ця категорія злочинів охоплює значну кількість статей Кримінального кодексу України – від самовільного залишення військової служби до недбалого ставлення до військової служби, наслідки якого можуть бути найрізноманітніші. За таких умов актуальності набуває дослідження проблеми кримінальної відповідальності за військові злочини, вчинені військовослужбовцями Збройних Сил України у зв'язку зі збройною агресією росії.

Особливої актуальності набуло питання кримінальної відповідальності за недбале ставлення до військової служби. Навколо нього постійно точаться дискусії, оскільки відсутнє єдине для органів досудового розслідування, адвокатів, суддів розуміння особливостей складу даного злочину. Все це обумовлює необхідність обговорення проблемних питань для забезпечення належного рівня законності.

Кримінальна відповідальність за недбале ставлення до військової служби у формі невиконання службових (посадових) обов'язків може настати лише у тому випадку, коли військова службова особа зобов'язана була вчинити дії, невиконання яких ставиться їй у вину, та мала реальну можливість виконати такі дії належним чином. Якщо військова службова особа перебувала у таких умовах, за яких не мала фактичної можливості належно виконати свої службові (посадові) обов'язки, то відповідальність за недбале ставлення до військової служби виключається. Для настання кримінальної відповідальності за ст. 425 КК також слід враховувати такі об'єктивні та суб'єктивні фактори, як зовнішні умови й обстановку, в якій доводилося виконувати обов'язки військовій службовій особі, дії вищестоящих командирів і начальників, а також дані, які характеризують особу винного, його кваліфікацію, професійну підготовку, тривалість перебування на посаді, яку обіймає, досвід та інші обставини кримінального провадження.

На сьогоднішній день спостерігається збільшення кількості тих суспільно небезпечних посягань, що порушують порядок проходження військової служби та вчиняються у бойовій обстановці.

При цьому необхідно звернути увагу на те, що встановлення наявності умов воєнного стану та бойової обстановки у військових злочинах як кваліфікуючої ознаки має велике значення, оскільки ці обставини значно підвищують суспільну небезпеку злочинів проти встановленого порядку несення військової служби. В даному випадку підвищена суспільна небезпека полягає в тому, що посягання відбувається в момент перебування військовослужбовця у безпосередньому зіткненні з ворогом, що може істотно вплинути на боєздатність підрозділу.

Легальне визначення бойової обстановки міститься у примітці до ст.402 Кримінального кодексу України, в якій зазначено, що під бойовою обстановкою у Розділі XIX цього Кодексу необхідно розуміти обстановку наступального, оборонного чи іншого загальновійськового, танкового, протиповітряного, повітряного, морського бою, тобто безпосереднього застосування військової зброї і техніки стосовно військового супротивника або військовим супротивником. Обстановка бою, в якому беруть участь військове з'єднання, частина (корабель) або підрозділ, розпочинається і закінчується з наказу про вступ у бій (припинення бою) або з фактичного початку (завершення) бою.

Отже, законодавець запропонував універсальну дефініцію кримінально-правового поняття, вказавши, що вона поширюється на всі статті Розділу XIX Особливої частини Кримінального кодексу України. Окрім того, друга частина речення у примітці ст. 402 КК України містить часові межі обстановки бою.

Традиційно виділяють такі істотні ознаки, що характеризують поняття «бойова обстановка», як сукупність об'єктивних обставин соціального, кліматичного та іншого характеру, що виникають у зв'язку з реалізацією тактичних дій військ у виді організованих та узгоджених ударів, вогню і маневрів (бойових дій) з'єднань, частин і підрозділів на виконання бойового завдання; виникає під час ведення загальновійськового, вогневого, протиповітряного, повітряного і морського бою; виникає під час оборони або нападу з'єднань, частин і підрозділів; ведення бою підпорядковується меті знищення (розгрому) противника, відбиття його ударів і виконання інших бойових завдань; обмеженість бойових дій просторовими рамками, тобто застосування ударів, вогню і маневрів у певному обмеженому місці; б) обмеженість бойових дій часовими рамками, тобто застосування ударів, вогню і маневрів протягом короткого проміжку часу, що має швидкоплинний характер.

Відтак, бойова обстановка як кваліфікуюча ознака військових злочинів – це сукупність об'єктивних обставин соціального, кліматичного та іншого характеру, що виникають у зв'язку з реалізацією тактичних дій військ під час оборони або нападу та ведення загальновійськового, вогневого, протиповітряного, повітряного і морського бою, у виді організованих та узгоджених ударів, вогню і маневрів (бойових дій) з'єднань, частин і підрозділів з метою знищення (розгрому) противника, відбиття його ударів і виконання інших бойових завдань, що здійснюється в обмеженому місці та протягом короткого проміжку часу.

Отже можна зробити висновок, що законодавець ототожнює бойову обстановку з часом ведення бою, що може породжувати проблемні питання під час застосування даної норми на практиці.

З огляду на сучасні виклики та загрози, обумовлені війною проти нашої держави, до чинного кримінального законодавства необхідно внести відповідні зміни з метою його удосконалення. Адже законодавець допустив помилки, які погіршують кримінально-правовий захист суспільних відносин від суспільно небезпечних діянь.

Кузнецова Карина Ігорівна,
секретар суду, Франківський районний суд м. Львова
аспірант 2 курсу кафедри трудового права
та права соціального забезпечення,
Харківського національного
педагогічного університету
ім. Г.С. Сковороди
e-mail: karinachernenk@gmail.com

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. ДИДЖИТАЛІЗАЦІЯ СУДУ

Після початку воєнних дій на території України змінилося не лише наше повсякденне життя, а й професійне.

За оцінками ООН у справах біженців, за останні півроку Україну залишили понад 11 мільйонів людей. Це найбільша міграційна криза з часів Другої світової війни.

У березні фактично здійснення правосуддя не відбувалося, за винятком невідкладних питань (запобіжні заходи тощо). Оскільки, приміщення деяких судів були пошкоджені ще в перші дні війни, в деяких судах судді та працівники долучилися до лав ЗСУ, інші були вимушені рятуватися і залишати свої домівки. Тим не менш з квітня суди активно запрацювали. Проте на практиці забезпечити безперебійну роботу судів в період війни вкрай важко.

Зокрема, відповідно до ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства в умовах воєнного стану забороняється.

Відповідно до статті 12-2 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України, в умовах правового режиму воєнного стану не можуть бути обмежені. Конституційне право кожного на судовий захист є непорушним, навіть в умовах війни. [1]

02.03.2022 р. Рада суддів України видала Рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану: суди за можливості мають відкладати розгляд справ (за винятком невідкладних судових розглядів); суди мають розглядати справи, які не є невідкладними, за наявності письмової згоди на це усіх учасників судового провадження; суди мають виважено підходити до питань, пов'язаних з поверненням процесуальних документів, залишенням їх без руху тощо; суди мають продовжувати процесуальні строки щонайменше до закінчення воєнного стану. [2]

У Верховній Раді 26 квітня було зареєстровано «Проект закону про внесення змін до КАС України, ЦПК України та ГПК України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану)», № 7316. Метою прийняття проекту закону є запровадження дієвих механізмів здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану, зокрема шляхом надання можливості здійснення повноважень секретаря судового засідання іншими

працівниками апарату суду; можливості виконувати повноваження секретаря судового засідання дистанційно; можливості додаткового повідомлення учасників судового процесу про розгляд справи будь-якими можливими засобами, на всі відомі засоби комунікації (телефонограма, СМС-повідомлення, електронна пошта, повідомлення у месенджерах тощо), та через оголошення на офіційному веб-порталі судової влади України; а також шляхом розширення сфери застосування письмового провадження при розгляді судових справ у судах всіх юрисдикцій та шляхом поширення на період дії воєнного чи надзвичайного стану особливостей розгляду судових справ, аналогічних тим, які застосовувалися у зв'язку із введенням карантину з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19).

Проте, 01.07.2022 року даний законопроект не прийнято, відхилено та знято з розгляду.[3]

Вже під час пандемії у 2020 році було запроваджено дистанційний формат правосуддя, коли були введені карантинні обмеження: розроблено механізм повідомлення учасників провадження і направлення копій судових рішень, судових повісток на електронну пошту, смс-повідомленнями, а також через оголошення розміщуються на офіційному веб-порталі судової влади України.

1 грудня 2018 року в газеті «Голос України» та на офіційному веб-порталі «Судова влада України» ДСА України оголосила про створення та забезпечення функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС).

5 жовтня 2021 року почали офіційно функціонувати три підсистеми (модулі) ЄСІТС – «Електронний кабінет», «Електронний суд», підсистема відеоконференцзв'язку. [4]

Портал «Електронний суд» дозволяє подавати учасникам судового процесу до суду документи в електронному вигляді, а також надсилати таким учасникам процесуальних документів в електронному вигляді, паралельно з документами у паперовому вигляді відповідно до процесуального законодавства. До суду користувачі можуть надіслати в електронному вигляді будь-які документи і матеріали, передбачені процесуальним законодавством. [5]

Ефективним є введення системи відеоконференцзв'язку «EasyCon»: адвокати часто використовують цю систему для участі в судових засіданнях у режимі онлайн, не відвідуючи суд.

Введення воєнного стану для багатьох осіб унеможливило вчасне подання тих чи інших документів до суду.

Саме в цій ситуації актуальним та незамінним є електронний цифровий підпис.

Електронний цифровий підпис (ЕЦП) за правовим статусом прирівняний до власноручного підпису або печатки.

ЕЦП – це дані в електронній формі, отримані за результатами криптографічного перетворення, які додаються до інших даних або документів і забезпечують їх цілісність та ідентифікацію автора.

За допомогою послуг ЕЦП можна підписувати електронні документи, користуватися електронними послугами, реєструватися на державних порталах тощо. Документи, підписані за допомогою ЕЦП, мають таку саму юридичну силу, як і звичайні. [6]

Кваліфікований електронний підпис (КЕП) – це удосконалений електронний підпис, який створюється з використанням засобу кваліфікованого електронного підпису і базується на кваліфікованому сертифікаті відкритого ключа. [7]

Переваги кваліфікованого електронного підпису над звичайним очевидні: конфіденційність (документ не потрапить третім особам), неможливість підробки, захист цілісності документа (підписаний ЕЦП документ неможливо змінити).

Отримати підпис можна шляхом звернення до будь-якого акредитованого центру сертифікації ключів і надати заповнену реєстраційну форму, паспортні дані та реєстраційний номер облікової картки платника податків.

Електронний підпис має вигляд окремого файлу або зберігається на захищеному носії, а строк його дії становить 1–2 роки. [8]

Нещодавно було запроваджено можливість підписання документів за допомогою сервісу «Дія.Підпис» у додатку «Дія» – так званого універсального ключа в смартфоні – для подання їх до суду. Його презентувало Мінцифри 17 травня 2022 року під час Diia Summit 2.0.

"Дія.Підпис — захищений електронний підпис в Україні. Він зберігається у захищеному середовищі і генерується завдяки технології PhotoID. Це інноваційний сервіс, завдяки якому можна отримувати держпослуги просто зі смартфона.

Подавати заяви, клопотання та інші документи до суду можна було і раніше за допомогою ЕЦП шляхом направлення на електронну пошту суду. Тепер, зареєструвавшись у системі «Електронний суд», учасник справи може підписати документи за допомогою «Дія. Підпис» значно швидше і направити їх одразу з системи до суду (тобто, не використовуючи електронну пошту).

Окрім того, зареєструвавшись у системі «Електронний суд», після авторизації в підсистемі відеоконференцв'язку, учасник справи може взяти участь у судовому засіданні онлайн, навіть перебуваючи за кордоном.

Отже, на сьогоднішній день весь судовий процес для учасника справи – від моменту подання позову до моменту набрання рішенням законної сили, можна провести в режимі онлайн, без необхідності відвідання приміщення суду, та з економією свого часу.

03 травня 2022 року Верховний Суд ухвалив постанову у справі № 205/5252/19, в якій зробив висновок щодо використання ЕЦП, і зазначив, зокрема, що альтернативою звернення учасників справи до суду із позовними заявами, скаргами та іншими визначеними законом процесуальними документами, оформленими в паперовій формі та підписаними безпосередньо учасником справи або його представником, є звернення з процесуальними документами в електронній формі з обов'язковим їх скріпленням власним електронним підписом учасника справи та подання такого документу через електронний кабінет. Чинне процесуальне законодавство не забороняє учаснику справи звернутися з процесуальними документами до суду шляхом направлення їх на офіційну електронну адресу суду з обов'язковим скріпленням їх власним електронним цифровим підписом учасника справи. [9]

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 06.04.2000 № 1647-III. Дата оновлення: 06.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 29.09.2022)

2. Рекомендації Ради суддів України щодо роботи судів в умовах воєнного стану: веб-сайт. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu> (дата звернення 30.09.2022)

3. Проект Закону про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану) від 26.04.2022: веб-сайт. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39489> (дата звернення 30.09.2022)

4. Судова влада України: веб-сайт. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1173657> (дата звернення 29.09.2022)

5. Урядовий портал: веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/service/elektronnij-sud> (дата звернення 29.09.2022)

6. Урядовий портал: веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/usi-pitannya-po-e-poslugam/sho-tak-elektronnij-cifrovij-pidpis-esp> (дата звернення 29.09.2022)

7. Про електроні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 №2155-VIII. Дата оновлення: 01.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення 30.09.2022)

8. Дія: Державні послуги онлайн: веб-сайт. URL: <https://diia.gov.ua/faq/1> (дата звернення 29.09.2022)

9. Постанова Верховного Суду від 03 травня 2022 року, справа № 205/5252/19: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104282885> (дата звернення 29.09.2022)

УДК 349.2

ORCID 0000-0003-2929-24181

Лиманський Павло Павлович,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
2-го року навчання
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
plimanski@gmail.com

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року зазначає, що «працівникам закладів освіти, установ освіти, наукових установ, у тому числі тим, які в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану в Україні чи окремих її місцевостях, оголошених у встановленому порядку (особливий період) були вимушені змінити місце проживання (перебування), залишити робоче місце, місце навчання, незалежно від місця їх проживання (перебування) на час особливого періоду гарантується: організація освітнього процесу в дистанційній формі або в будь-якій іншій формі, що є найбільш безпечною для його учасників; збереження місця роботи, середнього заробітку, здійснення виплати стипендії та інших виплат, передбачених законом» [1].

Тобто, можна зробити висновок, що збереження місця роботи та середнього заробітку з усіма виплатами, які передбачені Законом, гарантується під час здійснення науково-педагогічним працівником освітнього процесу в іншій, крім офлайн-формі, безпечній формі, у тому числі дистанційній.

Наголосимо, що особливості щодо оплати праці, в період воєнного стану, що не передбачені іншими актами законодавства, регламентуються Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року (далі - Закон) [2]. Так, ст. 10 Закону наголошує, що роботодавець повинен вживати усіх можливих заходів щодо забезпечення реалізації права працівників на своєчасне отримання заробітної плати. Немоżliвість вчасно виплатити заробітну плату з причини бойових дій не звільняє роботодавця від обов'язку виплатити заробітну плату. Тобто, роботодавець повинен використовувати всі можливі заходи для забезпечення реалізації права працівників на своєчасне отримання заробітної плати.

Необхідно наголосити, що дистанційна робота може відбуватися без укладання трудового договору в письмовому вигляді. І в цьому, вбачається створення законодавцем достатньо гнучкого способу виконання професійних завдань за межами робочого місця, але головною умовою є своєчасне виконання цих завдань та посадових обов'язків.

У відповідності зі ст. 60-2 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) за дистанційною формою організації праці робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією власника, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Дистанційна форма роботи може бути запроваджена наказом (розпорядженням) власника [3]. Оплата праці в цьому випадку проводиться в повному обсязі згідно з діючим законодавством.

У разі відсутності організаційних або технічних умов, необхідних для виконання професійних завдань, робіт оголошується простій щодо окремих працівників або структурних підрозділів у відповідності з статтею 34 КЗпП України, а порядок оплати часу простою регламентується статтею 113 КЗпП України.

В свою чергу, необхідно зазначити, що Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання оплати праці працівників державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, що фінансуються або дотуються з бюджету, в умовах воєнного стану» від 07.03.2022 року № 221 надано право керівникам державних органів, підприємств, установ та організацій, що фінансуються або дотуються з бюджету, до припинення чи скасування воєнного стану в Україні в межах фонду заробітної плати, передбаченого у кошторисі, самостійно визначати розмір оплати часу простою працівників, але не нижче від двох третин тарифної ставки встановленого працівникові тарифного розряду (посадового окладу) [4].

Слід зауважити, що частина 3 ст. 113 КЗпП України зазначає, що за час простою, коли виникла виробнича ситуація, небезпечна для життя чи здоров'я працівників або людей, які його оточують, і навколишнього природного середовища не з його вини, за ним зберігається середній заробіток [3]. Таким чином, можна констатувати, що Постанова Кабінету Міністрів України № 221 встановлює нижню межу оплати часу простою працівників – не нижче двох третин тарифної ставки посадового окладу і не передбачає заборону здійснювати

оплату часу простою у більш високому розмірі – середньої заробітної плати. Остаточне рішення приймає керівник установи, зважаючи на фінансову ситуацію в галузі.

В свою чергу, лист МОН України «Про оплату праці працівників закладів освіти» № 1/4444-22 від 25.04.2022 року зазначає, що «згідно Угоди між Міністерством освіти і науки України та ЦК Профспілки працівників освіти і науки України на 2021- 2025 роки, сторони рекомендують керівникам установ та закладів освіти забезпечити оплату простою працівникам, включаючи непедагогічних та тих, які працюють за сумісництвом, не з їх вини в розмірі середньої заробітної плати» [5].

До речі, МОН України неодноразово листами від 28.02.2022 № 1/3292-22, від 06.03.2022 № 1/3370-22, від 07.03.2022 № 1/3378-22 та від 15.03.2022 № 1/3463-22 доводило до відома керівників департаментів освіти, керівників закладів освіти про особливості оплати праці працівників закладів освіти під час призупинення навчання, в умовах дистанційного навчання, під час простою тощо.

Обмежений фінансовий ресурс для виплат заробітної плати науково-педагогічним працівникам, що виник у зв'язку із запровадженням військового стану в Україні, провокує керівників закладів вищої освіти приймати рішення про зменшення розмірів надбавок і доплат. Але, законодавчі акти наголошують, що керівники закладів освіти мають право зменшувати розміри лише тих доплат і надбавок, які встановлені нормативними актами у граничних розмірах або мають необов'язковий характер (за складність, напруженість, за виконання особливо важкої роботи, за престижність праці тощо) [5].

Таким чином, можна констатувати, що незважаючи на складність ситуації, що склалася в освітній галузі у зв'язку із введенням військового стану в Україні, питання організації оплати праці науково-педагогічних працівників знаходиться у полі зору законодавців. Певні розходження у нормативних актах дають підстави говорити про їх удосконалення, але в цілому, можна зазначити, що закони спрямовані на забезпечені своєчасної та справедливої оплати праці освітянам.

Список використаних джерел

1. Про освіту. Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану. Закон України від 15 березня 2022 року N 2136-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>. (дата звернення 15.09.2022 р.)
3. Кодекс законів про працю України. Закон України від 10.12.71р . № 322-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення 15.09.2022)
4. Деякі питання оплати праці працівників державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, що фінансуються або дотуються з бюджету, в умовах воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від 07.03.2022 року № 221. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-2022-%D0%BF#Text>
5. Лист МОН України «Про оплату праці працівників закладів освіти» № 1/4444-22 від 25.04.2022 року. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/626/6ad/974/6266ad97409fa903924731.pdf>

*Герасименко Ганна Олександрівна,
аспірантка 1 року навчання
кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені проф. О. І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
ім. Г. С. Сковороди
gerasimenkoanna1974@gmail.com*

ОХОРОНА ПРАВА НА МАТЕРИНСТВО ТА БАТЬКІВСТВО ЯК ФАКТОР ПОДОЛАННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ

В Україні тривалий час має місце демографічна криза, яка загрожує депопуляції населення. Це проявляється у перевищенні показників смертності над народжуваністю (за показниками на 2022 рік щоденно народжується 1287 дітей, а помирає 1824 людини), збільшенні міграційних процесів тощо. Особливо гостро ці проблеми проявилися у зв'язку з воєнними діями, які у цьому році відбуваються на території України. Очікується, що швидкість зменшення населення у 2022 році буде 434 людини на день. В зв'язку з цим, перед державою постає завдання щодо здійснення ефективної соціальної політики, яка буде в найближчій перспективі спрямована на зниження швидкості зменшення населення, і в довгій перспективі – на природне та соціальне його збільшення. Одним з напрямів такої соціальної політики є створення державою сприятливих умов для здійснення природного права людини на материнство та батьківство.

Відповідно до ст. 5 СК України держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство, батьківство, створює умови для зміцнення сім'ї. Також у СК визначені способи державної охорони материнства та батьківства.

По-перше, держава створює людині умови для материнства та батьківства. Цей спосіб передбачає створення державою таких умов, які необхідні та достатні для того, щоб людина мала і бажання, і можливість реалізувати свою природну здатність до материнства та батьківства. Діяльність держави у цьому напрямку стосується різних сфер. Перш за все, потребує вдосконалення система медичного обслуговування на всіх етапах реалізації права на материнство. Не менш важливим є процес медичного дослідження людини на етапі реєстрації шлюбу. В Україні закріплене право осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, на медичне дослідження, але процес здійснення цього права потребує удосконалень, в тому числі на рівні нормативного регулювання. Потребує покращення і сфера медичних послуг, особливо у перинатальний та постнатальний період. Вона має обов'язкове включати систему медико-генетичних досліджень потенційних батьків. Таке дослідження повинне бути, якщо не безоплатним, то обов'язкове доступним для кожної жінки та чоловіка, які реалізують своє право на материнство та батьківство. Велике значення має також і сфера застосування допоміжних репродуктивних технологій та інститут сурогатного материнства, які мають важливе значення у випадках, коли чоловік (або жінка) не можуть природно реалізувати своє бажання стати матір'ю або батьком. Допомагає у

здійсненні цього права також інститут усиновлення, який дозволяє прийняти на правах доньки та сина біологічно чужу дитину. Комфортні умови для реалізації права на материнство та батьківство, безумовно, включають також і підвищення рівня матеріального добробуту населення, зниження рівня злочинності тощо.

По-друге, держава забезпечує охорону прав матері та батька. Міри цієї групи спрямовані на охорону та захист тих прав, які виникають у особи, у зв'язку з народженням (усиновленням) дитини. Роль держави в цьому напрямі полягає у створенні діючого механізму захисту прав матері та батька при їх порушенні, який включає удосконалену систему правового регулювання як у сфері приватного, так і у сфері публічного права, ефективну систему судового захисту, і безумовно, розробки заходів превентивної охорони. Складність забезпечення охорони прав матері і батька полягає в тому, що заходи охорони мають бути спрямовані як на випадки порушень з боку третіх осіб, так і на випадки порушень з боку другого з батьків. При цьому необхідно забезпечити рівність у правах матері та батька дитини, та, безумовно, створити ефективний механізм попередження та захисту від зловживань батьківськими правами.

По-третє держава матеріально і морально заохочує і підтримує материнство та батьківство. Діяльність держави в цьому напрямі включає побудову ефективної системи соціальної допомоги на всіх етапах реалізації прав матері та батька, тобто на етапі вагітності жінки, етапах догляду за дитиною, а також адресно до досягнення дитиною повноліття. Безумовно, що ця сфера не має носити патерналістський характер. Основна задача держави створити сприятливі умови для праці людей, забезпечити гідний рівень оплати праці для того, щоб людина мала можливість забезпечити достатній рівень життя собі та членам своєї сім'ї, особливо, дітям. Діяльність держави у цьому напрямі включає також і побудову надійної системи аліментного забезпечення, яка дозволить батькам бути впевненими, що кожний з них, а також інші члени сім'ї будуть приймати участь (добровільно або примусово) в утриманні дитини. Але чоловік та жінка, які бажають здійснити своє природне право на материнство та батьківство повинні також бути впевнені, що у разі несприятливих умов, у випадках, коли вони самотійно не в змозі забезпечити дитині необхідний рівень життя, на допомогу прийде держава шляхом надання державної соціальної допомоги.

Моральна підтримка материнства та батьківства забезпечується шляхом проведення ряду дій, спрямованих на підвищення поваги до інституту батьківства та материнства у суспільстві.

Всі ці напрямки з боку держави, безумовно, повинні супроводжуватися якісним правовим регулюванням, яке має носити системний характер, і бути засноване на ґрунтовних наукових дослідженнях цієї сфери. Тому задача юридичної науки полягає у проведенні комплексного наукового аналізу механізму правового регулювання у сфері здійснення особами свого природного права на материнство і батьківство, створення ефективної системи гарантій цих прав. Все це дозволить потенційним батькам реалізувати свою природну здібність до материнства та батьківства, а державі підвищити рівень народжуваності і подолати демографічну кризу.

Жиленко Христина Олексіївна,
аспірантка 1 року навчання
кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені проф. О. І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
ім. Г. С. Сковороди
email: khristinzh@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЧЛЕНСТВА У СІМ'Ї У СФЕРІ ПРИВАТНОГО ТА ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

Від сімейно-правового статусу людини залежить виникнення певних суб'єктивних прав та обов'язків як у сфері приватного (цивільного права, сімейного права, корпоративного права, трудового права, медичного права тощо), так і у сфері публічного (кримінально-процесуального права, антикорупційного права, права соціального забезпечення тощо) права. Це пов'язане з тим, що між членами сім'ї виникають особисті відносини, які здійснюють вплив на поведінку особи у різних сферах життя, що потребує специфічних підходів до правового регулювання відносин за участю членів сім'ї. Наприклад, особисті відносини, які засновані на приналежності до сім'ї, істотно впливають на прийняття рішення особою у питаннях здійснення права власності. Особа, яка потрапила у складну, екстремальну життєву ситуацію (лікарню, місця позбавлення волі тощо) природно потребує особистих контактів з членами своєї сім'ї, чим зумовлюється виникнення у таких осіб права на особистий контакт, тому у законодавстві необхідно передбачити коло таких членів сім'ї. Членство у сім'ї може стати також і підставою для різного роду зловживань. Особа, яка вчиняє правопорушення майнового характеру, у тому числі корупційні злочини, за які законом передбачена відповідальність у виді конфіскації, природно намагається сховати майно від конфіскації, шляхом передачі його тим, кому він найбільш довіряє, а саме членам сім'ї. У таких випадках також в законодавстві має бути чітко зазначене коло тих членів сім'ї, майно яких підпадає під контроль з боку держави. Таким чином, визначення підстав виникнення у особи сімейно-правового статусу для права є досить актуальною проблемою не лише для приватного, але й для публічного права.

В науці давно дискутується питання щодо необхідності легального закріплення універсального поняття сім'ї та члена сім'ї, яке було б актуальним та застосовним у будь-якій сфері відносин.

Зіткнувшись з проблемою визначення членства у сім'ї у судовій практиці, Верховний Суд зазначив, що законодавство не передбачає вичерпного переліку членів сім'ї та визначає критерії, за наявності яких особи складають сім'ю (Постанова ВС від 31 березня 2020 року у справі №05/4245/17 (провадження №61-17628св19); Постанова ВКЦС від 23.04.2020 № 686/8440/16-ц). При цьому, найчастіше в кожному конкретному випадку, обумовленому потребами спеціального закону, прямо зазначається коло членів сім'ї. Такий підхід, наприклад, застосований у Законах України «Про акціонерні товариства», «Про

попередження насильства у сім'ї», «Про засади запобігання і протидії корупції» та інших. Але з точки зору правил нормативної техніки, це навряд чи виправдано. Більш конструктивним є закріплення у законодавстві саме універсальних критеріїв, за якими особа вважається членом сім'ї.

Саме на закріплення універсальних критеріїв членства у сім'ї і спрямована стаття 3 Сімейного кодексу України, згідно з якою сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

Таким чином, нормативно визначено три критерії, за наявності яких людей можна віднести до членів однієї сім'ї.

Перший критерій – обов'язкове спільне проживання людей, які відносяться до членів сім'ї. Варто зазначити, що в деяких випадках, юридичне значення має строк спільного проживання особи для виникнення у такої людини певних прав та обов'язків. Так, наприклад, відповідно до статті 1264 Цивільного кодексу України у четверту чергу право на спадкування за законом мають особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини. А відповідно до статті 91 Сімейного кодексу України право на утримання виникає, якщо жінка та чоловік, які не перебувають у шлюбі між собою, тривалий час проживали однією сім'єю. Але строк спільного проживання має юридичне значення лише у виключних випадках, прямо встановлених законом, або договором. За загальним правилом, строк спільного проживання не тягне жодних правових наслідків.

Спільне проживання, як правило, є основним критерієм, від наявності якого у людини, як у члена сім'ї виникають певні права та обов'язки. Але в деяких випадках, закон не вимагає обов'язкового спільного проживання осіб для визначення їх сімейно-правового статусу.

Так, відповідно до частини 2 статті 3 Сімейного кодексу України подружжя вважається сім'єю і тоді коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно. Дитина ж належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає. Аналіз цієї норми, дає підставу зробити висновок, що обов'язкове спільне проживання для подружжя з метою визначення їх сімейно-правового статусу не потрібне лише за наявності поважних причин. Але ці причини, не мають бути пов'язані з фактичною втратою шлюбних відносин. При цьому, приналежність дитини до сім'ї батьків не пов'язане ні з спільним проживанням, ні з причинами, за якими дитина спільно з батьками, чи з одним з них, не проживає. Таким чином, приналежність дитини до сім'ї своїх батьків обумовлено лише наявністю споріднення.

Другий критерій – пов'язаність осіб спільним побутом. Цей критерій обумовлений спільним проживанням осіб, які належать до однієї сім'ї. Його зміст детально визначений у [Рішенні Конституційного Суду України від 03 червня 1999 року № 5-рп/99](#) у справі про офіційне тлумачення терміна "член сім'ї", відповідно до якого під ведення спільного господарства (за визначенням чинного Сімейного кодексу України – спільного побуту) відноситься наявність спільних витрат, спільного бюджету, спільного харчування, купівля майна для спільного користування, участь у витратах на утримання житла, його ремонт, надання взаємної допомоги, наявність усних чи письмових домовленостей про порядок користування житловим приміщенням, інших обставин, які засвідчують

реальність сімейних відносин. Таким чином, пов'язаність спільним побутом підтверджує наявність фактичних сімейних відносин.

Третій критерій – наявність взаємних прав та обов'язків свідчить про юридичну складову сімейних відносин. У статті 3 Сімейного кодексу України не конкретизується вид прав та обов'язків, наявність яких є обов'язковою умовою для визначення сімейно-правового статусу людини, але логічне тлумачення цього критерію дозволяє прийти до висновку, що мається на увазі пов'язаність осіб не будь-якими, а саме сімейними правами та обов'язками.

Важливим при визначенні приналежності осіб до членів однієї сім'ї є підстави виникнення сім'ї. Відповідно до частини 4 статті 3 Сімейного кодексу України сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства. Таким чином, у статті 3 Сімейного кодексу України чітко визначено три підстави виникнення сім'ї. До них відносяться – шлюб, кровне споріднення та усиновлення. При цьому шлюб та усиновлення завжди визнаються підставами визнання сімейних відносин, і тягнуть певні правові наслідки – виникнення прав та обов'язків у різних сферах суспільних відносин.

З наявністю кровного споріднення також закон часто пов'язує участь особи у певних правових відносинах, але для даної підстави має велике значення ступінь такого споріднення. Ступінь споріднення, яка має юридичне значення, визначається відповідно до мети того закону, який визначає наслідки наявності такого споріднення. За загальним правилом, певні правові наслідки тягне наявність між особами прямого споріднення. До таких осіб відносяться батьки та діти суб'єкта правовідносин. Для виникнення правового статусу члена сім'ї у осіб, які пов'язані боковою лінією споріднення, юридичне значення має його ступінь. Як правило, спеціальним законом прямо встановлюється та ступінь бокового споріднення, яке має юридичне значення. Наприклад, до афілійованих осіб відповідно до статті 1 Закону України «Про акціонерні товариства» відносяться брати та сестри, тобто особи, які перебувають у другій лінії бокового споріднення. Право на спадкування також залежить від наявності включно до шостої ступені бокового споріднення, при цьому родичі ближчого ступеня споріднення усувають від права спадкування родичів подальшого ступеня споріднення. Наявність перелічених підстав виникнення сімейних відносин підтверджується відповідними документами (свідоцтво про шлюб, свідоцтво про народження тощо).

Крім того, сім'я може створюватись і на інших підставах, які не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства. До таких підстав, наприклад, відноситься проживання чоловіка та жінки однією сім'єю, які не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі. Така підстава виникнення сім'ї відрізняється від шлюбу лише відсутністю державної реєстрації, тобто формальними ознаками. Сутнісні ознаки такого союзу жодним чином не відрізняються від шлюбу, тобто це добровільний союз, який спрямований на створення сім'ї. Такі особи визнаються членами сім'ї також і спеціальним законодавством (Законом України «Про попередження насильства в сім'ї», Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції» тощо. Але, на жаль, наприклад, Законом України «Про акціонерні товариства» до афілійованих осіб не віднесені чоловік та жінка, які проживають однією сім'єю, але не

перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі. Такий підхід категорично не відповідає тим механізмам захисту від зловживань з боку учасників та (або) органів управління АТ, який запроваджено акціонерним законодавством.

Підсумовуючі вищенаведене можна стверджувати, що закріплення на нормативному рівні загальних критеріїв, з наявністю яких закон пов'язує виникнення у особи сімейно-правового статусу, необхідно вважати системним та конструктивним, який стане підставою для удосконалення спеціального законодавства. Але такий підхід, безумовно, не виключає можливість конкретизації членства у сім'ї окремими законами, якщо це обумовлено метою правового регулювання саме цього закону.

УДК 342.9

ORCID 0000-0001-6850-1774

Коренцов Олександр Іванович,
аспірант кафедри державно-правових дисциплін,
кримінального права і процесу
Харківського національного педагогічного університету імені
Г.С.Сковороди
e-mail: jurist.korentsov@ukr.net

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Україна отримала незалежність після розпаду Радянського Союзу (далі-СРСР) в 1991 році, у складі якого вона знаходилась більше 70 років, тому законодавство України, особливо закони прийняті в перші роки незалежності, формувалось з огляду на законодавство колишнього СРСР і тільки після прийняття в 1996 році Конституції України і розвитком держави Україна розпочався кардинальний відхід від норм законодавства СРСР і розбудова своєї законодавчої бази. Але на жаль до цього часу цей процес практично не зачепив реформування нормативно-правових актів, які регулюють правовідносини в умовах дії воєнного стану.

Указом Президента України від 24.02.2022р. №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», в зв'язку з збройною агресією Російської Федерації (РФ) на всій території України було введено воєнний стан.

Незважаючи на те, що воєнний стан на території нашої держави вже запроваджувався (вводився указом Президента №290/2018 від 26.11.2018 року на території 10 областей України в зв'язку з військовим конфліктом між Російською Федерацією і Україною у Керченській протоці), правниками не було приділено достатньої уваги відповідності положень законів України, які регулюють відносини в умовах воєнного конфлікту, зокрема і норм закону «Про правовий режим воєнного стану», Конституції України, не вивчено застосування такого правового інструменту реакції держави на загрозу суверенітету і територіальної цілісності України, як введення режиму воєнного стану і проблеми пов'язані з його впровадженням.

На думку автора завданням правників є не тільки захист прав та інтересів фізичних осіб у разі їх порушень, але і інформування суспільства про ті проблеми правового характеру, які існують в правовідносинах між державою і громадянами, зокрема і в період дії правового режиму воєнного стану, та повідомляти органи законодавчої, виконавчої влади про наявність проблем і пропонувати шляхи їх врегулювання.

Те, що дії виконавчих органів при здійсненні ними своїх повноважень не завжди відповідають закону свідчить той факт, що державними органами мільйонам українців з початку війни в Україні не дозволяється користуватися в повній мірі правами, зокрема правом на освіту, працю, правом на переміщення, включаючи право виїзду за межі України, незважаючи на те, що Указом Президента №64/2022 не було обмежено права громадян. В Конституції України (ст.64) зазначено, що в умовах воєнного стану можуть бути обмежені права громадян, і згідно ст.6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», який регулює правовідношення в період дії воєнного стану, Президент в Указі «Про введення воєнного стану» повинен зазначити, вичерпний перелік прав та свобод громадян, які тимчасово обмежуються і строк дії цих обмежень. Але всупереч вимогам ст.6 закону в п.3 Указу Президента №64/2022 зазначено не те, які права громадян тимчасово обмежуються, а що права і свободи, передбачені певними статтями Конституції, *можуть бути обмежені* (без зазначення прав), що де-юре не є підставою для введення обмежень прав громадян на території України в період дії воєнного стану. Тому, враховуючи невідповідність п.3 Указу вимогам ст.6 закону, якою визначено, що має бути зазначено в Указі, Президенту необхідно в тексті чітко визначити перелік прав і свобод громадян, які тимчасово обмежуються в період дії воєнного стану.

Правовідносини в державі в період дії воєнного стану регулюються Законом України №389-VIII «Про правовий режим воєнного стану», прийнятий Верховною Радою 12 травня 2015р., який ґрунтується на більш ранніх законах України, зокрема «Про оборону» (1991р.), «Про військовий обов'язок і військову службу» (1992р.), «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» (1993р.) та інших, які були прийняті Верховною Радою України в перші роки незалежності, а тому їх норми, щодо прав та обов'язків громадян, допускають примус в разі їх невиконання, що було притаманно тоталітарному режиму колишнього СРСР. Так прикладами радянської спадщини є зокрема такі поняття, як трудова та військово-квартирна повинності, обов'язкова евакуація, військово-транспортний обов'язок, примусове відчуження або вилучення майна та інші.

Разом з тим у 1997 році Верховною Радою України. було ратифіковано Європейську Конвенцію «Про захист прав людини і основоположних свобод» (1950р.), але після прийняття Конституції України і ратифікації Конвенції не було внесено змін до законів України, які регулюють правовідносини в період дії воєнного стану в Україні, щодо дотримання прав громадян на життя, повагу до їх гідності, права на свободу і недоторканість.

Таким чином виникла ситуація, коли з однієї сторони Законом України «Про правовий режим воєнного стану» та іншими законами обмежуються права громадян в період дії воєнного стану, шляхом запровадження комендантської години, трудової повинності, введення військово-транспортного обов'язку, запровадження обов'язкової евакуації, примусового відчуження або вилучення майна, заборони переміщення військовозобов'язаних і їх виїзду за кордон та інші.

А з іншої сторони, згідно Конституції України громадянам державою гарантується право на життя, повага до їх гідності, право на свободу і недоторканість, які виключають будь-яке насильство над людиною і поводження з нею, яке принижує її гідність, і які згідно ст.64 Конституції України не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного стану.

Якщо в радянські часи застосовувалися насильницькі дії до своїх громадян, враховуючи що вони за Конституцією не мали права на життя, свободу, на повагу до їх гідності, то такі дії є неприйнятними для правової, демократичної держави Україна, яка обрала європейський шлях розвитку.

Будь-який обов'язок громадянина перед державою, зокрема і захищати її, має ґрунтуватися не тільки на нормі закону, а і на тому, що зробила держава для стабільного, безпечного і заможного життя громадянина і його родини, що і стане додатковою мотивацією для її захисту.

Україна обрала шлях до Євросоюзу, тому, враховуючи що наше законодавство найближчим часом повинно бути адаптовано до законодавства ЄС, вже зараз потрібно з текстів законів вилучити норми, які прямо чи опосередковано дозволяють здійснювати будь-яке насильство над людиною.

В середині літа ЗМІ поширювалась інформація про те, що за порушення комендантської години штрафуватимуть і законопроектами, зокрема і №7553, поданими до Верховної Ради України пропонувалось за порушення комендантської години застосовувати штраф від 510 до 3400грн. Автором було надіслано до ВР звернення з правовим обґрунтуванням неприпустимості введення відповідальності за порушення комендантської години і, відповідно, внесення законопроектів на розгляд ВР, тому що положення законопроектів не відповідають Конституції України і загальновизнаним правам людини.

Так, держава регулює правовідносини між фізичними, юридичними особами (громадянами) та державними органами і за невиконання певних приписів регуляторних актів може передбачатись юридична відповідальність, зокрема і адміністративна. Але людина не може бути притягнута до відповідальності навіть у разі нехтування нею безпекою свого життя або здоров'я, тому що в демократичній, правовій державі тільки сама людина може вирішувати питання щодо свого життя та здоров'я і, відповідно, своєї поведінки в разі виникнення небезпеки для життя.

З цих же підстав до осіб, які відмовляються покинути свої домівки в разі оголошення обов'язкової евакуації, не можуть бути застосовані примусові заходи та притягнуто цих осіб до відповідальності.

Автором ще в липні було отримано лист з ВР в якому зазначено, що звернення передано до комітету з питань правоохоронної діяльності ВР і, як наслідок, жодний з законопроектів щодо притягнення до адміністративної відповідальності за порушення комендантської години до цього часу не було внесено на розгляд ВР, а тому є сподівання, що законопроекти не будуть розглядатись ВР і в подальшому, та необґрунтовані пропозиції груп депутатів не будуть законодавчо закріплені.

Влітку чоловікам почали вручати повістки на вулиці, блокпостах, що викликало протест в суспільстві, тому автором було проаналізовано нормативно-правові акти щодо питань призову та мобілізації і направлено до Кабінету Міністрів України звернення з правовим висновком, що повістки можуть вручатися тільки за місцем проживання, роботи, навчання особи і в

територіальних центрах комплектування, на що було отримано відповідь, що звернення передано до Міністерства оборони України. Тому для того щоб виключити зловживання з боку військовослужбовців, пропонується порядок видачі і вручення повісток викласти в окремому акті з зазначенням в ньому вичерпного переліку місць де їх можуть вручати.

Посадові особи державних органів вже зрозуміли, що зазначені в Законі «Про правовий режим воєнного стану» заходи правового режиму воєнного стану, зокрема ті, що залишились нам у спадок з радянських часів, не відповідають реаліям сьогодення і підлягають перегляду, що підтверджується тим, що при проведенні об'явленої обов'язкової евакуації жителів Донецької області наслідком відмови осіб від евакуації стало не примусове їх виселення, а підписання ними заяви про таку відмову.

Таким чином Закон України «Про правовий режим воєнного стану» та інші закони, які регулюють правовідносини під час дії воєнного стану в Україні, повинні бути переглянуті, зокрема в частині застосування заходів правового режиму воєнного стану, які безпосередньо стосуються дотримання прав і свобод громадян, встановлених Конституцією України і загальновизнаними нормами міжнародного права.

УДК 349.2

ORCID 0000-0001-9859-4174

Панаско Юрій Іванович,
аспірант 1 р.н. ОНП Право, спеціальність 081 Право
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди,
e-mail: yura_097@ukr.net

ПРАЦЯ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: РЕАЛІЇ ВОЄННОГО РЕЖИМУ ТА ПІСЛЯВОЄННІ ПЕРСПЕКТИВИ

Призначення праці, мета цієї діяльності в минулому, теперішньому і майбутньому – це задоволення потреб людини і суспільства в цілому. Праця є провідною складовою життя людини, адже завдяки праці, що відбувається в колективі, людина від біологічного виду перетворюється на соціальну істоту.

До подій 24 лютого 2022 р. у різних джерелах наголошувалося на тому, що період становлення правової держави і суспільства, закономірності розвитку способів виробництва потребують нової ідеології господарських відносин на засадах партнерства, а також необхідності підвищення рівня людського капіталу, що пов'язано з інноваційними процесами, інтелектуалізацією трудової діяльності [1, с. 441- 442; 2. с. 112].

Звичайно, людський капітал є тим багатством, що дозволяє країні розвиватися, адже саме людина, накопичуючи протягом свого життя знання, здобуваючи та розвиваючи свої професійні навички, реалізуючи своє право на працю, створює матеріальні та духовні блага, чим забезпечує існування та розвиток людської цивілізації. Працю можна назвати феноменом, який збагачує не тільки людство, як певну спільноту, не тільки цивілізацію, але й кожну окрему людину – носія цієї здатності.

Праця існує з незапам'ятних часів. За ствердженням біологів та істориків саме праця була рушійною силою еволюційних процесів, що перетворили людиноподібних мавп у *homo sapiens*, «людину розумну». Не дивлячись на сьогоденні суперечки чи дійсно з'явилася людина в процесі еволюції чи це було наслідком якихось інших процесів, все ж таки, відмічається у джерелах наступне: поява праці та освіта людського суспільства було результатом поступової зміни способу життя тієї особливо високо розвинутою, нині вимерлої породи мавп, від якої походить людина. Вважається, що перевтілення відбувалося саме завдяки зміні способу життя і вдосконаленню верхніх кінцівок людиноподібної мавпи. «Розвиток руки, в свою чергу, впливав на розвиток всього організму. Особливо великий вплив розвиток руки зробив на розвиток мозку. Виконання складних дій, природно, викликало швидкий розвиток кори великих півкуль, що здійснює аналіз сигналів, що йдуть від органів руху, в тому числі і, насамперед, - від руки. Таким чином, рука - цей орган дії з предметами - удосконалювалася разом з тим і як орган пізнання їх властивостей в процесі практики, що мало важливе значення для розвитку всієї відбивної діяльності мозку» [3].

Отже, перетворюючись особисто, людина протягом еволюції перетворювала навколишній світ. І це було лише початковим внеском праці до здобутків людської цивілізації. Зрештою, все, що здобуто суспільством протягом історії є наслідком перетворюючого впливу праці як на природне, так і на соціальне середовище.

Особливо важливу роль у розвитку трудових дій відігравала та обставина, що праця являє собою процес, що відбувається за допомогою виготовлення знарядь. Щоб брати участь у праці, люди кожного нового покоління повинні вчитися користуватися знаряддями, які створюються в трудовій практиці попередніх поколінь. Одночасно з формуванням трудових дій відбувалося все більше згуртування навколо трудової діяльності її учасників. Завдяки цьому природне співтовариство, в якому спочатку жили предки людини, почало перебудовуватися на абсолютно новій основі. Якщо раніше об'єднання в сім'ю і стадо ґрунтувалося на вроджених інстинктах спільного добування їжі, спільного вирощування потомства, захисту від хижаків тощо, то тепер основою зв'язку людей все більше стає праця. Формувалося людське, засноване на праці, суспільство [3].

Варто зазначити, що таке велике значення праці в житті людства залишалося завжди незалежно від часів. Якщо у давні часи праця згуртувала людей і перетворила зі стада у суспільство, то у подальші часи вона забезпечила його існування та розвиток, надала можливості для спасіння від хвороб, від нападу ворогів, - адже всі ці дії були результатом інтелектуальної діяльності, яка мала попередньо усвідомлену мету.

І навіть зараз, у ці жакливі для України часи, коли наш народ виборює свою незалежність, праця також є рятівною силою, яка дозволяє всім згуртуватись, сконцентрувати свої зусилля, спрямувати їх на перемогу, а отже забезпечити майбутнє нашої країни – частини цивілізації.

Очевидно, таке значення праці як форми проявлення людської сутності вимагає особливої уваги законодавця в її правовому регулюванні, а отже особливого підходу у побудові правових норм, що впорядковують відносини із застосування праці.

На разі, у режимі воєнного стану, ми стикаємось із тим, що правове регулювання відносин із застосування праці відчуває на собі певне обмеження

трудових прав людини, виходячи із того, що всі сили спрямовуються на підтримку обороноздатності країни. Але у післявоєнний період, очевидно, що існуючі до введення правового режиму воєнного стану, обсяги трудових прав громадян будуть відновлені, враховуючи значення праці для розвитку людської цивілізації і те, що тільки праця особисто вільних індивідів, але економічно залежних від роботодавця, спроможна творити, звичні для нас дива, які забезпечують людське існування.

До речі, слід погодитися із О.О. Коваленко, що зазначена цінність праці в житті і розвитку людини, суспільства і держави якраз і є обґрунтуванням і для визнання права на працю в якості одного з основних соціально-економічних прав людини, а його філософсько-правовим змістом - прагнення людини виразити себе, проявити свою природу і направити свою волю в якості творчого вектора розвитку [4, с.138].

Тому не випадково «право на працю вважається одним з основних прав людини. Воно слугує основою всього комплексу соціально-економічних прав. Завдяки саме його реалізації створюються матеріальні блага, забезпечується подальший ріст добробуту людей, помножуються матеріальні та духовні цінності, досягаються успіхи в усіх галузях народного господарства, науки та культури» [5, с. 7].

Таким чином, варто зробити висновок, що саме праця слугувала провідним фактором розвитку людської цивілізації: людина перетворювалась з тварини, що веде присвійний спосіб життя у соціального суб'єкта, що змінює навколишній світ і перетворює власну природу. Також, що саме непересічність праці як фактору розвитку людської цивілізації дозволяє зрозуміти важливе значення права на працю та його реалізації у сучасному світі, адже без перебільшення можна сказати: саме праця – творить світ.

Список використаних джерел

1. Регіональні суспільні системи. НАН України, Ін-т регіональних досліджень; відпр. ред. Л.К. Семенів. Львів, 2007. С. 441 – 442. 2. Регіональний людський розвиток. Державний комітет статистики України. К., 2007. 3. Роль труда в развитии человека. URL: <http://psyznaiyka.net/view-razvitie.html?id=Rol-truda-razvitiia-cheloveka>. 4. Коваленко Е. А. Философско-правовые аспекты свободы воли в определении права на труд в Украине. Закон и жизнь : Международный научно-практический правовой журнал [Молдова], 2014. № 2/2. С. 138 - 141. 5. Карпенко Д.А. Гарантии трудовых прав. К.: Политиздат Украины, 1987. 87 с.

Сапітон Дмитро Валерійович,
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди,
e-mail: sapiton.dima@gmail.com

ПРИЗУПИНЕННЯ ДІЇ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

У зв'язку із введенням на території України воєнного стану відбувається реформування багатьох галузей права і у тому числі трудового. Таке реформування викликане трансформацією суспільних відносин та має на меті урегулювати правовідносини таким чином, щоб інтереси усіх суб'єктів трудового права були враховані в достатній мірі.

Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 № 2136-IX (далі – Закон) було введено низку положень які покликані врегулювати у тому числі і питання призупинення дії трудового договору.

Призупинення дії трудового договору - новий механізм правового регулювання відносин між роботодавцем і працівником.

Виникнення даного інституту по-перше пов'язане з необхідністю забезпечити можливість працівникам підприємств, установ та організацій тощо, укласти новий трудовий договір з іншим роботодавцем не припиняючи при цьому трудові відносини з першим. Така необхідність виникає у зв'язку з тим що працівники втратили можливість виконувати свою трудову функцію за існуючим трудовим договором саме через збройну агресію проти нашої держави.

По-друге збереженням інтересів роботодавця, яке полягає у тому, що заробітна плата, гарантійні та компенсаційні виплати працівникам за період протягом якого існує призупинення дії трудового договору повинні відшкодовуватись у повному обсязі державою, що здійснює збройну агресію проти України.

По-третє положення про те, що призупинення дії трудового договору не тягне за собою припинення трудових відносин – однаково важливе для кожної із сторін трудового договору, адже працівник не припиняє трудові відносини, а роботодавець не втрачає кадровий потенціал.

Від «призупинення дії трудового договору» важливо розмежовувати «простій». Останній згідно норм чинного КЗпП - це призупинення роботи, викликане відсутністю організаційних або технічних умов, необхідних для виконання роботи, невідворотною силою або іншими обставинами.

Підставою запровадження *простою* є будь-які обставини, які зумовили призупинення роботи; тривалість простою не має обмеження у часі доки існують обставини, на підставі яких його запроваджено; суб'єкт який приймає рішення про запровадження простою – виключно роботодавець; рішення про запровадження простою може стосуватись всього підприємства, відділу або конкретного працівника; оплата праці під час простою становить не нижче 2/3

тарифної ставки встановленого працівникові розряду (окладу). Водночас час простою з вини працівника не оплачується; період дії простою зараховується до страхового стажу працівника якщо підприємство здійснює оплату такого простою.

Підставою *призупинення дії трудового договору* є відсутність можливості у роботодавця забезпечити працівника роботою, а також відсутність можливості у працівника виконувати свої обов'язки під час воєнного стану; тривалість призупинення трудового договору не повинна перевищувати періоду дії воєнного стану; ініціювати призупинення дії трудового договору може як роботодавець, так і працівник; призупинення дії трудового договору носить індивідуальний характер, тобто щодо кожного працівника приймається окремий наказ; при призупиненні дії трудового договору заробітна плата не виплачується; у разі призупинення дії трудового договору єдиний соціальний внесок за працівника не сплачується, а відтак йому не зараховується страховий стаж.

Важливо також те, що призупинення дії трудового договору не застосовується до керівників та заступників керівників державних органів, а також посадових осіб місцевого самоврядування, які обіймають виборні посади. Таке застереження має на меті запобігти виникненню конфлікту інтересів а також виключити можливість блокування та гальмування діяльності відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування.

У Законі також зазначається, що призупинення дії трудового договору не може бути прихованим покаранням. Вважаємо, що таке формулювання є не зовсім коректним. Взагалі термін «покарання» має кримінально-правовий характер. Згідно положень статті 92 Основного Закону виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них.

А відповідно до частини 2 статті 1 Кримінального кодексу України - виключно Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили.

І хоча ми можемо припустити, що законодавець під поняттям «покарання» мав на увазі «дисциплінарне стягнення», все ж таки розділом 2.2. Мова і термінологія законопроекту Правил оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки (Методичні рекомендації) передбачено, що визначення термінів повинно відповідати їх змісту, що міститься в офіційній діловій мові, спеціальних науках та чинному законодавстві, а також має бути однаковим у всьому тексті закону. Якщо термінологія закону не відповідає загальноновживаному її розумінню і обмежується лише певним законом, то у проекті дається відповідне застереження. Наприклад: «Для цілей цього Закону вживаються такі терміни і поняття» або «У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні».

Конституційний суд України у своєму Рішенні Справа N 1-25/2010 від 29 червня 2010 року зазначив, що одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності умовою якого є забезпечення передбачуваності застосування правових норм.

Окрім того одним із принципів нормотворення є принцип системності який полягає у тому, що в силу системності права усі новостворені норми повинні належним чином узгоджуватись з усією чинною системою норм.

Таким чином застосування поняття «покарання» не відповідає принципу системності нормотворення та принципу правової визначеності як складової принципу верховенства права. Доцільно у такому випадку використовувати поняття «дисциплінарне стягнення».

Положення Закону передбачають механізм захисту прав працівника від свавілля роботодавця при ініціюванні призупинення дії трудового договору. Так, наказ (розпорядження) про призупинення дії трудового договору, укладеного з посадовими особами державних органів та органів місцевого самоврядування – роботодавець повинен погодити з військовою адміністрацією, яка здійснює свої повноваження на відповідній території.

Окрім того у випадку незгоди працівника із наказом (розпорядженням) роботодавця про призупинення дії трудового договору перший має право оскаржити такий наказ (розпорядження) до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, або його територіального органу який за погодженням з військовою адміністрацією може внести роботодавцеві припис про скасування відповідного наказу (розпорядження) або про усунення порушення законодавства про працю іншим шляхом, що є обов'язковим до виконання роботодавцем протягом 14 календарних днів з дня отримання такого припису.

В умовах воєнного стану такий механізм є ефективним, адже адміністративний порядок оскарження, на відміну від судового, передбачає більш швидкий розгляд скарги, а також враховує інтереси військово-цивільної адміністрації. Військово-цивільна адміністрація має можливість врахувати позитивні або негативні наслідки такого призупинення та відповідно вплинути на використання кадрових ресурсів підконтрольної місцевості для цілей здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії проти України.

Таким чином введення інституту призупинення дії трудового договору вимушено збройною агресією проти України. Воно є тимчасовою мірою яка має на меті врегулювати трудові відносини що склалися станом на сьогодні.

Призупинення дії трудового договору є вигідним як для працівників, у яких відсутня можливість виконувати свої обов'язки під час воєнного стану, так і для роботодавців які не мають можливості забезпечити працівника роботою. Працівник на період дії воєнного стану має можливість укласти трудовий договір з іншим роботодавцем, а роботодавець може розраховувати на швидке відновлення роботи підприємства, установи чи організації після закінчення обставин які виключали можливість забезпечити працівника роботою.

Від **призупинення дії трудового договору** необхідно розмежовувати поняття **простій**. Останнє безпосередньо передбачено КЗпП та має відмінності щодо підстав запровадження, строку дії, кола суб'єктів які можуть примати рішення про запровадження, оплати та страхового стажу на час дії простою.

Водночас положення Закону про призупинення дії трудового договору використовують термінологію яка не відповідає загальноновживаному її розумінню та не узгоджується з усією чинною системою норм, що може у майбутньому викликати проблеми у правозастосуванні.

Ференець Олександр Євгенович,
аспірант кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного Університету «Запорізька політехніка»
e-mail: barristerzp@gmail.com

СУД ПРИСЯЖНИХ У ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ РЕФОРМ СУДУ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ

Під час воєнного стану в Україні інститут присяжних відіграє важливу роль у сучасній системі судової влади та правовій державі, оскільки дозволяє громадянам України брати участь у здійсненні правосуддя.

За національним законодавством [кримінальне провадження](#) в суді [першої інстанції](#) щодо [злочинів](#), за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, може здійснюватися судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних. Крім того, винесення присяжними самостійного вердикту законодавством не передбачено. Створення інституту суду за участю присяжних відповідно до Закону України [«Про судоустрій і статус суддів»](#) та Кримінально-процесуального кодексу України 2012 року фактично показав свою недовість у складі суддів та присяжних. Протягом 10 років після запровадження інституту присяжних на практиці виникають багато спірних питань, що вказують про недостатній рівень правової регламентації його діяльності. На нашу думку, законодавець при прийнятті спеціальних законів повинен враховувати найкращі європейські зразки інституту присяжних.

Стаття 124 Конституції України встановлює право народу брати участь у здійсненого правосуддя через суд присяжних. Але, на наш погляд, фактично принцип роботи присяжних реалізується як у радянські часи, поняття радянського суду народних засідателів замінюється на суд присяжних, що нівелює створення суду присяжних в класичному розумінні та не робить його незалежним від тиску судової системи. Тому не дивно, що три присяжних можуть знаходитися під постійним психологічним та процесуальним тиском професійних суддів. Зрозуміло, що не всі присяжні зможуть протидіяти такому тиску, тому їх рішення можливо будуть прийматися «правильними» з точки зору суддів.

У юридичній літературі вітчизняні вчені й фахівці в галузі права ідеї суду присяжних в українському законодавстві вважають спотвореними. Вони виступають проти запропонованої моделі суду присяжних, оскільки при спільній колегії у професійних суддів є необмежені можливості впливати на присяжних та на прийняття ними рішень. «Так, на думку судді Конституційного Суду України у відставці В.І. Шишкіна, якщо народ буде ухвалювати рішення разом із професійними суддями, то це не буде суд присяжних, а суд зі звичайними народними засідателями. Він стверджує, що на даний час в українському законодавстві по суті та формі нічого не змінилося, змінилася лише назва з народних засідателів на присяжних. Класична форма суду присяжних є в тому, що

народ засідає та приймає рішення без професійних суддів, незалежно від них і без їх тиску» [1].

Суд присяжних як форма участі народу у здійсненні правосуддя без сумнівів є демократичним правовим інститутом. Безпосереднє народовладдя під час здійснення судової влади з дотриманням принципів гласності та змагальності судового процесу, сприяє утвердженню віри громадян у справедливість судових рішень особливо під час воєнного стану.

Для розв'язання питання винності чи невинуватості кожної особи, яка підозрюється в скоєнні особливо тяжких злочинів під час воєнного стану на території України повинні впливати як суд присяжних, так і адвокати. Велика кількість осіб, які будуть притягатись до кримінальної відповідальності за скоєння злочинів з передбаченим покаранням у вигляді довічного позбавлення волі, докладуть всі зусилля для уникнення відповідальності, але і будуть такі особи, які скоїли менш тяжкі злочини, за які передбачено менш суворе покарання. Мирове суспільство повинно бачити, що Україна демократична і правова держава здійснює незалежне правосуддя над воєнними злочинцями. Тому, саме громадяни України в складі повноцінного, незалежного суду присяжних (складом 8-12 осіб), мають повне право, та повинні вирішувати долю осіб, які вчинили особливо тяжкі злочини на території їх рідної держави під час ведення агресивної війни.

Отже, безпосередня участь народу в здійсненні правосуддя під час воєнного стану і надалі, після перемоги України, є необхідним атрибутом демократичної країни. Залучення громадян до здійснення державної влади забезпечує виконання Конституції України, гарантує законність та справедливість правосуддя. Інститут присяжних невідкладно потребує вдосконалення з метою створення саме повноцінного та незалежного суду присяжних в Україні, що є викликом для всієї юридичної спільноти саме під час воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Суд присяжних в Україні: міф чи реальність? / Центр громадянських свобод. 18 липня 2017 року. URL: <https://ccl.org.ua/news/>

УДК 349.2

ORCID: 0000-0002-4680-1693

Шапірко Віталій Геннадійович,
старший державний інспектор Укртрансбезпеки аспірант ОНП Право
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди
e-mail: vitalii.shapirko@gmail.com

ГЕНДЕРНО-ПРАВОВА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Питання гендерної рівності активно стало на порядок денний світової політики ще на початку ХХ сторіччя. Багато публічних заходів та фахових досліджень було проведено з того часу, що, в свою чергу, призвело до розуміння важливості цього питання, значимості його впливу не тільки на сталий розвиток економіки, соціальної сфери, чи окремої сфери життя, а і всього людства взагалі.

Про це свідчить юридичне закріплення цього питання, як однієї з 17 глобальних цілей сталого розвитку ООН [1].

Україна останнім часом дуже просунулася у вивченні та осмисленні гендерної проблематики [2]. Державна політика, на цей час, орієнтується на створення рівних можливостей для жінок і чоловіків, при цьому вона проводиться з урахуванням міжнародних документів, підписаних Україною. Наприклад, це такі акти, як Загальна декларація прав людини, 1948 р.; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, 1950 р., Міжнародний пакт про громадські та політичні права, 1966 р.; Статут Організації Об'єднаних Націй, 1945 р.; Декларація про ліквідацію дискримінації у відношенні жінок, 1979 р.; Стамбульська конвенція, 2011 р. (ратифікована Верховною Радою України 20.06.2022) тощо.

Гендерне законодавство, окрім Конституції України, також складається з таких актів законодавства, як Кодекс законів про працю України, Сімейний кодекс України, Цивільний кодекс України та Кримінальний кодекс України, закони України про освіту, про пенсійне забезпечення, державну допомогу сім'ям з дітьми, охорону праці тощо [3].

Не дивлячись на існування значної кількості законодавчих актів, що містять гендерний аспект, необхідним було прийняття спеціального законодавчого акту з гендерної проблематики. В результаті Верховною Радою України 8 вересня 2005 року було прийнято Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [4]. Цей закон був прийнятий на розвиток відповідних положень Конституції України.

В свою чергу вищевказаним Законом запроваджено здійснення гендерно-правової експертизи актів законодавства та проєктів нормативно-правових актів.

У зв'язку з цим, Кабінетом Міністрів України від 12 квітня 2006 року за № 504 прийнято постанову «Про проведення гендерно-правової експертизи», згідно з якою гендерно-правову експертизу чинного законодавства та проєктів нормативно-правових актів в усіх сферах законодавства, що стосуються прав і свобод людини, проводить Міністерство юстиції. В свою чергу Постанова КМУ від 28.11.2018 № 997 «Питання проведення гендерно-правової експертизи» змінила попередню Постанову, оновивши роль цього важливого практичного інструменту [5].

Наказом Міністерства юстиції України від 12.05.2006 р. № 42/5 «Деякі питання проведення гендерно-правової експертизи» затверджено Інструкцію з проведення гендерно-правової експертизи та Висновок гендерно-правової експертизи акта законодавства [6].

Ця Інструкція визначає механізм проведення гендерно-правової експертизи чинного законодавства та проєктів нормативно-правових актів з метою встановлення їх відповідності принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Гендерно-правова експертиза проєктів нормативно-правових актів здійснюється з метою запобігання прийняттю в нових нормативно-правових актах дискримінаційних положень, що не відповідають принципу забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків.

Результатом проведення такої експертизи є висновок гендерно-правової експертизи, який викладається окремим пунктом у Висновку Міністерства

юстиції України за результатами правової експертизи проєкту нормативно-правового акту: «Висновок гендерно-правової експертизи».

В свою чергу виклики сьогодення такі як пандемія коронавірусу, війна з російською федерацією, стрімкий розвиток креативних та інноваційних індустрій та інші чинники, які суттєво впливають на докорінну зміну структури та вектору розвитку сучасної економіки призводять до нагальної необхідності оновлення, а подекуди і докорінної зміни існуючого трудового законодавства. Саме інструмент гендерно-правової експертизи, на мою думку, на цей час є недооціненим та таким, що використовується більше за формальними ознаками, як під час проєктування нового законодавства, так і під час моніторингу чинного.

В зв'язку з чим необхідно звернути увагу на важливість ефективного використання вже існуючого інструментарію для забезпечення цілей досягнення гендерної рівності, для чого є потреба в їх модернізації та актуалізації, що має призвести до підвищення якості врахування гендерно-орієнтованого принципу при прийнятті нових актів трудового законодавства. Є потреба в підвищенні ролі гендерно-правової експертизи при прийнятті нових нормативно-правових актів трудового законодавства (в пріоритеті, але в цілому і будь-якого іншого), наприклад шляхом залучення громадськості до обговорення відповідних положень, забезпечення публічності цього процесу, конкретизації алгоритму її проведення, збільшення ступеню впливу на обов'язковість звернення уваги автору проєкту нормативно-правового акту тощо.

Список використаних джерел

1. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.
2. Гоц-Яковлєва О.В. Щодо забезпечення гендерної рівності в правовому регулюванні відпусток в Україні. Основні напрямки захисту прав громадян України на працю та соціальний захист в умовах євроінтеграції : тези доп. і наук. повідомл. учасників XI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 8 жовт. 2021 р.) / [уклад.: О. М. Ярошенко, О. Г. Серeda, О. О. Конопельцева] ; за ред. О. М. Ярошенка ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого – Харків : Право, 2021. – 318 с. С. 97-100.
3. Конституція України. Закон України від 28 червня 1996 року № 30. Ст. 141. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
4. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Закон України № 2866-IV від 08.09.2005 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
5. Питання проведення гендерно-правової експертизи. Постанова КМУ від 28.11.2018 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-2018-%D0%BF#Text>.
6. Деякі питання проведення гендерно-правової експертиз. Наказ Міністерства юстиції України від 12.05.2006 № 42/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v42_5323-06#Text.

Варук Валентина Віталіївна,
студентка 6-го курсу факультету історії і права
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
e-mail: varuk@karazin.ua
Науковий керівник: к.ю.н., доцент **Т.А. Павленко**

ПРОБЛЕМИ ТА ГОТОВНІСТЬ ДО РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Сьогодні спостерігається збільшене прагнення українців до європейської інтеграції, тому важливий рух до реформування кримінально-правової системи нашої України йде по курсу стрімкого розповсюдження географічно та політично. Удосконалення чинного законодавства, імплементація норм міжнародного права у вітчизняне кримінальне право є необхідністю, пов'язаною з виконанням Україною зобов'язань за міжнародними правами та двосторонніми договорами. Стрімка трансформація суспільних відносин, спричинена жорсткою сьогодишньою ситуацією, та поява у зв'язку з цим нових загроз призвели до змін у законодавстві: це стосується включення нових статей, спрямованих на врегулювання питань відповідальності за порушення особливого правового режиму в умовах війни, а також поширення інформації, яка може спричинити паніку серед населення. Враховуючи унікальність такого роду інновацій, їх аналіз є надзвичайно важливим з точки зору подальшого врахування досвіду, отриманого в подібних ситуаціях.

Системи кримінального правосуддя в усьому світі стикаються з багатьма проблемами, тому інтегровані та скоординовані підходи необхідні для їх ефективного вирішення. Проблеми включають постійний високий рівень злочинності та насильства, необхідність реагувати на нові форми злочинності, а також посилення відповіді на злочинну поведінку, яка вже давно пронизала суспільства, наприклад включаючи корупцію та насильство щодо жінок і дітей. У 2022 році правоохоронні органи в Україні повідомляють, що криміногенна ситуація у воєнний час в Україні покращилася: зареєстровано 65 тис. кримінальних правопорушень, що на 16% менше, ніж за аналогічний період мирного часу [3]. Ці показники викликають обґрунтовані сумніви, оскільки реальна ситуація з вчиненням кримінальних правопорушень у нашій країні дійсно погіршується, а не покращується згідно за даними різних рейтингів. Так, за рейтингами глобального індексу організованої злочинності Україна посіла 34 місце із 193 країн - експерти оцінили її як країну з високим рівнем злочинності та низькою здатністю влади їй протистояти [4].

Багато систем кримінального правосуддя в усьому світі переобтяжені великою кількістю справ і страждають від недостатніх фінансових і людських ресурсів. Це призводить до різних збоїв у роботі системи правосуддя, включаючи високий рівень безкарності, затримки у відправленні правосуддя, надмірне використання досудового ув'язнення, недостатнє використання альтернативних варіантів покарання, переповнені в'язниці, які не можуть виконувати свою

реабілітаційну функцію, і високі показники повторного вчинення злочину. Системи кримінального правосуддя часто страждають від розрізненості та відсутності інтеграції різних компонентів ланцюга кримінального правосуддя, а також від відсутності координації та співпраці з іншими секторами, необхідними для забезпечення інтеграції реагування на злочинність і насильство, такими як охорона здоров'я, освіта та соціальне забезпечення. Нині особлива увага приділяється вдосконаленню законодавства, яке безпосередньо спрямоване на протидію та запобігання криміногенних ситуацій. Елементи реформ відбуваються як «зверху-вниз» - судові чи адміністративні, так і «знизу-вгору» - керовані некомерційними організаціями, громадськими групами. Фахівці з вирішення спорів мають певні навички та мислення, які можуть сприяти реформі кримінального правосуддя [2].

У роботі розглядаються пункти, у яких реформи можуть просуватися та підтримуватися професіоналами з вирішення спорів: угоди про визнання винуватості, суди для вирішення проблем та відновне правосуддя. У більшій мірі у порівнянні з минулим суди не є домінуючим процесом вирішення кримінальних, цивільних справ. У системі кримінального правосуддя угоди про визнання винуватості, які існували з колоніальних часів, почали активно використовуватися з середини 20-го століття і зараз вони використовуються майже щодня майже у кожному кримінальному суді на земному шарі. Сьогодні ця угода - це система кримінального правосуддя, а не доповнення до неї; яка має багато недоліків і серйозної критики, як і сама кримінально-правова система.

Одним із перших кроків з вирішення спорів - це кращі дані та інформація про ці угоди. Відсутність прозорості також впливає на здійснення будь-яких реформ. Без даних, які показують, що насправді відбувається під час угод про визнання винуватості: як надаються пропозиції та які протидії; терміни та повідомлення пропозицій; хто і за що отримує пропозиції і тому подібне. Незважаючи на поширеність, насправді населення напрочуд мало знає про те, як ці угоди працюють на практиці. Не відомо як часто прокурори погрожують пред'явити звинувачення або посилити, якщо підсудний не прийме угоду - хоча відомо, що таке трапляється. Збір кращих даних щодо угод, безумовно, допоміг би визначити, яка реформа може бути корисною для вирішення проблем несправедливості, упередженості та масового ув'язнення.

Проблемою, пов'язаною з угодою, також є відсутність підготовки до переговорів. Сьогодні відмічається майже повна відсутність навчання у практикуючих. Більшість юристів, які регулярно ведуть переговори щодо результатів судових справ, мало або зовсім не навчалися веденню переговорів. Переговори про визнання вини складні, багатосторонні та серйозні; звичайно, існують відмінності між переговорами про визнання вини та корпоративними контрактами, але існують також відмінності між переговорами щодо корпоративних контрактів і справами про розлучення. Завдання насправді полягає в інституціоналізації цього навчання. Прокурори та адвокати регулярно відвідують програми безперервної юридичної освіти з навичок судочинства, захисту у справах про вбивства, але ця підготовка не часто передбачає укладання угод про визнання вини.

Спільнота з вирішення суперечок відіграє важливу роль у дослідженні того, як використовуються процеси та інститути, наприклад угоди про визнання винуватості, суди для вирішення проблем і відновне правосуддя, а також у

дослідженні того, як їх можна зробити ефективнішими. Кілька десятиліть тому багато професіоналів стали учасниками того, що тоді було відомо як рух за «альтернативне» вирішення суперечок, з надією, що медіація може допомогти покращити світ. Такий же ідеалізм потрібен і нашій кримінально-правовій системі. Суди, які вирішують проблеми, мають вузькі критерії прийнятності, вимагають визнання винуватості як частину процесу кваліфікації до суду (застосування тиску і спонукання деяких невинних визнати себе). Кваліфікація злочину завжди пов'язана з вибором і застосуванням норми кримінального права. Призначаючи покарання за кваліфіковані й особливо кваліфіковані склади злочинів, суд ураховує всі інші обставини, крім тих, які є ознаками такого складу. Наприклад, якщо крадіжка в умовах воєнного стану за цією ознакою вже кваліфікована за ч. 4 ст. 185 КК України, то вчинення злочину в умовах воєнного стану – вдруге не враховується як обтяжуюча обставина, бо воно вже враховано при кваліфікації [1]. У результаті кваліфікації встановлюється відповідність між ознаками діяння, ознаками конкретного злочину. Вказуючи на специфіку значення факультативних ознак об'єктивної сторони злочину – вони є значимими: це прямо передбачена нормами кримінального права необхідна ознака складу злочину; а також обтяжуюча частина статті Особливої частини кодексу як обставина, що обтяжує злочин; відомо, що склад злочину складається із сукупності необхідних і достатніх ознак, щоб впізнати особу як таку, що вчинила злочин. Тому той факт, що в диспозиції статті прямо вказано спосіб вчинення злочину, свідчить про те, що він є необхідною ознакою складу злочину.

Наша нація вкладає величезні ресурси в нашу систему правосуддя, починаючи від витрат на поліцію і закінчуючи судами, адвокатами та в'язницями. Система витрачає більше на ув'язнення громадян, ніж на їх освіту. З огляду на такі державні витрати та серйозні наслідки для громад, можна було б використовувати більше ідеалу. Громадам могли б бути корисні люди, які думають, як би банально (чи неможливо) це не звучало, що можна зробити світ кращим. Окрім галузевого законодавства, сьогодні потрібний кардинальний перегляд стратегії, що потребує кримінологічного аналізу з подальшою реалізацією комплексу заходів, які мають бути розроблені на його основі. Політична воля не повинна обмежуватися внесенням змін до законодавства. Причому такі зміни мають бути результатом цілеспрямованого кримінологічного аналізу з відповідним кримінологічним (а не спонтанними діями) прогнозом розвитку ситуації за відсутності чи, навпаки, наявності відповідних норм у законі.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 19.08.2022 р. №2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст.131. Дата оновлення: 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Степанова Г.М., Григорчук Н.П. Сучасна характеристика інституту медіації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №1. С. 292-295. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2022/73.pdf.
3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування: Офіс генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

УДК 343.3

Донченко Катерина Романівна,
здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти другого року навчання
ОНП Право,
факультету Історії і права
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
donchenkoekaterina5@gmail.com
Науковий керівник: к.ю.н., доцент *Т.А. Павленко*

ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА: ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я у 2019 році внаслідок самогубств пішло з життя більше 700 тисяч людей [9]. В Україні за даними Державної служби статистики України у 2020 році самогубство стало причиною смерті 6103 людей [10].

Як зазначає О.А. Гусак, у випадку доведення до самогубства винний не позбавляє потерпілого права вибору щодо розпорядження своїм життям, як при вбивстві [2, С. 173]. Безпосередньо винний не позбавляє життя потерпілого, проте він впливає на потерпілого і доводить своїми певними діями до того, що останній сам позбавляє себе життя.

Станом на вересень 2022 року у період з 01.01.2022 в Єдиному державному реєстрі судових рішень є лише три вирoki суду, в яких особу визнано винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 120 КК України (справи: №305/243/18; №694/562/20; №539/5313/2), що свідчить про проблематику кваліфікації. Для визначення особливостей кваліфікації даного кримінального правопорушення необхідним є встановлення відповідності всіх ознак складу кримінального правопорушення ознакам, які передбачені ст. 120 КК України.

Стаття 3 Конституції України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку найвищою соціальною цінністю [3]. Родовим об'єктом є суспільні відносини, пов'язані із забезпеченням конституційного права на життя та здоров'я людини.

Проаналізувавши ст. 120 КК України бачимо, що діяння (у формі дії або бездіяльності) передбачає: 1) доведення до самогубства або до замаху на самогубство; 2) схиляння до самогубства; 3) інші дії. У формі бездіяльності – ненадання їжі, ліків, води. Важливим є спосіб скоєння кримінального правопорушення шляхом: жорстокого поводження, шантажу, систематичного приниження людської гідності або систематичного протиправного примусу до дій, що суперечать її волі (стосується виключно доведення до самогубства або до замаху на самогубства) [6].

Особливості кваліфікації ускладнюються таким видом суспільно небезпечного діяння як схиляння до самогубства. В. Д. Чабанюк зазначає, що схилянню до самогубства є будь-які умисні ненасильницькі дії, спрямовані на збудження в іншій особи бажання вчинити самогубство (пропозицію, умовляння,

пораду, переконування тощо) [14, С. 203]. Варто зазначити, що схиляння до самогубства не потребує додаткової кваліфікації за ч. 4 ст. 27 КК України (підбурювач), тому що само по собі схиляння до самогубства є об'єктивною ознакою складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 120 КК України. Цікавим також буде відмітити, що в проєкті Нового Кримінального Кодексу України схиляння до самогубства та схиляння до спроби самогубства відокремлені у самостійні статті [8].

Під поняттям «інші дії» І.А. Копйова розуміє дії, що сприяють вчиненню самогубства, такими слід визнати надання будь-якої допомоги в реалізації наміру особи вчинити самогубство (порад, вказівок, надання засобів чи знарядь, усунення перешкод тощо). Така допомога зміцнює рішучість особи вчинити самогубство [4, С. 109]. Ці «інші дії» дуже схожі на такий вид співучасті як пособництво (особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню кримінального правопорушення іншими співучасниками), однак є певна відмінність: пособництво має на увазі сприяння іншим співучасникам, а інші дії, що сприяють вчиненню самогубства, стосуються зміцнення рішучості потерпілого на позбавлення себе життя.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони є вина. В теорії кримінального права позиції авторів щодо форми вини різняться. Л.М. Шестопалова указує, що «самогубство – це протиправне (необережне або з побічним умислом)...» [15; 14]. Я погоджуюсь з позицією О.А. Гусак, яка вважає, що суб'єктивна сторона цього складу кримінального правопорушення характеризується умисною формою вини і зазначає, що виходячи з природи розглянутого діяння, воно визначається як свідоме, кримінально протиправне, пов'язане з негативним впливом на потерпілого [1, С. 12-13].

Актуальним буде питання, як кваліфікувати діяння особи, яка не мала умислу на доведення до самогубства потерпілого, але останній сприйняв її дії «у якості об'єктивної сторони» та вирішив позбавити себе життя. Як зазначає Д.А. Кривоконь проблема доведення вини в таких кримінальних правопорушеннях проявляється у складності встановлення причинного зв'язку між діями винного та смертю потерпілої особи. Тому призначення та проведення різноманітних судових експертиз у справах про доведення до самогубства є одним з основних джерел отримання доказової інформації [5, С. 890]. В Національному науковому центрі «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса» проводиться судова-психологічна експертиза психічного стану особи, що покінчила життя самогубством (посмертна судово-психологічна експертиза), яка може дати відповідь на питання «Чи виник емоційний стан особи в період, який передував її самогубству, унаслідок дій певної особи?».

Також, однією з проблем, яка стосується застосування даної норми у практичній діяльності є відмежування діяння, передбаченого ст. 120 КК України, від інших схожих кримінальних правопорушень. При кваліфікації даного кримінального правопорушення постає питання про доцільність кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень, якщо внаслідок побоїв і мордування особа вчинила самогубство. Зі змісту диспозиції ст. 120 КК України вбачаємо, що способом вчинення доведення до самогубства або до замаху на самогубство є жорстоке поводження під яким Пленум Верховного Суду України розуміє безжалісні, грубі діяння, які завдають потерпілому фізичних чи психічних страждань (мордування, систематичне заподіяння тілесних ушкоджень чи побоїв,

позбавлення їжі, води, одягу, житла тощо) [7]. З цього вбачається, що побої та мордування є різновидом діяння, яке складає об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ст. 120 КК України і тому не потребує додаткової кваліфікації за ст. 126 КК України.

Законодавець визначає катування як «умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій...» (ст. 127 КК України) [6]. Як бачимо, нанесення побоїв, передбачене у ст. 126 КК України, є також складовою жорсткого поводження, що викликає складність при кваліфікації. Як слушно зазначає Л. Тіцька, використання багатьох термінів для позначення тотожних понять є підставою для їх неоднозначного розуміння в теорії та при правозастосуванні [12, С. 251]. В теорії кримінального права також відсутнє однозначне розуміння питання кваліфікації таких діянь. О.А. Гусак зазначає, що катування є спеціальним видом жорсткого поводження з потерпілим. І практикою підтверджується, що психотравмуючий вплив катування нерідко веде до самогубства. Таким чином, якщо катування потерпілого призводить до його самогубства або замаху на самогубство, діяння необхідно кваліфікувати за ст. 120 КК України за сукупністю зі ст. 127 КК України [1; 14]. Натомість, Л.І. Тіцька акцентує свою увагу на тому, що якщо суб'єкт злочину заподіював сильний фізичний біль або фізичне чи моральне страждання з метою примусити потерпілого вчинити дії, що суперечать його волі, то необхідно застосовувати тільки статтю, яка передбачає відповідальність за доведення до самогубства, оскільки катування є проявом жорсткого поводження [13, С. 985-986].

На мою думку, катування з метою доведення до самогубства або до замаху на самогубство слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень (ст. 127 та ст. 120 КК України) за наступних підстав: 1) санкція за катування з метою доведення до самогубства або до замаху на самогубство не може бути нижчою ніж за склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 120 КК України; 2) катування не передбачає настання таких тяжких наслідків, як самогубство потерпілого.

Як бачимо, проблема кваліфікації доведення до самогубства викликає певні складнощі у правозастосовній діяльності. Це також підтверджується статистичними даними про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування, що опубліковані на сайті Офісу Генерального Прокурора відповідно до яких, у період за січень-серпень 2022 року було обліковано 58 випадків доведення до самогубства, з яких жодного не направлено до суду [11].

Список використаних джерел

1. Гусак О.А. Кримінально-правова характеристика доведення до самогубства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: Одеса 2014. 22 с.
2. Гусак О.А. Об'єкт доведення до самогубства: сучасний погляд: Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. *Правознавство*. 2012. Т.17. Вип.1/2 (16/17). С. 171-175.
3. Конституція України від 28.06.1996. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

4. Копйова І.А. Співвиконавці доведення до самогубства. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2020, № 2(14). С. 102-120.
5. Кривоконь Д.А. Доведення до самогубства: кримінально-правовий аналіз. «Молодий вчений» № 11 (51) листопад, 2017 р. С. 888-892.
6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341–III. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
7. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>.
8. Проект Кримінального кодексу України, опублікований станом на 22 вересня 2022 року – URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/09/22/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-22-09-2022-bez-koloriv.pdf>.
9. Сайт World Health Organization. URL: <https://www.who.int/news/item/17-06-2021-one-in-100-deaths-is-by-suicide>.
10. Сайт Державної служби статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/>.
11. Сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua>.
12. Тіцька Л. І. Жорстокість як ознака складів злочинів. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2012. Випуск 55. С. 247–253.
13. Тіцька Л.І. Дискусійні питання кваліфікації злочинів, ознакою складів яких є жорстокість. *Форум права*. 2012. №1. С. 983-989.
14. Чабанюк В.Д. Кваліфікація сучасних проявів доведення до самогубства. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 1, Том 2, 2019. С. 197-204.
15. Шестопалова Л.М. Самогубство та доведення до самогубства: заходи протидії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: Київ 2001. 24 с.

УДК 349.2

Андрєєва Юлія Сергіївна,
студентка 45 групи ОП «Право» спеціальності 081 Право
факультету історії і права
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
e-mail: Yuljaandreeva76@gmail.com
Науковий керівник: **Коваленко Олена Олександрівна,**
в.о. завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін і
трудового права імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди,
доктор юридичних наук, професор

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОБОЧОГО ЧАСУ У ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ

З давніх давен Україна славилась своїм основним багатством – землею, раціональне використання якої і має стати основним засобом забезпечення

розвитку нашої держави. Тому Україна має надавати підтримку у розвитку ініціативи громадян, що приймають рішення заробляти собі на життя працею у аграрному секторі економіки, зокрема у фермерських господарствах.

«Сучасні фермерські господарства України ще не набули істотно значущої економічної та соціальної ролі в суспільстві, адже створюються і діють у складних кризових умовах. Проте мають важливе значення для перспективного розвитку аграрних ринкових відносин. З розвитком у нашій державі фермерського укладу виникає багато проблем, що стосуються правового регулювання відносин у сфері праці в фермерських господарствах як членів господарства, так і тих осіб, які не є членами господарства (найманих працівників)» [1].

Зокрема мова йде про правове регулювання робочого часу у даних об'єднаннях.

Закон України «Про фермерське господарство» [2] взагалі мало уваги приділяє правовому регулюванню саме трудових відносин, а що стосується регулювання робочого часу – то це лише наступні випадки: з особами, залученими до роботи у фермерському господарстві, укладається трудовий договір (контракт), у якому, окрім іншого, визначаються тривалість робочого дня, вихідні дні, щорічна оплачувана відпустка [2, ч. 3 ст. 27]; тривалість щорічної відпустки осіб, які працюють у фермерському господарстві за трудовим договором (контрактом), не повинна бути меншою за передбачену законом тривалість щорічної відпустки [2, ч. 4 ст. 27].

Особливості виконання роботи у фермерських господарствах, а саме праця в аграрному секторі економіки, який напряду залежить від кліматичних умов, в яких протікає трудова діяльність, режим робочого часу у даній сфері відрізняється від звичного для широкого загалу працівників – так би мовити, типового, режиму робочого часу. Адже, трудова діяльність, що виконується у фермерських господарствах не може бути обмежена нормальною тривалістю робочого часу. Тому тут застосовуються нетрадиційні – атипові режими роботи, такі як режим ненормованого робочого дня, режим роботи з роздробленим робочим днем тощо.

Чинний КЗпП не регулює ненормований робочий час. До акту, який приділяє увагу цьому питанню відносяться Рекомендації щодо порядку надання працівникам з ненормованим робочим днем щорічної додаткової відпустки за особливий характер праці, затверджені Наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 10 жовтня 1997 р. [3], де встановлено, що перелік працівників з ненормованим робочим часом закріплюється в колективному договорі. Підставою для віднесення працівника до числа осіб з ненормованим робочим днем є включення посади, яку він займає, в затвердженні міністерствами і відомствами за погодженням з відповідними виборними органами первинної профспілкової організації переліки посад, для яких допускається застосування ненормованого робочого дня.

Критерієм включення до такого переліку є те, що праця працівників, за характером виконуваних ними робіт, не завжди може бути обмеженою тривалістю робочого дня, не піддається точному обліку внаслідок режиму роботи, а також це стосуються тих осіб, робочий час яких у зв'язку з особливостями організації їх праці, розподіляється ними на свій розсуд. Праця працівників фермерських господарств підпадає як раз під ці критерії.

Безпосередньо на підприємстві або в організації список посад працівників з ненормованим робочим днем розробляється при укладенні власником або уповноваженим ним органом спільно з виборним органом первинної профспілкової організації цього підприємства чи організації колективного договору і є додатком до нього. Таким чином, ненормований робочий день встановлюється для обмеженого кола осіб: для осіб адміністративного, управлінського, технічного та господарського персоналу; для осіб, праця яких не може обчислюватися в часі; для осіб, які розподіляють час роботи за власним розсудом; для осіб, робочий час яких за характером праці роздібнюється на частини невизначеної тривалості [3]. Останні два випадки як раз і зустрічаються у фермерському господарстві. Переробка компенсується їм наданням додаткової відпустки тривалістю до 7 днів [3].

Крім вище зазначеного режиму робочого часу існує і так званий режим роботи з роздробленим робочим днем. Він вводиться в таких галузях господарства, де обсяг робіт нерівномірно розподіляється протягом дня і не може бути розподілений рівномірно (наприклад, водії міського транспорту, робота яких інтенсивна вранці та увечері, у часи пік, вдень же водії відпочивають; для тваринників час годівлі і доїння корів призначається у певний час) [4, с.277]. Це стосується і роботи у фермерських господарствах. На таких роботах робочий день може бути поділений на частини з умовою, що загальна тривалість роботи не повинна перевищувати встановленої тривалості робочого дня і не перевищуватиме 40 годин на тиждень.

Список використаних джерел

1. Мартинович О.М. Законодавча регламентація трудових відносин членів фермерських господарств. file:///D:/user/Downloads/bmju_2010_9_18.pdf. 2. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 р., № 973-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text>. 3. Рекомендації щодо порядку надання працівникам з ненормованим робочим днем щорічної додаткової відпустки за особливий характер праці: Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 10 жовтня 1997 р. №7. Праця і зарплата. 1997. №23. 4. Болотіна Н.Б., Чанишева Г.І. Трудове право України. Київ:Знання, 2000. 564 с.

УДК 343.3

Гончаренко Ксенія Юріївна,
студентка 4 курсу факультету історії і права
Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди
honcharenko.kseniia@gmail.com
Науковий керівник - к.ю.н., доцент, *Корабель Марія Георгіївна*

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ НОВОВВЕДЕНЬ ДО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: СТАТТЯ 111-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У зв'язку із повномасштабним вторгненням 24 лютого 2022 Російської Федерації на території суверенної держави України Указом Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні»,

затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 року №2102-XI, в Україні було введено воєнний стан.

Як наслідок такого вторгнення на територію нашої держави та окупацію деяких частин областей гостро постає питання, врегулювання якого було одним із найважливіших, на мою думку, питань законодавчого рівня-питання заборони колабораційної діяльності в Україні. Тож, Законами України № 2108-IX та № 2107-IX законодавець запровадив відповідальність за співпрацю з державою-агресором у будь-якій сфері діяльності.

Згідно із Законом № 2108-IX від 03.03.2022 Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність було внесено зміни до Кримінального Кодексу України. Кодекс доповнено статтею 111-1 Колабораційна діяльність [1].

Але, варто зазначити, що на сьогоднішній день жоден законодавчий акт України не містить визначень “колабораціонізм”, “колаборант” та “колабораційна діяльність”. Тож, виходячи з того, варто визначити, що «колабораціонізм» (від фр. collaboration — «співробітництво») визначають як співпрацю населення або громадян держави з ворогом в інтересах ворога-загарбника на шкоду самій державі чи її союзників і участь у переслідуванні патріотів країни, громадянином якої є колаборант.

Таким чином, законодавець визначив поняття колабораційної діяльності та колаборціонізму, як такого, його форми та відповідальність за вчинення дій, що передбачені такою статтею.

Виходячи із цього, колабораційною діяльністю визнаються наступні дії:

- публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України [1].

- здійснення громадянином України пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти [1].

- передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора [1].

- добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також участь в організації та проведенні

незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території [1].

-організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах [1].

-добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території, а також добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях [1].

Кримінальним Кодексом України передбачено, що як наслідок колабораційної діяльності, для фізичної особи передбачена кримінальна відповідальність, що передбачена санкцією статті, а для юридичної особи передбачена кримінальна відповідальність у вигляді застосування заходів кримінально-правового характеру [4].

Згідно зі ст. 111-1 КК України кримінальну відповідальність за здійснення колабораційної діяльності можуть нести фізичні особи, громадяни України [4].

Окрім того, у разі вчинення колабораційних діянь уповноваженою особою від імені юридичної особи, до останньої можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру, зокрема ліквідація.

Вважаю, що внесення таких змін до Кримінального Кодексу України є, безумовно, актуальними та слушними, беручи до уваги сьогодення.

Але, постає питання, що саме викликало потребу серед громадського суспільства, потребу держави у тому, аби криміналізувати дії, що тепер передбачені статтею 111-1 Кримінального Кодексу України? Вважаю, що таке питання слід розглядати через соціально-правовий аспект виникнення такої необхідності, як внесення до Кримінального Кодексу України нового складу кримінального правопорушення.

По-перше, аби мати розуміння про що ж таки йде мова, то, перш за все, необхідно розібратись із тим, що для нас буде соціальним аспектом, у нашому випадку. До соціального аспекту виникнення нововведень до Кримінального Кодексу України відносяться такі чинники, що, перш за все, пов'язані з тенденціями теперішнього життя української нації, умови війни, що змушують змінювати людей свої соціальні зв'язки, умови та соціальні фактори, що змушують цілий механізм держави змінюватись та адаптуватись до нового часу та нових викликів. Саме такий час, що настав для нашої держави, та ті виклики, що предстали перед демократичним суспільством України, зумовили внесення змін до деяких законодавчих актів України.

Говорячи про правові аспекти та фактори, що зумовили законодавця криміналізувати дії, що є колабораціонізмом, то, це, безперечно, дії, що викликаються у суспільстві в такий складний для країни час. На фоні військової агресії Російської Федерації проти України, колабораційна діяльність стала гострою проблемою, що потребувала реакції з боку держави. Співробітництво громадян України із окупантами-більш сьогодення. Такі випадки трапляються все частіше. Нажаль, ситуації є різними, починаючи з того, що

колабораціонізм є розповсюдженим діянням серед посадових осіб, журналістів та інших осіб, що пов'язані із військовою, адміністративною та трудовою сферою, закінчуючи тим, що перед звичайною особою постає вибір: “Смерть або робота на окупантів”. Звичайні громадяни, що опиняються на окупованій території, звідки не мають можливості виїхати на території України, де панує безвизвиходь. Відсутність гарячої води, опалення, газу, світла та мобільного зв'язку змушує деяких громадян обирати для себе колабораціонізм, що, на їх думку є останнім виходом із ситуації. Виходячи із цього, варто зазначити, що проблематика колабораційної діяльності в Україні сьогодні є надважливою та надактуальною.

Визначивши що ж є соціальними та правовими аспектами нововведень до Кримінального Кодексу України, через призму статті 111-1, можна впевнено стверджувати, що як соціальні фактори, так і правові зіграли свою роль у реакції законодавчих органів на обставини сьогодення, та саме такі чинники змусили демократичне суспільство реагувати на це. Як підсумок, законодавець криміналізує низку кримінально-караних діянь та вносить їх до Кримінального кодексу України.

Важливо наголосити, що Закон України №2108-IX від 03.03.2022, безумовно сприяє забезпеченню захисту національної безпеки, захисту української нації від осіб-колаборантів, що шкодять своїми діями територіальній цілісності держави, інформаційній, економічній та обороноздатній безпеці української нації. Але, нажаль, наразі проблематика колаборантства серед українців стала надактуальною та потребує детального її дослідження науковцями. Таке питання мусить бути вирішено на законодавчому рівні, бо, наприклад, ні Закон України № 2108-IX від 03.03.2022, ні Кримінальний Кодекс України не містить у собі ключових визначень, таких як: «колабораціонізм» «колаборант» та «колабораційна діяльність», не містить примітки або пояснювальної записки, що спрощувала би розумівання складів злочину державної зради та колабораційної діяльності.

Список використаних джерел

1. Закон України № 2108-IX від 03.03.2022 Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради

Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>

2. Закон України № 2107-IX від 03.03.2022 Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність

[Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2107-20>

3. Колабораційна діяльність: що це, хто та яке покарання понесе? [Електронний ресурс] // Вісник Радіо Свобода. Донбас. Реалії. 21.06.2022. Олексій Виноградов Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/kolaboratsia-pokarannia/31901220.html>

4. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001[Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 25—26. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

5. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо

удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення. Апарат Верховної Ради України № 215д9/1-2022/114947 від 15.07.2022. [Електронний ресурс] // Народний депутат України Я.Р. Юрчишин. Режим доступу: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1404639>

УДК 343.3

Долмат Данило Романович,
студент 4 курсу юридичного факультету
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
e-mail: danildolmat1801@gmail.com
Науковий керівник - к.ю.н., доцент, *Корабель Марія Георгіївна*

ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Враховуючи сучасну ситуацію, яка відбувається з 2014 року в Україні, а після її загострення та відкритої агресії РФ проти нашої країни 24 лютого 2022, є актуальним питання воєнних злочинів, вчинених агресором та незаконними збройними формуваннями на території України, їх розслідування і притягнення винних до відповідальності.

Для початку, необхідно визначити поняття воєнного злочину та його відмінність від військових злочинів. Відповідно до Статуту Нюрнберзького трибуналу, воєнні злочини – це свідоме порушення загальноприйнятих звичаїв і правил війни [1]. Це поняття відноситься до сфери міжнародного гуманітарного права, а тому має більш охоплюючий масштаб та стосується всіх країн світу. Військові ж злочини встановлюються національним законодавством країни і передбачає вчинення певного правопорушення військовим під час несення служби в армії певної країни. Перелік воєнних злочинів, передбачених міжнародним гуманітарним правом, зазначений у ст.8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду [2]. Такий перелік був розроблений на основі чотирьох Женевських конвенцій 1949 року, які захищають цивільне населення, комбатантів та військовополонених під час збройного конфлікту, а також на основі Гаазької конвенції 1907 року про закони і звичаї ведення сухопутної війни. Україна ратифікувала чотири Женевські конвенції, однак Римський статут досі не ратифікований, що є проблемою. Кримінальний кодекс України передбачає притягнення до відповідальності за воєнні злочини відповідно до ст.438, однак, дана стаття є досить застарілою і має значно менший перелік діянь, що відносяться до воєнних злочинів на відміну від ст.8 Римського статуту [3].

Головною проблемою при розслідуванні воєнних злочинів на території України є неможливість здійснювати слідчі дії на окупованих територіях, складність і небезпека їх проведення на територіях, де ведеться активні бойові дії, а також фізична неможливість затримання винних осіб, що знаходяться на території Росії та так званих ЛДНР. Можна розподілити дані злочини за територіальним принципом: воєнні злочини, що вчинені на підконтрольній Україні території та воєнні злочини, які вчинені на окупованих територіях. Для

розслідування даних кримінальних правопорушень і притягнення винних до відповідальності необхідно провести певні оперативно-розшукові дії, зібрати докази, що і є головною проблемою під час ведення активних бойових дій і сама фізична неможливість збирання цих доказів на непідконтрольних регіонах. Як зазначає Фесенко О.В., у випадку, коли злочин вчинено на тимчасово окупованій території, джерелами доказів можуть бути: відомості, отримані за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій, у тому числі за результатами зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та з електронних інформаційних систем (прослуховування телефонів осіб, причетних до вчинення злочину, отримання доступу до електронної поштової скриньки особи); відомості, отримані із засобів масової інформації та із всесвітньої мережі Інтернет, а також допит свідків чи потерпілих, що змогли виїхати на підконтрольну Україні територію [4, с.122]. Якщо деякі населені пункти були вже деокуповані як, наприклад, Ізюм, Куп'янськ, Балаклія тощо, то джерелами доказів можуть бути: огляд місця події; допити свідків та потерпілих; слідчі експерименти; відомості, отримані за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Проте, все одно, розслідування воєнних злочинів буде ускладнене, адже між його вчиненням і оглядом місця події може пройти значний час, що ускладнює збирання слідів та проведення інших слідчих дій. Для прикладу, одним із воєнних злочинів, передбачених ст.8 Римського статуту є напад на незахищені і, які не є військовими цілями міста, села, житлові приміщення чи будівлі або їх обстріл із застосуванням будь-яких засобів [2]. Для розслідування даного злочину необхідним є дослідження місця удару та ударного кратеру, що дозволяє встановити напрямок, звідки вівся вогонь. Такі ділянки повинні бути оглянуті якнайшвидше, адже кратери після удару швидко піддаються дії зовнішніх факторів, як природних, так і втручання військових чи місцевого населення [5, с.34]. Ще одним важливим заходом при огляді такого місця події буде встановлення координат місця обстрілу для прив'язки його до точки на карті. Також, обов'язково проводиться криміналістична фотозйомка методом кругової панорами для подальшого орієнтування та передачі матеріалів справи до суду [5, с.35]. Огляд такого місця події буде значно ускладнений активними артилерійськими обстрілами, чи взагалі неможливий, якщо територія є непідконтрольною або знаходиться на лінії зіткнення. Враховуючи специфіку розслідування воєнних злочинів, під час розслідування та огляду місця події може бути залучений військовий фахівець, який відповідно до ст.71 КПК України отримує статус спеціаліста [6].

Підтвердженням складності розслідування воєнних злочинів виступає статистика. В період від 24 лютого 2022 до 2 серпня 2022 правоохоронні органи зареєстрували понад 25 323 кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів, які призвели до загибелі 6662 цивільних та більше 8500 поранених лише відповідно до зареєстрованих даних, фактичні цифри, безперечно, будуть більшими. Підозру у вчиненні воєнних злочинів отримали лише 135 осіб (15 з них полонені, інші отримали її заочно), а до суду дійшли справи 13 російських військових, засуджено шістьох [7]. Як зазначає начальник Департаменту протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту, Офісу Генпрокурора Юрій Белоусов, що багато фактів і доказів воєнних злочинів російських військових збирають медіа і громадські активісти, а також намагаються встановити причетних до злочинів і проінформувати про це світову спільноту [7]. Дійсно, як ми бачимо, про велику

кількість воєнних злочинів ми дізнаємося саме від журналістів, активістів, які знаходяться на окупованих територіях, однак, яким би чином вони не допомагали слідству, не завжди всю зібрану ними інформацію можна долучити до справи, тим більше, воєнні злочини відносяться до міжнародного гуманітарного права і підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. Сам Юрій Белоусов говорить: «Питання в тому, що в нас і журналістів різні стандарти доведення. Журналісту достатньо сказати, що та чи інша людина могла вчинити злочин. Це може бути переконливо для громадськості, але не виключає помилки. А ми не маємо право не лише на помилку, а й на припущення також. Тому ми повинні мати докази, які зможемо використати у суді й переконати саме суд, а не громадськість» [7]. Саме тому, журналісти не можуть замінити слідчих та експертів-криміналістів. Одним із нововведень став сайт, за допомогою якого громадяни можуть повідомляти правоохоронні органи про воєнні злочини та надавати докази (відео-, аудіо-записи, фото). Це, безперечно, допомагає слідчим та прокуратурі в розслідування даних кримінальних правопорушень.

На деокупованих територіях правоохоронці знаходять багато слідів воєнних злочинів. В нещодавно звільненому Ізюмі Харківської області було знайдено масове кладовище, серед загиблих встановлені як цивільні громадяни, так і військові. В даному випадку встановлений факт воєнного злочину, наявні та зібрані докази, однак постає питання встановлення винних осіб. Так, відома інформація про підрозділи військових частин, що перебували в населеному пункті під час окупації, однак складно визначити, хто саме з російських військових брав участь у масових розстрілах та вбивствах. В таких випадках, 28 стаття Римського статуту передбачає відповідальність командирів та інших керівників [2]. Для цього командири не обов'язково повинні бути задіяні у вчиненні злочинів, однак якщо було встановлено, що вони знали або повинні були знати про скоєння таких злочинів та не прийняли усіх розумних заходів для попередження чи припинення таких злочинів, або ж не передали інформацію про ці злочини компетентним органам для вирішення питання відповідальності.

Таким чином, ми бачимо, що розслідування воєнних злочинів під час ведення активних бойових дій є дуже складним, адже постають проблеми як в збиранні доказів, огляду місця подій, так і у встановленні та затриманні винних осіб. Однак, маємо надію, що після звільнення окупованих територій та встановлення всіх фактів вчинення воєнних злочинів винні особи будуть притягнуті до відповідальності.

Список використаних джерел

1. Статут Нюрнберзького Трибуналу : текст URL: http://iir-mp.narod.ru/int_law/nurnberg.htm.
2. Римський статут Кримінального міжнародного суду : текст URL: [https://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute\(r\).pdf](https://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute(r).pdf).
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 року (в редакції від 19.08.2022) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
4. Фесенко О.В. Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях: мат-ли круглого столу. : Національна академія прокуратури України, 2016. – 175 с. – С. 122–125.
5. Коваль Д.О., Авраменко Р.А. Воєнні злочини: особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі.

Одеса : Фенікс, 2019. 36 с. **6.** Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.04.2010 року (в редакції від 10.09.2022) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>. **7.** Юрій Белоусов, «департамент війни» Офісу Генпрокурора: «Між нами і журналістами-розслідувачами виникла конкуренція. Це добре, але є ризики»: інтерв'ю URL: <https://ecpl.com.ua/news/21261/>

УДК 349.2

ORCID 0000-0001-6042-2967

Ілющенко Анастасія Сергіївна,
студентка 45 групи ОП «Право» спеціальності 081 Право
факультету історії і права
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
e-mail: nastailusenko073@gmail.com
Науковий керівник: *Коваленко Олена Олександрівна*,
в.о. завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін і
трудового права імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди,
доктор юридичних наук, професор

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВІДМЕЖУВАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ

Матеріальна відповідальність працівників за трудовим правом близька до цивільно-правової відповідальності. Але треба усвідомлювати, що матеріальна відповідальність працівників, що регулюється законодавством про працю, разом з тим істотно відрізняється від відповідальності за шкоду за нормами цивільного законодавства.

Специфіка матеріальної відповідальності, яка відрізняє її від усіх інших видів юридичної відповідальності полягає в тому, що вона має свій суб'єкт, свою підставу, умови настання і межі відповідальності, порядок відшкодування шкоди, свої цілі.

Аналізуючи цивільно-правову та матеріальну відповідальність, треба відмітити, що, вони не рівні за призначенням та змістом.

Як відомо, матеріальна відповідальність працівників регулюється спеціальними нормативно-правовими актами та Кодексом законів про працю України. Вони передбачають інші розміри та порядок відшкодування шкоди, ніж це передбачено нормами цивільного права. Це означає, що неприпустимо застосовувати норми цивільного права у випадках заподіяння підприємству, установі, організації матеріальної шкоди працівниками. Тільки працівник, який перебуває у трудових відносинах з підприємством, організацією, установою, може бути суб'єктом матеріальної відповідальності, і тільки він зобов'язаний відшкодувати заподіяну шкоду.

Тобто до матеріальної відповідальності на основі норм трудового права можуть притягуватися тільки працівники, що перебувають у трудових відносинах

з підприємством, організацією, установою, яким спричинена шкода винним діями цього працівника. Ця відповідальність завжди носить особистий характер та працівник, що спричинив шкоду, відповідає за неї самостійно. Щодо цивільно-правової відповідальності, то її суб'єктами можуть бути особи, що і не перебувають у трудових відносинах (наприклад, відповідальність батьків за шкоду, що заподіяна їх дітьми).

При матеріальній відповідальності стягненню підлягає лише пряма дійсна шкода. У цивільному праві діє принцип повного відшкодування шкоди, враховуючи неотриманні прибутки, у деяких випадках може наставати відповідальність і при відсутності шкоди (наприклад, відповідальність за недопостачання товарів у вигляді сплати неустойки за невиконання договірних обов'язків). За трудовим же правом неможливе покладання відповідальності за шкоду, що може бути віднесена до виробничо-господарського ризику, а також за шкоду, спричинену у стані крайньої необхідності [1. ст.130]. У цивільному праві існують випадки притягнення до майнової відповідальності за відсутністю протиправності.

Відповідальність за трудовим правом настає лише за наявності вини працівника [1, ст.130]. Нерідко від її форми залежить розмір шкоди, що підлягає стягненню. В цивільному праві має місце як винна, так і безвинна відповідальність (такою може бути, наприклад, відповідальність при спричиненні шкоди джерелом підвищеної небезпеки).

Трудове право передбачає скорочений термін для звернення роботодавця до суду з позовом до працівника про відшкодування шкоди. Так, для звернення роботодавця до суду встановлений термін в один рік від дня виявлення шкоди, заподіяної працівником. Термін позовної давності за цивільним правом дорівнює трьом рокам.

Вказані відмінності є наслідком того, що матеріальна відповідальність працівників за трудовим правом є самостійним видом юридичної відповідальності, яка встановлена нормами трудового права, за невиконання трудових обов'язків, тобто за порушення трудової дисципліни, що виявляється в заподіянні шкоди підприємству, організації, установі. Правове регулювання відносин по відшкодуванню шкоди не може здійснюватися окремо від встановлених нормами трудового права трудових обов'язків працівників, від правового регулювання трудової дисципліни.

Таким чином, очевидно, що ці відносини не можуть регулюватися нормами цивільного права і підпадають під предмет трудового права.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

Нічипоренко Дар'я Олексіївна,
студентка 44 групи ОП «Право» спеціальності 081 Право
факультету історії і права
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
e-mail: likakrasivoron@ukr.net
Науковий керівник: Коваленко Олена Олександрівна,
в.о. завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін і
трудового права імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди,
доктор юридичних наук, професор

ІДЕЯ СРОДНОСТІ ПРАЦІ Г.С. СКОВОРОДИ ЯК ВАЖЛИВА ЗМІСТОВНА СКЛАДОВА ВИЗНАЧЕННЯ ПРИРОДИ СУЧАСНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ - ЗАХОДУ ЩОДО СПРИЯННЯ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Важливим заходом для визначення професійного шляху людини, а отже й для визначення професійної площини, в якій, можливо і буде проходити все свідоме доросле життя людини, є професійна орієнтація. За Законом України «Про зайнятість населення» професійна орієнтація є одним із заходів щодо сприяння зайнятості населення. Ст. 32 цього закону визначає професійну орієнтацію так: «Професійна орієнтація населення - комплекс взаємопов'язаних економічних, соціальних, медичних, психологічних і педагогічних заходів, спрямованих на активізацію процесу професійного самовизначення та реалізацію здатності до праці особи, виявлення її здібностей, інтересів, можливостей та інших чинників, що впливають на вибір або зміну професії та виду трудової діяльності.

Професійна орієнтація населення здійснюється закладами освіти, закладами охорони здоров'я, реабілітаційними установами, медико-соціальними експертними комісіями, територіальними органами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, центрами професійної орієнтації населення, молодіжними центрами праці, військкоматами, установами виконання покарань, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, що надають послуги з професійної орієнтації» [1, ст.32].

Тобто, професійна орієнтація – це різновекторна, всеосяжна багатоспектрово конструкція, яка завдяки такій широті дозволяє максимально охопити всі фактори, що впливають на професійне самовизначення людини і дозволяють віднайти ту суспільно-корисну діяльність, до якої в людині є нахили.

Варто погодитись з думками В.Т. Лозовецької у її монографії «Професійна орієнтація молоді в умовах сучасного ринку праці», що в умовах посилення тенденцій глобалізації світової економіки та зростання конкуренції у світовому економічному просторі проблема ефективної підготовки та використання

людського потенціалу набуває для суспільства першочергового значення. Якість людського, а відтак – трудового потенціалу суспільства визначається характером становлення та реалізації професійного потенціалу кожного громадянина. Зазначені процеси значною мірою обумовлюються обґрунтованістю професійного вибору, побудовою та реалізацією кожною особистістю своєї професійної траєкторії, яка може, зокрема, передбачати неодноразову зміну професії впродовж життя. Одним з чинників, який сприяє усвідомленому вибору майбутньої професії, побудові та реалізації реалістичних професійних планів на віддалену перспективу, є система специфічних психолого-педагогічних засобів, що характеризуються як професійна орієнтація» [146, с. 5].

Але, хочеться відмітити, що про професійну орієнтацію говорив ще видатний філософ Г.С. Сковорода, авторству якого належить ідея сродності праці.

Л. Ушкалов зазначав: «Джерела сковородинівської науки про «сродність» можна шукати в стоїчному принципі «життя згідно з природою», у святоотцівській та схоластичній традиції, в уявленні про Церкву як про містичне Христове Тіло тощо» [3, с. 690].

Г. Сковорода згадував латинське прислів'я: «Scimilem ad scimilem ducit Deus» - «Бог веде подібне до подібного». І це прислів'я він проводив через свої твори магістральним напрямом через ідею «сродної» праці. Зокрема у творах: діалозі «Алфавіт, або Буквар миру», притчах «Вдячний Еродій» та «Убогий Жайворонок», байках «Бджола та шершень», «Голова і тулуб», «Годинникові колеса», «Дві курки», «Жайворонки», «Собака та кобила» тощо.

Г. С. Сковорода зазначав: «Щасливим можна стати тільки на шляху пізнання самого себе, пізнання своєї внутрішньої сутності, своєї духовності, свого серця через працю. Не пізнавши самого себе, не зможеш обрати згідно своїх природних нахилів відповідну сферу діяльності. Природа ж людини - від Бога, бо сама вона не може вибрати власну природу. Людина лише може пізнати дану їй Богом природу й обрати життєвий шлях, співзвучний власному серцю 48, с. 68].

Саме «сродна праця» є однією з визначальних категорій в системі філософських і соціологічних поглядів Г.С. Сковороди у визначенні людини наряду своєї діяльності, сенсу свого життя. «Сковорода, розглядаючи двоєдину природу людини, вважав, що вона народжується з певними, так би мовити, "запрограмованими" задатками (здібностями, нахилами) до того чи іншого виду діяльності. Бог як універсальне уособлення трьох світів ("Бог, природа и Минерва есть то же") вкорінений і в людині. В процесі самопізнання вона відкриває в собі вище начало, котре єднає її з Богом і робить богорівною насамперед завдяки усвідомленню свого власного покликання, адекватно оцінює свої природні задатки й реалізує їх у відповідних формах діяльності. Тоді вона досягає щастя» [5].

Г. С. Сковорода вважав, що немає нічого радіснішого ніж відповідне своїй природі життя. Таку мораль ми виводимо зокрема з його байки «Бджола та Шершень»: «Солодкі тоді труд тілесний, терпіння тіла й навіть смерть, коли душа, володарка людини, насолоджується спорідненою собі працею» [4, с. 68].

Звичайно, розпізнавання «сродності» має відбуватись через педагогічні складові. Так Д. Багалій, підкреслив: «З того, що усякий мусить пізнати свою натуру, свої схильності, Г.С. Сковорода виводив і виховування дітей. Треба, казав він, пізнати натуру й схильності дитини й розвинути їх - се й зробить дитину потім щасливою, бо дасть їй душевний спокій» [1, с. 10].

Таким чином, варто констатувати, що твори Г.С. Сковороди, що містять ідею «сродності праці» можуть слугувати важливою змістовною складовою визначення природи сучасної професійної орієнтації як заходу щодо сприяння зайнятості населення.

Список використаних джерел

1. Про зайнятість населення. Закон України від 5 липня 2012 року № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>. 2. Лозовецька В.Т. Професійна орієнтація молоді в умовах сучасного ринку праці: монографія. Київ, 2012. 157 с. 3. Ушкалов Л. Григорій Сковорода: семінарії - Харків: Майдан, 2004. - 896с. 4. Сковорода Г.С. Розмова про істинне щастя. Харків: Прапор, 2002. 280 с. 5. Соціально-філософські погляди Г.С. Сковороди: ідея сродності праці. URL: [https://pidru4niki.com/1056041262289/filosofiya/sotsialno-filosofski_poglyadi_gsskovorodi_ideya_srodneyi_pratsi#:~:text=%D0%92%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A1%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%22%D1%81%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%83%22%20\(%D1%81%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B5%22%20%D1%94%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BC%20%D1%83%20%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D1%96](https://pidru4niki.com/1056041262289/filosofiya/sotsialno-filosofski_poglyadi_gsskovorodi_ideya_srodneyi_pratsi#:~:text=%D0%92%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A1%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B8%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%22%D1%81%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%83%22%20(%D1%81%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B5%22%20%D1%94%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BC%20%D1%83%20%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D1%96). 6. Багалій Д. Український філософ Григорій Савич Сковорода. Сковорода Г.С. Розмова про істинне щастя. Харків: Прапор, 2002. 280 с.

УДК 340.132

Шейко Ксенія Володимирівна,
студентка 4 курсу, факультету історії та права
ХНПУ імені Г. С. Сковороди
k.sheiko833@gmail.com

Науковий керівник - к.ю.н., доц., доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін і трудового права імені професора О.І. Процевського
Гоц-Яковлева О. В.

СУДОВА ПРАКТИКА: ВИПРОБУВАННЯ ВІЙНОЮ

Судова практика, як і будь-яка інша сфера життя, будь то господарська діяльність чи трудові відносини, чи економічні, зазнала тимчасових змін. Дії зі сторони Російської федерації, безумовно, вплинули на процес здійснення правосуддя. Проте, навіть в такий нелегкий час, правосуддя має здійснюватися в усіх можливих формах. Також слід зазначити, що формально введення воєнного стану не має позначатися на роботі органів правосуддя, однак, зважаючи на тимчасову окупацію території України військами країни-агресора, фактично робота судів на таких територіях неможлива.

Водночас, забезпечити стабільну та безперебійну роботу судових органів складно, про що свідчить статистика, наведена Головою Ради суддів України Богданом Монічем: «Наразі, під час війни в Україні, до Єдиного державного реєстру судових рішень вноситься щодня близько 11500 різних судових рішень. У

довоєнний час цей показник складав близько 30 тис. судових рішень на день. Динаміка очевидна» [1].

Й справді, динаміка є досить очевидною і невтішною. Кількість справ, що надходять до судів, свідчить про те, що війна стала для судової системи викликом. Спираючись на нормативні підвалини, а саме статтю 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», слід зазначити, що правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами [4]. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції України, а у разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів.

Враховуючи надану можливість зміни територіальної підсудності судових справ, Верховний суд України своїми розпорядженнями змінював територіальну підсудність, надаючи громадянам можливість реалізації свого конституційного права на судових захист.

Окрім змін територіальної підсудності, публікації рекомендацій щодо роботи судів в умовах воєнного стану та прийняття інших рішень та нормативно правових актів, актуальним є дистанційна робота судів. Дистанційність зазнала свого піку у 2019 році під час пандемії. Верховною радою були розроблені закони, що надавали можливість реалізувати учасникам справи право брати участь в судових засіданнях дистанційно.

Зі свого боку, Державна судова адміністрація України розробила порядок проведення відеоконференцзв'язку під час судового засідання за участі сторін поза межами приміщення суду й видала відповідний наказ № 169 від 08.04.2020 року [5]. Використання систем, що забезпечують проведення судових засідань в режимі відеоконференцзв'язку стало підґрунтям для розробки окремих функціональних підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, зокрема підсистем «Електронний кабінет», «Електронний суд».

Такий механізм проведення судових засідань в дистанційному форматі, без присутності учасника справи безпосередньо в залі судового засідання, допоміг значно нормалізувати здійснення правосуддя в умовах карантину. Проте практика підтверджує, що умови воєнного стану перешкоджають реалізації права осіб на розгляд їх справи судом навіть у такий спосіб. На жаль, наразі в Україні відсутнє повністю безпечне місце і чи не щодня у кожній місцевості нашої держави лунають сирени, що, в свою чергу, передбачає необхідність особи (судді, учасників справи або працівників суду) переміститись в укриття.

У зв'язку з цим 26.04.2022 у Верховній Раді України зареєстровано законопроект про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану) №7316, яким передбачено:

- під час дії воєнного чи надзвичайного стану за розпорядженням керівника апарату (секретаріату) суду чи особи, яка виконує його обов'язки передбачається можливість, здійснювати повноваження секретаря судового засідання;
- особливості судових викликів та повідомлень на період дії воєнного чи надзвичайного стану, а саме будь-якими можливими засобами, на всі відомі засоби комунікації (телефонограма, СМС повідомлення, електронна пошта,

повідомлення у месенджерах тощо), а також через оголошення на офіційному веб-порталі судової влади України (з посиланням на веб-адресу відповідної ухвали суду в Єдиному державному реєстрі судових рішень), яке повинно бути розміщене не пізніше ніж за двадцять днів до дати відповідного судового засідання;

- розширення застосування письмового провадження, тобто без повідомлення учасників;

- розповсюдження порядку розгляду судових справ, які застосовувалися у зв'язку із введенням карантину через COVID-19, також і на період дії воєнного чи надзвичайного стану;

- особливий порядок вручення копії судового рішення на період дії воєнного чи надзвичайного стану тощо [3].

Суб'єкти законодавчої ініціативи, які подали законопроект, вважають, що такі зміни сприятимуть реалізації та захисту прав громадян та встановлять дієві механізми здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного часу.

Однак, проаналізувавши висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану)», який свідчить: «проект не містить завершеного механізму правового врегулювання. Зокрема, у проекті не визначено порядок розгляду справ після припинення чи скасування воєнного чи надзвичайного стану, які були розпочаті під час дії воєнного чи надзвичайного стану, справ, які були відкрито до введення воєнного чи надзвичайного стану, розглядалися за правилами провадження передбачених для воєнного чи надзвичайного стану, але їх розгляд не був завершений, зокрема, не визначено чи будуть вони розглядатися за правилами загального порядку чи за особливим порядком, передбаченим для воєнного чи надзвичайного стану», прийшла до висновку, що погоджуюся з думкою Головного науково-експертного управління стосовно даного законопроекту, а саме, що законопроект потребує допрацювання, адже законом мають бути передбачені усі обставини й не мають порушуватися права громадян [2].

Однак такі ініціативи є позитивним показником, який вказує на спроби держави врегулювати нинішнє становище й забезпечити в усій доступній мірі право на судовий захист.

Підсумовуючи усе вищесказане, вважаю, що на даний момент у країні склалася достатньо непроста ситуація, яка потребує рішучих дій та нешаблонних рішень задля надання українцям доступу до правосуддя в усіх областях та деокупованих територіях. Наразі, як ніколи, завдання, що постали перед судовою системою на шляху до якісного запровадження систем електронного судочинства, повинні вирішуватися без зволікань та з найбільш доступною результативністю, а надмірний формалізм в умовах воєнного стану може стати перешкодою до захисту прав та інтересів громадян. Слід зауважити, що державою забезпечується найбільш комфортні й можливі, на даний момент, умови, необхідні для ефективного та швидкого вирішення спору. Запровадження спочатку карантину, потім воєнного стану, незважаючи на негативні наслідки й суттєві обмеження, стали поштовхом для діджиталізації правосуддя, запровадження принципово нових процедур, спрямованих на захист прав, свобод та дотримання безпеки учасників судового розгляду. Надалі, вже вдосконалене законодавство застосовуватиметься

більш виважено, технічне забезпечення судів поліпшиться і, зрештою, норми законодавчих актів будуть ефективно впроваджуватися для закріплення особливостей судового процесу в умовах в воєнного стану.

Список використаних джерел

1. «Богдан Моніч про здійснення правосуддя в Україні під час війни». URL: <http://rsu.gov.ua/ua/news/bogdan-monic-pro-zdijsnenna-pravosudda-v-ukraini-pid-cas-vijni>
2. Висновок на проєкт Закону України «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану)». Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1289666>
3. Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану)»: проєкт Закону України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1279852>
4. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
5. Про затвердження Порядку роботи з технічними засобами відеоконференцзв'язку під час судового засідання в адміністративному, цивільному та господарському процесах за участі сторін поза межами приміщення суду. Наказ Державної судової адміністрації України від 08.04.2020 № 169. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0169750-20#Text>

УДК 343.3

Баранник Софія Олександрівна,
студентка факультету Історії і права 34 групи
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
0632417046s@gmail.com
Науковий керівник: к.ю.н., доцент **Плотнікова А.В.**

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

В умовах російської збройної агресії значного збільшення зазнали кримінальні провадження щодо осіб, які вчинили кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки.

Однією з форм захисту національної безпеки виступає встановлення кримінальної відповідальності за умисні суспільно небезпечні діяння, що посягають на конституційний лад, територіальну недоторканність та суверенітет.

3 березня 2022 року Верховна Рада України ухвалила низку законів, що внесли зміни до чинного Кримінального Кодексу України. Особливу увагу слід

приділити Закону України «Про внесення змін до Кримінального Кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» [1], оскільки ще з 2014 року проблема криміналізації окремих видів колабораційної діяльності потребувала визнання на законодавчому рівні.

Під час розгляду кримінальних проваджень щодо злочинів проти основ національної безпеки виникає потреба в відмежуванні колабораційної діяльності від інших кримінально-караних діянь.

Майже всі кримінально-карані діяння, що містяться в законі «Про внесення змін до Кримінального Кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» [1] підпадають і під дію статті 111 КК України – державна зрада. Винний підлягає покаранню у виді позбавлення волі на строк 15 років або довічному позбавленню волі з конфіскацією майна, якщо державна зрада вчинена під час дії воєнного стану. Отже, покарання, яке передбачено законом, є значно менш суворим, ніж за статтею 111 КК України [2, с. 161]. Тому, результатом криміналізації колабораційної діяльності є посилення кримінальної відповідальності осіб, які вчиняють злочини проти основ національної безпеки на території України під час дії воєнного стану.

Законодавець сформулював склад державної зради, через вказівку на три її форми. Державна зрада – умисно вчинене діяння громадянином України на шкоду суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України, яке може полягати в трьох формах: 1) перехід на бік ворога в період збройного конфлікту; 2) шпигунство; 3) надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України.

Раніше перша форма державної зради була сформульована так: «перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту» [2, с. 161]. Згідно зі змінами, які вніс законодавець, вказівка на умову воєнного стану перенесено в ч. 2 ст. 111 КК України. Тобто законодавець сформулював кваліфікований склад злочину. Наразі в Україні введено воєнний стан, тому будь-яке діяння, що є формою державної зради, буде інкримінуватися з урахуванням відповідної кваліфікуючої ознаки.

Особливу увагу слід звернути на ч.1 ст. 111-1 КК України, яка містить дві форми об'єктивної сторони: 1) публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України; 2) публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України.

Звертаємо увагу, що за вчинення проступку за ч.1 ст. 111-1 КК України, передбачено лише покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років. Даний вид покарання застосовується до осіб, які вже обіймають певні посади, так і до осіб які можуть обіймати такі посади в майбутньому (наприклад: неможливість колаборантів бути представником влади в майбутньому).

З аналізу судового рішення, а саме вироку від 04 серпня 2022 року справи №212/3751/22 вбачається, що особі, яка визнана виною за колабораційну діяльність (ч.1 ст.111-1 КК України), призначено покарання у виді позбавлення права обіймати посади, пов'язані із виконанням функцій держави та місцевого самоврядування на строк 10 років.[3]

В ч. 2 ст. 111-1 КК України криміналізовано добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора. Особливу увагу треба приділити частинам 5 та 7 цієї статті, де мова йдеться про добровільне зайняття посад пов'язаних з певним функціонуванням. А саме: у ч. 5 ст. 111-1 КК України - зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, а ч. 7 ст. 111-1 КК України – зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах [4, с.160].

Для кваліфікації дій за частинами 2, 5 та 7 ст.111-1 КК України достатньо лише факту добровільного зайняття громадянином України однієї із посад. Суспільна небезпечність цих діянь заключається в допомозі особи створити незаконні органи влади агресору.

Якщо ж окрім зайняття відповідної посади особа здійснює також певну діяльність, то за наявності інших обов'язкових ознак складу злочину дії особи можуть утворювати державну зраду в такій її формі, як надання іноземній державі, іноземній організації або їхнім представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України.

Отже, ті громадяни України, які зайняли одну з посад у незаконних органах влади, правоохоронних або судових органах на окупованих територіях та почали здійснювати функції, визначені посадою, можуть бути притягнуті до відповідальності за сукупністю кримінальних правопорушень: за державну зраду (оскільки їхня діяльність може становити одну з форм державної зради) та колабораційну діяльність (оскільки вони зайняли певну посаду в незаконних органах влади).

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що вирішення деяких питань щодо кваліфікації кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України потребує більшої уваги наукової спільноти задля формування єдиної антикримінальної політики протидії найнебезпечнішим проявам в означеній сфері.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану: Закон України від 03.03.2022р. №2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-IX#Text>. 2. Берднік І.В Основні орієнтири відмежування колабораційної діяльності від суміжних складів кримінальних правопорушень. Нове українське право, вип.2, 2022. URL <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/download/247/225>. 3. Вирок суду у справі №212/3751/22(провадження 1-кп/212/507/22) [2022] Жовтневий районний суд міста Кривого Року Дніпропетровської області. Єдиний державний

реєстр судових рішень <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105581704> (2022, серпень, 08) 4.Морозов Євгеній Колабораційна діяльність під час воєнних дій в Україні. URL: <https://porady.org.ua/node/896>

УДК 349.2

Герасєва Поліна Анатоліївна,
студентка 3 курсу факультету історії і права
Спеціальність 081 Право
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
e-mail: gerasevapolina06@gmail.com
Науковий керівник: *Коваленко Олена Олександрівна,*
в.о. завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін і
трудового права імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди,
доктор юридичних наук, професор

МАТЕРІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ В ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ВЛАСНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Кожен зобов'язаний відшкодувати завдані ним збитки - такий обов'язок встановлено ст.66 Конституції України [1]. Ця норма є загальним правилом щодо відшкодування збитків в Україні.

Збитки можуть спричинятись, зокрема в трудових відносинах сторонами трудового договору одне одному. У цьому випадку має наставати особливий вид юридичної відповідальності, настання якого обумовлюється заподіянням шкоди одній зі сторін трудового договору внаслідок невиконання або неналежного виконання своїх обов'язків. Ним є матеріальна відповідальність.

Однак, на практиці існують проблеми у правильній кваліфікації заподіяної шкоди, а отже у правильному визначенні галузі права, норми якої мають бути застосовані [2]. Дослідження проблем матеріальної відповідальності має також серйозне значення для розвитку теорії трудового права та удосконалення практики застосування його норм.

Важливою задачею треба вважати подальше дослідження проблеми матеріальної відповідальності працівника, теоретичного обґрунтування усіх її випадків, механізму реалізації цієї відповідальності, узагальнення практики застосування чинного законодавства в цієї області та конкретних задач його удосконалення та розвитку.

В Україні права власності визнає та захищається державою і про це зазначається у нормативно-правовому акті найвищої юридичної сили – Конституції України. Як ми бачимо, крім КЗпП України, основу системи матеріальної відповідальності формують конституційні норми, згідно з якими визнаються і захищаються різні форми власності. При виконанні своїх трудових обов'язків працівники використовують обладнання, сировину, інструменти та інші матеріали, що належать роботодавцю. Крім того, трудова діяльність працівників може бути пов'язана з безпосереднім зберіганням, обслуговуванням та обробкою

майна, що належить роботодавцю або третій стороні. Отже, шкоди підприємствам, установам або організаціям завдають не тільки конкуренти або ненадійні партнери, а й самі працівники. Тому без ефективної команди навіть найуспішніша ринкова стратегія не може бути реалізована [6].

Згідно зі ст.139 КЗпП України, одним з головних обов'язків працівників є дбайливе ставлення до майна роботодавця та інших осіб. Якщо це зобов'язання порушується і майну роботодавця заподіюється шкода, працівник повинен нести майнову відповідальність у порядку та розмірі, передбачених законом. На відміну від роботодавців, працівники не використовують свою власність для участі у його господарській діяльності, а беруть участь лише особистою працею, яка оцінюється у певну заробітну плату.

Відповідно до правил КЗпП України матеріальна відповідальність передбачає наступні особливості: із заробітної плати працівника провадиться відрахування; тільки пряма дійсна шкода підлягає відшкодуванню, а неодержані доходи не відшкодовуються; у більшості випадків рішення про притягнення працівника до матеріальної відповідальності приймається роботодавцем, і роботодавець сам забезпечує виконання рішення шляхом стягнення заробітної плати.

Відправною у визначенні механізму притягнення до матеріальної відповідальності є ст. 130 КЗпП України називається «Загальні підстави і умови матеріальної відповідальності працівників». Згідно з назвою статті, законодавець вказав на два фактори, які призводять до матеріальної відповідальності - наявність підстав і умов, причому йдеться не про одну підставу, а про кілька підстав. При аналізі статті бачимо, що підставами для матеріальної відповідальності працівників є шкода; порушення трудових обов'язків працівників у вигляді винних дій; причинно-наслідковий зв'язок між шкодою та порушенням трудових обов'язків. Відтак, варто зробити висновок, що усі ці елементи належать до елементів правопорушення, тобто це є елементами підстави матеріальної відповідальності, а не умовами.

Отже, можна зробити висновок, що матеріальна відповідальність є важливим засобом виховного впливу на працівників щодо дисциплінованого ставлення до майна підприємства, організації, установи, поважного додержання існуючого правопорядку, забезпечення матеріальних інтересів конкретних підприємств, трудових колективів і суспільства в цілому. При сприянні відповідальності досягається мета попередження правопорушення в галузі охорони власності підприємства.

Редакція ст.130 КЗпП України вимагає корекції у майбутньому, адже перелічені в ній елементи виступають елементами підстави притягнення до матеріальної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Узагальнення практики застосування судами законодавства, що регулює матеріальну відповідальність працівників за шкоду, заподіяну роботодавцю леном Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ Постанова від 11 грудня 2015 року м. Київ №12 URL: <http://chp.com.ua/all->

УДК 349.2

Герасєва Поліна Анатоліївна,
студентка 3 курсу факультету історії і права
Спеціальність 081 Право
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди
e-mail: gerasevapolina06@gmail.com
Науковий керівник: *Коваленко Олена Олександрівна,*
в.о. завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін і
трудового права імені професора О.І. Процевського
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди,
доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ ВИПРОБУВАННЯ ПРИ ПРИЙНЯТІ НА РОБОТУ ПІД ЧАС ДОВОЄННОГО І ВОЄННОГО ЧАСУ

В даний час тема правового регулювання додаткової умови трудового договору - випробування під час прийому на роботу є актуальною серед усіх претендентів на ту чи іншу посаду.

Щоб прийняти кращих працівників, роботодавці часто встановлюють випробування для нових працівників - тому що протягом цього періоду роботодавець може оцінити роботу працівника і визначити рівень його кваліфікації і ставлення до роботи.

Згідно зі ст. 26 Кодексу законів про працю України (далі-КЗпП України), угодою сторін може встановлюватись випробування кандидатів, щоб перевірити, чи підходить працівник для виконання дорученої йому роботи. Водночас важливо не тільки правильно застосовувати норми законодавства щодо випробування, а й правильним чином оформлювати умову про випробування.

Встановлення випробування не залежить від кваліфікації та досвіду працівника. Воно створено для визначення придатності до виконання конкретної роботи.

Адже адміністрація підприємства повинна бути впевнена, що наймає справді професіонала. За КЗпП України випробування до певних категорій працівників застосовувати не можна. Наприклад, при прийомі на роботу в іншому регіоні, при переведенні на інше підприємство, установу або організацію особам віком до вісімнадцяти років; молодим робітникам після закінчення професійних навчально-виховних закладів; молодим спеціалістам після закінчення вищих навчальних закладів (які приймаються на роботу на підставі направлення на роботу); особам, звільненим у запас з військової чи альтернативної (невійськової) служби тощо [1, ст.26].

Відповідно до статті 27 КЗпП України випробувальний термін не повинен перевищувати трьох місяців [1]. Водночас закон не забороняє встановлювати короткий випробувальний термін або не встановлювати його взагалі.

У деяких випадках випробування може тривати шість місяців. Встановлення такого випробувального терміну для працівників потребує згоди профспілкового комітету. Якщо такої угоди немає або в організації відсутня профспілкова організація, встановлення випробувального терміну тривалістю понад три місяці незаконне, і працівники можуть оскаржити це в суді. Для працівників випробувальний термін не може перевищувати одного місяця.

До строку випробування не включаються періоди: тимчасової непрацездатності; перебування в короткостроковій відпустці без збереження заробітної плати; перебування у відпустці у зв'язку з навчанням; інші періоди відсутності працівника на робочому місці з поважних причин.

Тому необхідно виходити з фактичного робочого часу і не враховувати кількість днів, протягом яких працівники відсутні з поважних причин. Проте загальний строк випробування не повинен перевищувати строку, передбаченого трудовим договором та наказом про прийняття на роботу.

15.03.2022 року вступив в дію Закон «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Через війну в Україні, законодавці змінили деякі правила трудових відносин та спростили процедуру прийому працівників на роботу. Спрощення виражається в тому, що на час дії воєнного стану працівник та роботодавець мають право за згодою сторін укласти не письмовий трудовий договір, а усний. А вже після завершення воєнного стану, потрібно буде укласти письмовий договір.

Приймати на роботу з випробуванням під час війни також можна. Більш того, тепер немає обмежень, як раніше. Тепер усім категоріям працівників можна встановлювати випробування. Як зазначає ч.2 ст.2 Закону № 2136, роботодавець може встановити випробування при прийнятті на роботу під час воєнного стану на роботу будь-якому працівнику [3].

Резюмуючи вищесказане, можна зробити висновок, що в даний час в Україні проблема випробування працівників при прийомі на роботу стоїть досить серйозно, адже, на мою думку, відсутність обмежень на встановлення випробування щодо категорій працівників не є необхідністю в умовах воєнного стану, а лише є приводом для можливих порушень трудових прав працівників. Тому, видається, дану номру потрібно виключити і використовувати ті обмеження, що встановлюються чинним КЗпП України.

Список використаних джерел

1. Кодекс законів про працю України: Закон України від 19.08.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>. 2. Закон України про організацію трудових відносин під час воєнного стану від 15 березня 2022 року № 2136-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.

Єгіян Ануш Давидівна,
студентка 3 курсу факультету історії і права
Спеціальність 081 Право
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
e-mail: annushka13black@gmail.com
Науковий керівник: в.о. завідувача кафедри
цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені професора О.І. Процевського, д.ю.н., проф. **О.О. Коваленко**

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

24 лютого 2022 року російська федерація почала повномасштабну війну проти нашої держави, проти України. І Указом Президента України в державі був введений воєнний стан. Запровадження воєнного стану, безумовно, вплинуло на всі сфери життєдіяльності українців. А особливо запровадження воєнного стану вплинуло на конституційні права та свободи людини і громадянина.

Указом Президента від 24 лютого 2022 року № 64 Указ «Про введення воєнного стану в Україні, зазначено чіткий та тимчасовий перелік обмежень конституційних прав та свобод людини і громадянина на період дії правового режиму воєнного стану. Серед списку обмежень вказано право на працю, яке передбачене статтею 43 Конституції України та право на страйк, яке передбачене статтею 44 Конституції України [1]. Особливий інтерес представляє обмеження прав, які передбачені ст.43, в якій говориться про те, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується [1].

Варто наголосити, що зараз особливе занепокоєння серед населення України викликає обмеження права працівника на своєчасну оплату праці, оскільки в умовах економічної кризи, ведення бойових дій, багато людей можуть залишитись без засобів до існування. Більш змістовно вказані вище положення стосовно оплати праці було розкрито в Законі України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» , який був прийнятий Верховною Радою України від 15.03.2022 р. [2]. Верховна Рада України ухвалила цей Закон [3] з метою забезпечення дотримання трудових прав працівників та з метою актуалізації трудового законодавства України під час воєнного стану.

У ст. 10 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» зазначено, що : «заробітна плата виплачується працівнику на умовах, визначених трудовим договором; роботодавець повинен вживати всіх можливих заходів для забезпечення реалізації права працівників на своєчасне отримання заробітної плати». В Законі також зазначено, що «роботодавець звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання щодо строків оплати праці, якщо доведе, що це порушення сталося внаслідок ведення бойових дій або дії інших обставин непереборної сили ; звільнення роботодавця від відповідальності за несвоєчасну оплату праці не звільняє його від обов'язку виплати заробітної плати ; разі неможливості своєчасної виплати заробітної плати

внаслідок ведення бойові дії, строк виплати заробітної плати може бути відтермінований до моменту відновлення діяльності підприємства» [2].

В цьому контексті також слід вказати коментар Мінекономіки до Закону України від 15 березня 2022 р. № 2136-іх «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», [3] у якому зазначається, що у випадку порушення зобов'язання щодо строків оплати праці, роботодавець повинен довести, що це порушення сталося саме внаслідок ведення бойових дій або дії інших обставин непереборної сили. Якщо вищезгадані обставини не доведено - роботодавець несе відповідальність згідно з законодавством. Звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання внаслідок ведення бойових дій або дії інших обставин непереборної сили (форс-мажор) не звільняє від виконання самого зобов'язання. Таким чином після усунення вищезгаданих обставин, особа зобов'язана виконати всі свої зобов'язання перед іншою стороною. Таким чином, незважаючи на звуження прав працівників під час дії воєнного стану, зокрема стосовно оплати їх праці, законодавець зробив ряд кроків для того, щоб захистити ці права. Втім, Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [3] все ж таки залишає низку прогалин, якими може скористатись роботодавець для того, щоб обмежити, або скоротити рівень оплати праці працівників під час дії воєнного стану задля своєї вигоди.

Підсумовуючи все вищесказане, хочу зазначити, що у Законі України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [3] містяться суперечності і тому до закону потрібно якнайшвидше вносити поправки, які в першу чергу суперечать Конституції України. Саме тому, варто розробити більш дієві механізми контролю за доброчесністю діяльності роботодавців, зокрема щодо сплати ними заробітних плат працівникам, а також законності обмеження їх прав у цій сфері.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>.
2. *Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану*. Закон України від 15 березня 2022 року N 2136-IX із змінами, внесеними згідно з Законом № 2352-IX від 01.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>.
3. Коментар Мінекономіки до Закону України від 15 березня 2022 р. № 2136-іх «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». URL : <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e3e57b2d-aaeb-41b2-9dcf-c14deac391cd&title=KomentarMinekonomikiDoNormZakonuUkrainiproVnesenniaZmInDoDeiakikhZakonodavchikhAktivUkrainiSchodoOptimizatsiiTrudovikhVidnosinVid1-Lipnia2022-R-2352-ikh>

Максименко Альбіна Вікторівна,

ХНПУ імені Г.С. Сковороди

факультет історії та права, спеціальність «081-Право», група 34

albina.maximenko03@gmail.com

Науковий керівник – к.ю.н., доцент кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права і процесу – *Корабель Марія Георгіївна*

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ КРАЇНИ АГРЕСОРА

Актуальність даної теми щодо правильної кваліфікації насильницьких злочинів в умовах воєнного стану постає для України як від початку війни на сході держави з 2014 року, так і з початком повномасштабної війни від 24 лютого 2022 року. Російська Федерація закріпила та з кожним днем лише підтверджує свій статус як держава агресор. Саме тому, враховуючи всі реальні обставини, потрібно бути обізнаними в даному питанні та детально його дослідити задля покращення протидії злочинності в нашій країні.

На практиці під час кваліфікації злочинів зі сторони країни агресора необхідно поділяти їх за родовим об'єктом на:

1. Військові — це ті злочини, котрі вчиняють військовослужбовці, військовозобов'язані або резервісти проти регламентованого порядку проходження чи несення військової служби (згідно статті 401 ККУ);

2. Воєнні — ті злочини, які визначені міжнародними нормативно-правовими актами (наприклад, Римським Статутом Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998 р., скорочено РСМКС), щодо порушення норм міжнародного гуманітарного право;

3. Злочини, які вчинені були в умовах воєнного, надзвичайного стану або збройного конфлікту.

Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду передбачає всі можливі злочини, які направлені проти людяності, проти агресії, воєнні злочини. Кримінальний Кодекс України в свою чергу передбачає притягнення до кримінальної відповідальності за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (відповідно до статей 436-447 Розділу XX ККУ). Російська федерація вчиняє щодо України умисні обстріли та напади на незахищені, невійськові об'єкти, на мирне цивільне населення (відповідно до пунктів і, v статті 8 РСМКС). Розповсюдженими прикладами наразі є порушення РФ домовленостей щодо гуманітарного, евакуаційного коридорів; різного виду обстріли житлових будинків цивільного населення; умисні вбивства; взяття у полон і згвалтування жінок, малолітніх та неповнолітніх осіб; катування з особливою жорстокістю мирного населення та українських військовополонених.

Під час запровадження воєнного стану в Україні була зафіксована значна кількість випадків, коли плутали кримінальні правопорушення пов'язані з крадіжкою з мародерством. Під мародерством (згідно з статтею 432 ККУ) слід розуміти викрадення на полі бою речей, які знаходилися при вбитих чи поранених. Якщо немає такої кваліфікуючої ознаки як «поле бою», тоді такі

злочини потрібно кваліфікувати як кримінальні правопорушення проти власності (згідно з статтею 185 ККУ – Крадіжка).

Хоча зґвалтування є одним із найпоширеніших насильницьких злочинів, воно рідко розглядається міжнародними судами. Міжнародний кримінальний трибунал з колишньої Югославії (МТКЮ) притягнув до відповідальності лише шість злочинців за скоєні злочини щодо сексуального насильства над жінками, які вони вчинили під час війни в Косові. Регулюють питання сексуальних насильницьких злочинів у таких міжнародно-правових актах як: Гаазька конвенція 1907 р., Статут Міжнародного кримінального трибуналу для колишньої Югославії 1993 р., РСМКС 2002 р.

Потрібно наголосити, що Світлана Сттаросвіт, яка є членкинею Асоціації правників України та д.ю.н. Гарвардського Університету, радить зґвалтування над жінками, дітьми та літніми жінками, які вчиняють російські військові, кваліфікувати в контексті інструменту геноциду нації. У наслідку такого злочину у жінок залишається психічна, психологічна травма і різке негативне ставлення щодо народжування дітей у майбутньому та продовження роду. Даний кваліфікований злочин вчиняється злочинцем задля навмисного зараження жінок небезпечними захворюваннями, які є шкідливими для життя та здоров'я, а також маючи на меті принизити населення та завдати сорому. Також на очах у дітей вчиняють сексуальне насильство над їхніми батьками і навпаки, що породжує серйозні психічні наслідки, які залишаються до кінця їхнього життя, на цьому наголошують експерти. Тому можливо кваліфікувати такі діяння як злочини проти людства, окрім як злочини проти статевої свободи чи особистої недоторканності. А отже, для більшої точності при кваліфікації потрібно детально враховувати всі можливі обставини справи.

Пріоритетними тенденціями розвитку та подолання проблем кваліфікування насильницьких злочинів є остаточне допрацювання, прийняття та оприлюднення нового ККУ, проєкт якого розробляють з 2019 року визначена група вчених. У редакції Даного проєкту ККУ на 18.05.2022 р. є вказівки запровадження нової одинадцятої Книги щодо злочинів проти основ міжнародного права та міжнародного правопорядку, яка поділена п'ять розділів, котрі стосуються злочинів проти людяності, геноциду, агресії, воєнних злочинів, проти міжнародного правопорядку. Варто також зазначити зміну у положенні п. 6 ст. 11.4.5. Проєкту ККУ щодо катувань, тяжкого насильства, зґвалтувань, сексуальне рабство, примушення до заняття проституції, що призвело до примусової стерилізації чи вагітності, і є серйозним порушенням норм статті 3 чотирьох Женевських Конвенцій. Такі ж самі положення містить РСМКС.

Міжнародний Кримінальний Суд оголосив у лютому 2022 р. про наміри розпочати розслідування правопорушень по вже зазначених кваліфікуючих насильницьким злочинам, вчинених на території України від 2013 року.

У Законі «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» № 2117-IX від 03.03.2022 р. до деяких статей КК внесено кваліфікуючі ознаки та уточнення щодо злочинів, які вчиняються в умовах надзвичайного чи воєнного стану. Загалом це статті 185-189, 191 ККУ тощо.

Бурич М.П., яка є Генсекретарем Ради Європи, робила вагомий акцент на тому, що терміново потрібно захистити жінок та дітей на час війни в Україні. З урахуванням Конвенції Ради Європи, яка стосується запобігання та боротьбу з

насильством по відношенню до жінок і домашнім насильством, що також передбачено у Стамбульській Конвенції, а також Женевської Конвенції про статус біженців 1951 року. Варто розробити конкретну процедуру для приймання, а також служби підтримки для осіб, які шукають притулок, при цьому потрібно буде враховувати гендерні ознаки. Останньою тенденцією за цією сферою буде впровадження сталих та загальнообов'язкових стандартів на міжнародному рівні.

Отже, ми виокремили чіткі проблеми кваліфікації насильницьких злочинів та запропонували тенденції для їхнього вирішення. Фактично визначили, що постає реальна необхідність у точності кваліфікації насильницьких злочинів у різних їхніх проявах. Адже від цього залежить, у першу чергу, боротьба з незаконними та жорстокими діями країни агресора.

Список використаних джерел

1. Александров Ю.В., Гель А.П., Семаков Г.С.. Кримінологія: Курс лекцій. URL:<https://textbooks.net.ua/content/view/3670/11/>
2. Тімофєєва Л.Ю. Права людини та публічне врядування в сучасних умовах : Матеріали V Міжнародного правничого форуму, 10 червня 2022 р., м. Чернівці / Уклад. І.В. Ковбас, І.І. Бабін, О.І. Ющик, І.Ж. Торончук, П.І. Крайній. Чернівці: Технодрук, 2022. 324 с. URL:https://ccu.gov.ua/sites/default/files/library/prava_lyudyny_ta_publichne_vryaduvannya_v_suchasnyh_umovah_2022.pdf#page=189
3. Проєкт тексту нового Кримінального кодексу України станом на 18.05.2022р./URL:<https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/05/19/kontrolnyi-proekt-kk-18-05-2022.pdf>
4. Hikmet Karcic, Tanya L. Domi. We Need a Better Way to Prosecute Sexual Assault in Conflict. 2022. URL:<https://foreignpolicy.com/2022/03/09/rape-sexualassault-war-crime-justice-kosovo/>
5. Мазуренко А., Кириленко О. Офіс омбудсмена отримував скарги про зґвалтування російськими окупантами. URL:<https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/18/7332611/> (дата звернення: 18.03.2022)
6. War in Ukraine: protecting women and girls. Newsroom. 7 March, 2022. URL:<https://www.coe.int/en/web/portal/-/war-in-ukraine-protecting-women-and-girls>
7. Коментар до Закону України №2117-IX Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство від 3 березня 2022 року. URL:<https://varash-rada.gov.ua/glavnaya/ogoloshennya/voiennyi-stan/236-kryminalne-zakonodavstvo/7543-komentar-do-zakonu-ukrainy-vid-3-bereznia-2022-roku-2117-ix-pro-vnesennia-zmin-do-kryminalnoho-kodeksu-ukrainy-shchodo-posylennia-vidpovidalnosti-za-maroderstvo>
9. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство: Закон України №2117-IX від 03.03.2022. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2022. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text>
10. Світлана Старосвіт. Асоціація Правників України. URL:<https://uba.ua/ukr/news/9171/>

Соломонова Карина Олександрівна,
студентка 3 курсу факультету історії та права спеціальності “Право”
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С. Сковороди
e-mail: karinasolomonova2810@gmail.com

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри державно-правових дисциплін,
кримінального права і процесу *Корабель М.Г.*

САМОСУД ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

З початку повномасштабної війни в Україні на тимчасово окупованих територіях все частіше знаходить прояв таке явище як самосуд. Перш за все варто, зазначити про первопричини таких подій. На мою думку, чинниками, котрі є каталізаторами розвитку самосуду є, по-перше, дестабілізація ситуації на тимчасово окупованих територіях, котрі пов’язані з військовими діями. Таким чином свідомі громадяни, котрі мають загострене почуття справедливості спостерігають безкарну неправомірну діяльність осіб і в таких умовах відбувається формування суб’єктивного сприйняття особою прояву справедливості.

Також варто зазначити, що дане явище прогресує не лише в умовах воєнного стану, а й мирний час. Тому з огляду на це виділяючи підстави, необхідно вказати на такі як: недосконалість системи правосуддя, низький рівень довіри населення до правоохоронних органів, наявність корупційних явищ в правоохоронній системі та інші.

Також однією з причин вчинення особою самосуду є невідповідність розміру покарання скоєному діянню. Враховуючи вищезазначене доцільним є вказати на те, що законодавство потребує вдосконалення задля, по-перше, усунення всіх підстав даного негативного явища, а по-друге, внесення в чинний Кримінальний Кодекс України складу правопорушення самосуду.

В контексті даного питання необхідним є зазначити причину виділення такого правопорушення і його відмінність від інших складів правопорушень проти життя та здоров’я людини. Необхідно вказати на відмінність суб’єктивної сторони, а саме те, що особа, котра вчиняє самосуд керується не мотивом помсти, котрий характерний для більшості правопорушень проти життя та здоров’я. Також відсутні ознаки мотиву хуліганства — демонстрація переваги над іншими або неповаги до суспільства. У випадку вчинення самосуду, елементом суб’єктивної сторони складу правопорушення — мотивом буде саме уявлення особи про справедливість та гостре бажання вчинення певних дій, щоб її досягти. Таким чином особа, що вчиняє такі дії покладає на себе обов’язок державного осуду та здійснення покарання. Отже, вбачається відхилення від положень статті 124 Конституції України: “Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди” [1].

В площині розгляду суб’єктивної сторони складу правопорушення можна ще звернути увагу на одну із факультативних ознак, а саме стан сильного душевного хвилювання. Так беручи до уваги, той факт, що вчинення самосуду можливе не лише в умовах воєнного стану, а й в мирний час, то доречним буде врахування

даного факультативного елемента суб'єктивної сторони як кваліфікуючої ознаки. Перш за все, варто з'ясувати саме визначення такого стану, так законодавством не передбачено поняття, але в одній із Постанов по справі ВСУ наводиться його поняття. “Сильне душевне хвилювання — це емоційно-психічний стан особи, спричинений протиправною (аморальною) поведінкою потерпілої особи або психотравмуючою ситуацією, за яких особа частково втрачає можливість усвідомлювати власні діяння та (або) керувати ними” [4]. Таким чином можливо говорити про те, що особа могла вчинити самосуд саме в стані сильного душевного хвилювання, безпосередньо після вчинення протиправних дій потерпілою особою, але потрібно враховувати й той факт, що цей стан, у більшості випадків, є короткочасним. Тому при кваліфікації потрібно буде враховувати в якому часовому проміжку було вчинене правопорушення і чи матиме місце наявність вищевказаного стану в правопорушника. Так, законодавцем в п.7 ч.1 статті 66 Кримінального кодексу України визначено, що вищевказаний стан є пом'якшуючою обставиною, що безумовно впливатиме на призначення покарання. [3].

Аналізуючи далі, то варто сказати і про об'єктивну сторону таких дій. Це можуть бути лише свідомі, заздалегідь сплановані активні дії суб'єкта кримінального правопорушення, котрі спрямовані на заподіяння шкоди життя та здоров'ю особи, котра вчинила кримінально каране діяння та не понесла покарання. Проводячи паралель з теперішніми подіями в Україні, а саме такими як вбивство колаборантів на тимчасово окупованих територіях. Таким чином свідомі громадяни, котрі мають почуття справедливості спостерігають за неправомірною діяльністю іншої особи, котра становить склад злочину статті 111-1 Кримінального Кодексу України. Та безкарність за вчинене правопорушення, через відсутність української влади на тимчасово окупованій території, особа бажає покарати правопорушника і як наслідок сама ним стає.

Такі прояви вчинення народного “правосуддя” все частіше набирають популярності серед громадян. Тим більше способи вчинення таких дій теж відрізняються різноманітністю. Громадяни чинять самосуд у вигляді: підризу автомобілів та приміщень, пострілів з вогнепальної зброї, повішення та отруєння. Такі дії знаходять прихильність серед населення України, бо люди мають схоже бачення справедливого “покарання” для прихильників країни-агресора. Але з правової точки зору Україна є демократичною державою, та визнає в ч.1 ст.3 Конституції України життя та здоров'я людини найвищою цінністю, та спрямовує свою політику на забезпечення їх ефективного захисту [1]. Також прояви самосуду створюють шкідливі наслідки та хибні уявлення в населення України. Таким чином створюється картина всездозволеності певних осіб, що породжують негативний приклад та подальше нехтування приписами законодавства. Україна ратифікувала Протокол №6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари, тому її застосування є, по-перше, незаконним, а по-друге, негуманним ставленням до іншої особи [2]. В будь-якому випадку така діяльність спотворює поняття правосуддя та створює негативний образ допустимої правомірної поведінки, що може мати неабиякий вплив на молоде покоління. І в подальшому мати наслідком вчинення подібних дій з чітким усвідомленням безкарності діяння.

Таким чином, на мою думку, явище самосуду має знайти своє відображення як склад правопорушення проти життя та здоров'я людини в чинному

Кримінальному Кодексі України, бо насамперед, дії котрі містяться в даному діянні є неправомірними, навіть, враховуючи те, яку мету вони переслідують. Правосуддя має бути в рамках закону, здійснюватися відповідними органами та мати превентивний характер. Що в свою чергу створює загальне уявлення для молоді про допустиму поведінку та необхідність суворого дотримання приписів законодавця.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. Верховна Рада України. Офіційний веб-портал парламенту України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

2. Протокол №6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари від 28 квітня 1983 р. Офіційний веб-портал парламенту України. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_802#Text.

3. Кримінальний Кодекс України від 5 квітня 2001 року. Офіційний веб-портал парламенту України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

4. Єдиний державний реєстр судових рішень. Постанова по справі № 759/17836/17 від 16.03.2021 р. URL:<https://reyestr.court.gov.ua/Review/95708358>.

Наукове видання

***Виклики правничої професії
в умовах воєнного стану***

Матеріали доповідей та наукових повідомлень учасників круглого столу
присвяченого до Дня юриста
6 жовтня 2022 року

За загальною редакцією доктора юридичних наук, професора,
в.о. завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін і трудового права
імені професора О.І. Процевського
ХНПУ імені Г. С. Сковороди
О.О. Коваленко

Відповідальний за випуск: М.Д. Ждан
Комп'ютерна верстка:

Тези друкуються в авторській редакції

Відповідальність за дотримання вимог
академічної доброчесності та зміст несуть автори

Підписано до друку

Ум. друк. арк. 11

Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди
Україна, 61002, м. Харків, вул. Алчевських, 29.